

«عثمانی کتابتون»

«عثمانی کتابتون»

بِسْمِ اللَّهِ

بِسْمِ اللَّهِ
ترکیب ۲۱۵۴۲۲
لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ کی ترکیب

قُدَّةُ الْحَمَلِكِ

شرح پشتو

مِائَةُ عَامِلٍ

تالیف

منفتی عطاء الرحمن

صدر مدرس الجامعہ الشرعیہ گوجرانوالہ

فون ۲۵۹۱۸۳

ترکیب کلمات غریبہ
اِنَّ، اَنْ کی ترکیب ۲۲

ناشر

الجامعۃ الشرعیہ شمع کالونی، جی ٹی روڈ، گوجرانوالہ پاکستان

«عثمانی کتابتون»

ضوابط نحویہ (پشتو)
مفتی عطاء الرحمن مدنی

ہم کتاب:
نصف:

صفر ۱۳۲۲ھ

جلد اول

ملنے کے پتے:

مدرسہ بحر العلوم توحید آباد مولانا قادری ظفر اللہ صاحب
جامعہ رحمانیہ فید ٹاؤن ملتان مفتی عتیق الرحمن ربانی صاحب فون: ۵۵۱۷۳۷
مکتبہ رشیدیہ راولپنڈی
مکتبہ رحمانیہ لاہور
ادارہ اسلامیات لاہور
مکتبہ سید احمد شہید لاہور
المکتبۃ الحسینیہ بلاک ۱۸ سرگودھا
مکتبہ خاند مجیدیہ ملتان
مکتبہ رحمانیہ پشاور
مکتبہ العارفی فیصل آباد
قدیمی کتب خانہ کراچی
مکتبہ اسلامیہ بنوری ٹاؤن کراچی
مکتبہ المعارف پشاور
مکتبہ حنفیہ گوجرانوالہ
کتب خانہ حقانیہ اکوڑہ خٹک
مکتبہ نعمانیہ گوجرانوالہ
اسلامی کتب خانہ سرگودھا
مکتبہ گلستان اسلام چوک بلاک ۱۱ سرگودھا

ناشر: المکتبۃ الشرعیۃ شمع کالونی جی ٹی روڈ گوجرانوالہ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حمد و نصلی علی رسولہ الکریم اَمَّا بَعْدُ :

الضوابط للمرفوعات

د جمہور و پہ نیز پہ مرفوعاتو کئے اصل فاعل دے او
د امام سیویہ پہ نیز اصل مبتداء دے، چہ دھتے تفصیل
احقر پہ (کا شفعہ) کئے کرے دے
لیکن ہر کلمہ چہ د مبتداء افراد زیات دی، دے وچے نہ د
"العزة للتكاثر" پہ بناء باندے مونز دہولونہ و راندے
د مبتداء او خبر علامات او دھتے پیژند لو دپا رہ ضوابط
ذکر کوؤ۔

مبتداء او خبر

د مبتداء او خبر پیژند لو اولہ طریقہ :

ضابطہ (۱) : اصل پہ مبتداء کئے معرفہ دے او اصل پہ
خبر کئے نکرہ دے، لہذا ہر کلمہ چہ دوا اسمہ مرفوع وی۔ او
حکم د (دے او نہ دے) موجود وی۔ نوچہ کوم اسم معرفہ
وی ہنہ بہ مبتداء وی۔ اوچہ کوم نکرہ وی ہنہ بہ خبر وی
لکہ زید قائم، اللہ معبود۔

ضابطہ (۲) : اوکہ چرے دوا اسمونہ معرفہ وی۔ نو
اولے بہ مبتداء وی او دویم بہ خبر وی لکہ اللہ ربنا

محمد رسول اللہ -

ضابطہ ۳: او کہ چرے یوہ کلمہ اسم وی او دویم ظرف وی نوہفہ اسم بہ مبتداء وی او ظرف بہ خبر وی - لکہ الحمد للہ ، فی الدار ، جل ، منها المبتدا والخبر -

ضابطہ ۴: او کہ چرے د کلام پہ شروع کئے دمعر فی نہ پس جملہ وی ، اسمیہ وی او کہ فعلیہ وی ، نوہفہ اسم بہ مبتداء او ما بعد جملہ بہ خبر وی لکہ هو اللہ احد اللہ یھدی من یشاء -

ضابطہ ۵: کہ چرے د کلام پہ شروع کئے ضمیر منفصل راشی نوہفہ بہ ہمیشہ دیارہ مبتداء وی - لکہ هو الاول والاخر ، ہی اسم و فعل و حرف -

دویمہ طریقہ | مبتداء اکثر اسم جامد وی او خبر اکثر اسم مشتق وی ، تیرشوی مثالونو کئے غور او کری ! -

دریمہ طریقہ | پہ کوم اسم چہ حکم لگی نوہفہ بہ مبتداء وی ، او چہ کوم حکم وی ہفہ بہ خبر وی لکہ زید عالم - الکلمۃ لفظ - الرحمن علما القرآن استاذانوتہ پکاردی چہ زیات نہ تریات مثالونوسرہ بنہ مشق او کری ، دے دیارہ چہ د مبتداء خبر بنہ طریقہ سرہ پیژند کلی اوشی -

داروستنی دودہ طریقہ مختصرے ہم دی او آسانے ہم دی - او آخری طریقہ قاعدہ کلیہ دہ ، ددے زیات خیال اوساتی -

ضابطہ ۶: مبتداء ہمیشہ دیارہ اسم وی ، او خبر کہ

اسم وی اوکله ظرف وی اوکله فعل - تیرشوو مثالونو کنبے -
غورا اوکړئ -

سوال : ضرب فعل، من حرف، زید قائم جمله - اول
مثال کنبے فعل (ضرب) دویم مثال کنبے (من) حرف، دریم مثال
کنبے جمله (زید قائم) مبتداء واقع ده، حال داچه تاسو -
او فرماییل چه مبتداء همیشه دپاره اسم وی - ؟

جواب : د اسم درې قسمه دی (۱) اسم حقیقی (۲) اسم حکمی
(۳) اسم تاویلی، دے وچے نه دا ضابطه یاد ساتی ! -

ضابطه ۱ : اسماء حقیقی لنس دی (۱) اسم جامد (۲) اسم
مصدر (۳) اسم فاعل (۴) اسم مفعول (۵) صفت مشبّه (۶) اسم
تفضیل (۷) اسم آله (۸) اسم ظرف (۹) اسم مبالغه (۱۰) اسم
منسوب -

اسم حکمی : هغه فعل ته وائی چه په هغه باندے د حروف
مصدریہ : (مَاْ، اَنْ، کِی، لو، همزه تسویه) نه یو حرف -
داخل شی - او هغه جمله ته وائی چه هغه باندے حرفِ اَنْ -
داخل شی لکه : ان تصوموا خیرکم، و دوا لوتدھن فیدھون
واعلم ان الله على کل شیئ قدير -

اسم تاویلی : هغه فعل او حرف او جمله ته ویلے کیږی چه
هغینه لفظ (یعنی ذات) مراد وی معنی مراد نه وی هغه لره -
بتأویل هذا اللفظ او بتأویل هذا التركيب اسم تاویلی گرځولے
شی -

جواب : ستا په مثالونو کنبے ضَرْبَ، مِنْ، زید قائم، نه
مراد لفظ دے نو دا اسماء تاویلی شول، لهذا ددے په مبتداء

جو ریڈ وکینے ہیٹھ اشکال نشته -

تسمع بالمعیدی خیر من ان تراه، پہ دے کینے
سوال | تسمع خونه اسم حقیقی دے او نه اسم حکمی دے -

اونه اسم تاویلی دے بیا هم مبتداء جو ریڈی ؟

جواب : دے تحقیق پہ تنویر شرح د نحو میر کینے او گوری !

ضابطہ ۸ : مبتداء ہمیشہ مرفوع وی او د عامل لفظی

نه خالی وی، تیرشوی مثالونو کینے غور او کری !

سوال : هل من خالق غیر الله، رب کاسیة فی الدنیا عاریة
 یوم القيمة، بحسبک الله - دے مثالونو کینے (خالق، کاسیة بحسبک

مبتداء مجرورة ده او عامل لفظی پرے داخل هم دے -

جواب : ضابطہ — ۹ — : یاد ساتل پکار دی چہ

مبتداء کله (با، من) زائده او شبیه بالزائد (رُبَّ) سره لفظاً
 مجرور وی او محلاً مرفوع وی او د عامل لفظیہ زائده دی چہ

دے ہیٹھ اعتبار نشته -

سوال : تا سو عجیبه خبره او کره چہ دا مبتداء مجرور لفظاً

ده او مرفوع محلاً ده، آیا دیو اسم دوه اعرابه کیدے شی ؟

جواب : ضابطہ — ۱۰ — : هو، خوا اسماء داسے دی چہ

دهغه دوه اعرابه دی مثلاً حروف مشبّه بالفعل، او اسم دلائے

نقی جنس، افعال ناقصه او خبر د ما ولا المشبهتین بلیس -

منادی غیر منصوب، مصدر قاعل یا مفعول چہ کله هغه

مضاف الیه وی -

ضابطہ ۱۱ : مبتداء ہمیشہ مسند الیه وی لیکن د مبتداء

قسم ثانی مسند وی - (تنویر یا کاشفہ) کینے او گوری !

ضابطه ۱۲: مبتداء همیشه معرفه یا نكرة مُخَصَّصَه وی
(د تخصیص دو جو هو دپاره تنویر او گوری!) لیکن د سیبویه
او متقدمینو په تیز شرط نه ده - (تنویر)

ضابطه ۱۳: خبر د مبتداء مفرد هم وی او جمله هم وی -
مثلاً: الله خالق كل شیء، ذاك الكتب لا ريب فيه -

ضابطه ۱۴: بعضی الفاظ داسی دی چه هغه د مبتداء او خبر
دپاره نواسخ دی، چه دهغه درې قسمه دی (۱) افعال - مثلاً
افعال ناقصه او افعال مقاربه - (۲) اسماء - مثلاً، مشتقات د
افعال ناقصه و - (۳) حروف - مثلاً: حروف مشبه بالفعل او
ماولا مشبهتین بلیس، او د لاتے نفی جنس، تلك عشرة كاملة
حک ضوابط د مبتداء او خبر دپاره د تنویر نه یاد کړی!

نوت: د افعال ناقصه (او ماولا مشبهتین بلیس، حروف
مشبه بالفعل او د لاتے نفی جنس اسم او خبر دپاره به هغه -
علامات وی کوم چه مبتداء او خبر دپاره دی، حکه چه دا هم
په اصل کبې مبتداء او خبر دی -

فاعل، نائب فاعل

ضابطه ۱۵: د فاعل پیژنه کلی:

د دُولُصِیغُو فاعل متعین دی، د دَوَّاوِ صِیغُو واحد
مذکر غائب او واحد مؤنث غائب نه علاوه د باقی افعالو فاعل
همیشه ضمیر متصل وی، خوا که د ماضی، مضارع، جحد، نفی
یا د امر او نفی صیغه وی، د هر گردان د خوارلس صیغونه د -
د دُولُصِیغُو فاعل خو متعین شو، او دهغه پیژندل بالکل آسان

شو، مثلاً: ضربا کینے (الف) ضمیر د فاعل دے ضربتا کینے (تما)
 ضمیر د فاعل دے، ضربوا کینے (واو) ضمیر د فاعل دے ضربتم
 کینے (تم)، ضمیر د فاعل دے، ضربتا کینے (الف) ضمیر د فاعل دے
 ضربت کینے (ت) ضمیر د فاعل دے،

ضربن کینے (ن) ضمیر د فاعل دے - ضربتن کینے (تن) ضمیر
 د فاعل دے - ضربنا کینے (نا) ضمیر د فاعل دے -

د دو و صیغو فاعل غیر متعین دے، البتہ باقی دوہ صیغے:
 یو واحد مذکر غائب، او بلہ واحدہ مؤنثہ غائبہ - د د فاعل
 پیژندل لبر مشکل دی، حکہ چہ د دے فاعل کلہ اسم ظاہروی
 او کلہ ضمیری - مثلاً قام زید، نرید قائم،

د دے پیژندل خو پہ اعتبار د معنی سرہ کیڑی، لیکن مختصر
 شان پیژند کلہ دادہ: چہ د کوم فعل فاعل معلومول غوارے
 نو د هغه اُردو کینے معنی او کرہ، او هغه سرہ لفظ د (کون یا کس)
 او لکوة، او سوال و کرہ، خہ چہ پہ جواب کینے راشی هغه بہ
 ئے فاعل وی، لکہ خلق اللہ، مات نرید -

دارنک کہ چرے فعل متعدی وی نو د فاعل اُردو معنی
 کینے لفظ د (نے) راجی لکہ: اکل زید، قتل بکر -

استاذ انوتہ پکار دی، چہ قران مجید پرانزی - او پہ
 طالبانوباندے سبہ مشقونہ او کرہ -

فائدہ ۸: ہم د تفصیل د نائب فاعل دے، چہ کہ چرتہ
 فعل مجہول وی، نو د د ولسو صیغونائب فاعل بہ متعین وی، او
 د دو و صیغوبہ غیر متعین وی -

ضابطہ ۱۶: فاعل ہمیشہ اسم وی (عام دے کہ حقیقی وی

کہ حکمی کہ تاویلی، -

ضابطہ ۱۷: فاعل ہمیشہ دپارہ مرفوع وی -

سوال: کنی باللہ، ما جاءنا من بشیر ولا نذیر، اسمع ہم۔
دے مثالوں کو کنے خوف فاعل مجرور دے، حال داچہ تا صواو وئیل
چہ فاعل ہمیشہ مرفوع وی ؟ -

جواب: دا حروف جارہ (باء، من) زائدہ پہ فاعل باندے
داخلی بی - او دا یاد ماتی چہ د فعل تعجب ددویمے صیغے
(أَفْعِلْ بِهِ، پہ فاعل باندے (باء) داخلول واجب دی -

سوال: د فعل تعجب ددویمے صیغے پہ فاعل باندے د (باء)
داخلول ولے واجب دی ؟

جواب: ددے وضاحت پہ (تتویر شرح نحو میر) کنے او گوری!
ضابطہ ۱۸: نائب فاعل ہم کلمہ مجرور وی لکہ ولفا سقط
فی اید یهم، نظری الامر، خو پدے شرط چہ حرف جرد تعلیل
دپارہ نہ وی -

ضابطہ ۱۹: حکم المجرور بحرف جرنا ائدانه مرفوع
محل او منصوب محلا نحو ما قبل من شیء، و ما سعی فلان من
سعی یحمد علیہ، و شبیه بالزائد منصوب علی الاستثناء بعد
خلا وعدا و حاشا و مرفوع علی الابتداء بعد رب -

ضابطہ ۲۰: دؤلس صیغونہ پس پہ اسم ظاہر باندے
رفع لو متل جائز نہ دی، لکہ خُکَہ چہ پس د فعل نہ جر لو متل
جائز نہ دی، خُکَہ چہ فعل نہ پس رفع د فاعل پہ وجہ سرہ
وی، او دہنے فاعل خو ضمیر دے -

ضابطہ ۲۱: د فعل افراد، تثنیہ اوجع او تذکیر او تانیث

د فاعل تابع دی - (تفصیل تے پہ تنویر کنبے اوکوری!) -

ضابطہ ۲۲: نائب فاعل د فعل مجہول وی او فعل مجہول -

فعل متعدی نہ راخی نہ د فعل لانہم نہ -

ضابطہ ۲۳: خلو، مفاعیل نائب فاعل نشی جوړیدے -

(۱) دیاب د علمت دویم مفعول - (۲) دیاب د علمت دریم

مفعول - (۳) مفعول له - (۴) مفعول معه - باقی قول مفاعیل

نائب فاعل جوړیدے شی،

البتہ کہ چرے مثال کنبے مفعول به موجود وی نوبل ہیٹ یو

نشی جوړیدے - (علل او دلائل کا شفقہ شرح کافیہ کنبے اوکوری)

د مرفوعاتو باقی اقسام د مبتداء او خبر لاندے داخل دی -

ضابطہ ۲۴: دولس صیغو کنبے د درے صیغو فاعل به

همیشہ ضمیر مستروی، او د باقی نہو صیغو فاعل به همیشہ

د پارہ ضمیر بارز وی -

الضوابط للمتنصوبات

مفعول مطلق

ضابطہ ۲۵: د مفعول مطلق شناخت او علامت: (۱) دا

به همیشہ د پارہ مصدر وی او د فعل مذکور هم معنی به وی،

(۲) د دے د آراءو په معنی کنبے به لفظ (نا)، راخی لکه: اکت

اکلا، وکبره تکبیرا، والصافات صفا -

ضابطہ ۲۶: مفعول مطلق او فعل کنبے موافقت بحسب

المعنی ضروری دے، لیکن موافقت بحسب اللفظ والباب ضروری

دے لکه وتبتل الیه تبتیلا، رجع القهقری، قعدت جلوسا -

ضابطہ ۲۷: — و ما لتوكيد فوجد ايدا ÷

وثن واجمع غيره وا فردا ÷

ضابطہ ۲۸: — دمصدرته علاوة يوخوا اسمونه هم

مفعول مطلق واقع كبرى - (۱) (كل) او (بعض) او (ای)
الكمالية) كله چه مصدرته مضاف وی، لكه: فلا تميلوا
كل الميل -

(۲) لفظ در (ما او ای) شرطیه او استفهامیه -

(۳) صفت دمصدر - لكه: سرت احسن السير -

(۴) ضمير چه هغه طرف ته راجع وی، لكه: فاني اعذبه
عذابا لا اعذبه احدا من العلمين -

(۵) اسم اشاره، چه دهغه مشاراليه مصدر وی، لكه: د
هل اجتهدت اجتهدا حسنا په جواب كېښه او وئيل شي:
اجتهدت ذالك -

(۶) اسم مصدر، لكه: كلت كلاما -

(۷) په نوع يا عدد باندې دلالت كوي، لكه: رجب
القهرى، فاجلدوهم ثانیين جلدة -

فائدة: — اسم البصر: ما ساوى البصر في
الدلالة على معناه، وخالفه من ناحية الاشتقاق
بنقص حروف -

فائدة: — مصدر او اسم مصدر كېښه لفظي فرق خو
واضح دے -

او معنوي فرق دادے: چه دمصدر دلالت په حدث باندې
اصالة او مباشرة وی - آود اسم مصدر دلالت غير مباشرة

او تباو وی، ٹکھ چہ ددہ اولاد دالت پہ مصدر باندے
وی، بیا ثانیہ پہ حدث باندے وی -
(زیات تحقیق، خضری، او الصبان کہنے او گوری!)

مفعول لہ

ضابطہ ۲۹: — دمفعول لہ شناخت او علامت: دا

ہم مصدر وی، او دفعل علت او سبب وی -
اودھغ پہ معنی کہنے لفظ د (دپارہ، پہ وجہ، پہ سبب)
استعمالیری،

اوجہ پہ (ولے، خہ دپارہ، پہ خہ وجہ سرہ) سوال
او کرے شی، نو داپہ جواب کہنے راجی: لکہ: ولا تقتلوا
اولادکم خشية املاق، ضربتہ تادیبا، جئت سرغیة
فیک -

فائدہ: — مفعول مطلق او مفعول لہ دوارہ...
مصدر وی مگر فرق دادے، چہ کہ دما قبل فعل، یا...
شبہ فعل، مصدر وی، نو مفعول مطلق دے،
کہ نہ وی، نو مفعول لہ دے، لکہ: ضربت ضربا،
ضربت تادیبا -

ضابطہ ۳۰: — دمفعول لہ دمنصوب کید و دپارہ
دوہ شرطونہ دی -

- (۱) دمفعول لہ، اود فعل مُعَلَّل فاعِل بَہ یو وی -
- (۲) زمانہ بہ تے ہم یوہ وی،

کہ چرے دا شرطونہ موجود نہ شی، نو مفعول له به د...
 (لام یا من) یا (باء یا فی) پہ وجہ سرے پھر وی،
 لکہ: من خشية الله، فيظلم من الذين هادوا، ان
 امرأة دخلت النار في هرة -

ضابطہ ۳۱: مفعول له متعدد نشی واقع کیدے،
 البتہ عطف بیان او بدل نہ مانع نہ دے،
 ولا تمسكوهن ضرارا لتعتدوا - پدے کینے (لتعتدوا)
 دویم مفعول له نہ دے، بلکہ د ضرارا متعلق دے، او -
 هغه نہ بدل دے -

ضابطہ ۳۲: حذف د مفعول له ہم جائز دے،
 لکہ: يبين الله لكم ان تضلوا اي كراهة ضلالكم
 (معنى اللبيب)

مفعول فيه

ضابطہ ۳۳: ددے شناخت او علامت دادے، چہ
 دابہ ہمیشہ طرف وی، او ددے پہ معنی کینے لفظ د -
 (کینے) راجی، او (پہ خہ کینے) پہ جواب د سوال کینے ...
 واقع کیری -

ضابطہ ۳۴: ظُرُوفِ مَآن تَوَلَّ متصوب وی، او
 (فی) پہ کینے مُقَدَّر وی، لکہ: سرت يوم الخميس،
 اتیت حين قعودك -

آو ظرف زمان مَبهم هم منصوب وی لکه: جلست خلتك -
لیکن ظرف مکان محدود مجرد وی - اود (فی) ذکر کول ضروری
وی لکه: جلست فی المسجد -

ضابطه ۳۵: وقد یتوب عن مکان مصدر ۛ وذاك فی
ظرف الزمان یکثر ۛ لکه: اخرج من البيت شروق الشمس
واعود اليها غروبها، جلست قرب المدينة -

اودغه شان صفت لکه: صبرت طويلا من الدهر - اودغه
شان اسم عدد - اولفظ د کل او بعض کله چه ظرف زمان
یا ظرف مکان ته مضاف وی لکه: مشيت خمس ساعات، نمت
کل الليل -

ضابطه ۳۶: ظروف زمان او مکان مرکب هم واقع کیری
چه دهغه دواړه جزونه مبنی برفته وی لکه: صباح، مساء -
يوم يوم، صباح صباح، بین بین په معنی د کل صباح، کل
مساء الخ سره -

مفعول معه

ضابطه ۳۷: د مفعول معه شناخت او علامت: داهیشه
دواوونه پس چه هغه په معنی د مع سره وی راځی، دے وچه نه د
دے په معنی کښه لفظ د سره راځی لکه: استوی الماء والخشب
یسجن والطیر -

ضابطه ۳۸: د اسم بعد الواو خصوصاً تونه دی تنویر
کښه او کورئ! -

مفعول به

ضابطه ۳۹: د مفعول به شناخت او علامت دادے چه د -

ہے یہ ترجمہ کہے لفظ د (لرہ یا تہ) را حئی او (چالرہ) د سوال
 یہ جواب کہے واقع کیبری لکہ: ضربت زیداً، انزل من -
 السماء ماء -

حال

ضابطہ ۲۰: ددے شناخت او علامت دادے چہ ددے
 یہ معنی کہے لفظ د (دے حالت، یا حال داچہ، یا یہ دایے حال
 کہے) را حئی او د (کوم حالت) او (کوم حال کہے) یہ جواب کہے را حئی:
 لکہ: فادعوا للہ مخلصین لہ الدین، وینقلب الی اہلہ سروراً
ضابطہ ۲۱: حال ہمیشہ نکرہ وی -

سوال: اشھدان لالہ الا للہ وحدہ، ادخل الاول فالاول
 کہے (وحدہ) معرفہ حال واقع شوے دے، حال داچہ حال ہمیشہ
 دپارہ نکرہ وی، ؟

جواب: ضابطہ ۲۲: اصل یہ حال کہے نکرہ والے دے
 او معرفہ واقع کیدل خلاف اصل دے، لہذا کوم خائے کہے
 چہ حال معرفہ واقع شوے وی، نوہغہ بہ د نکرے یہ تاویل
 کہے گر خولے شی - اوستا سو یہ پیش کرو مثالونو کہے (وحدہ)
 یہ تاویل د منفردا کہے دے او دویم یہ تاویل د مترتبین کہے دے
ضابطہ ۲۳: ذوالحال اکثر معرفہ وی، او کہ چرے ذو -

الحال نکرہ وی نو حال یہ ذوالحال باندے مقدم کول واجب دی
 لکہ فی الدار جالسا رجل -

سوال: مررت بامرأة جالسة، او الكلمة لفظ وضع لمعنی
 مفردا کہے (بامرأة) او (لمعنی) ذوالحال نکرہ واقع شوے دے،
 لیکن حال مقدم نہ دے، مؤخر دے حالانکہ تا سوا وویل چہ

ذوالحال نکره وی نو تقدیم د حال واجب دے -

جواب : ضابطه ۴۴ : دا صورت مستثنی دے ، چه که چرتہ ذوالحال نکره مجرور وی ، نو بیا تقدیم د حال په ذوالحال واجب نه دے -

ضابطه ۴۵ : حال په منزله د خیر او د صفت دے ، لکه څنگه چه خیر او صفت متعد کیدے شی ، دغه شان یو ذوالحال نه متعد د احوال واقع کیدے شی ، لکه ان الله يبشرك بيحيي مصداقاً بکلمة من الله وسيداً وحسبوا ونبيا من الصالحين -

ضابطه ۴۶ : حال همیشه د فاعل نه راتی یا د مفعول نه یعن ذوالحال همیشه د پاره فاعل یا مفعول وی -

سوال : فاتبع ملة ابراهيم حنیفا - په دے مثال کښه دا - (حنیفا) حال دے دا ابراهیم نه ، حالانکه ابراهیم نه فاعل دے اونه مفعول دے بلکه مضاف الیه دے -

جواب : ضابطه ۴۷ : اصل خوداد دے ، چه حال د فاعل نه یا د مفعول نه راتی ، لیکن یو څو نور و څیزونه هم حال واقع کیږی دهغه تفصیل په تنویر کښه او کورئ -

ضابطه ۴۸ : حال مفرد هم راتی چه دهغه امثله تیر شوی دی ، او جمله هم راتی ، البته چه کله حال جمله واقع کیږی نو دهغه د پاره دوه شرطونه دی - (۱) هغه به جمله خبریه وی - (۲) هغه کښه به رابط وی -

سوال :- جمله انشائیة هم حال واقع کیږی ؟ -

جواب : ضابطه ۴۹ : د جمله انشائیة حال واقع کیدل قلیل او خلاف اصل دی ، لهادا داسه مثالونو تاویل به په

مقولا فی حقہ سرہ کولے شی -

سوال: جملہ حالیہ دیارہ رابطہ شے دے ؟

جواب ضابطہ ۵۰: جملہ حالیہ دیارہ دودہ خیزونہ

رابطہ جو ریزی۔ (۱) واؤ (۲) ضمیر دجملے اسمیے، او دجملہ مضارعہ منفیہ، او ماضیہ مثبتہ او متفیہ ربط کلہ پہ واو سرہ کیری او کلہ پہ ضمیر سرہ - او کلہ پہ دوارہ سرہ لکھ: لا تقر بوا الصلوۃ وانتم سکاری - وما ارسلنا قبلك -

من المرسلین الا انهم لیا کلون الطعام، فاستقیما ولا تتبعان (بتخفیف نون فی قراءۃ) - فاتقلبوا بنعمۃ من اللہ وفضل لم یمسهم سوء، انی یکون لی غلام ولم یمسني بشر - انی یکون لی غلام وقد بلغنی الکبر، جاؤا کم حصرت صدورہم - جملہ مضارعہ مثبتہ دیارہ رابطہ فقط ضمیر دے -

سوال: لم تؤذوننی وقد تعلمون انی رسول اللہ الیکم

کہنے خہ جواب دے - ؟

جواب: داسے صورت کہنے بہ دے لرہ پہ تاویل دجملے -

اسمیے سرہ گر خولے شی - او وقد تعلمون ددے تاویل کیدے

شی پہ وانتم تعلمون سرہ - ربط دیارہ، شعر -

حال گر مثبت مضارع او دان با ضمیر

غیر این با واو و مضمر یا بہ ہر یک پے خطا

فائدہ: د کو فیانو پہ نیز حال کہ چرے جملہ ماضیہ مثبتہ

وی، نو قد، او پر ضروری نہ دی، او دبصرینو پہ نیز ضروری

دی - لیکن راجع مذہب د کو فیانو دے حکم چہ د قرآن مجید -

تائید دوی تہ حاصل دے، لکھ چہ جاؤ کم حصرت صدورہم -

كَيْفَ (حَصَرَتْ) بِغَيْرِ دَقْدَنِهِ حَالٌ دَسْ -

ضابطه ٥١ : واعلم ان الحال على عشرة اقسام (١)

حال منتقله : ما ينتقل عن ذوى الحال غالبا نحو قوله تعالى :-

وادخلوا الباب سجدا - (٢) حال دائمه : ما يكون دائما لذى

الحال نحو : كفى بالله شهيدا - او يكون كالدائم مثل : شهد

الله انه لا اله الا هو والملئكة واولوا العلم قائما بالقسط

(٣) حال محققه : ما يكون موجودا بالفعل - (٤) حال مقدرة

ما لا يكون موجودا بالفعل في زمان الاخبار بل يقدر وجوده في

زمان اخر نحو : فادخلوها خالدين اي مقدرين لخلودكم -

(٥) حال مترادفه : ان يكون حالا بعد حال من ذى الحال

الواحد -

(٦) حال متداخلة : ان يكون حالا من معمول الحال الاول

مثالهما : فخرج منها خائفا يترقب -

(٧) حال موطئه : ما يكون جامدا موصوفا بصفة مشتقة

مثل : انا انزلناه قرانا عربيا - فتمثل لها بشرا سويا -

(٨) حال مؤكدة للعامل : مثل فتبسم ضاحكا -

(٩) - حال مؤكدة لذى الحال : مثل لامن من في الارض كلهم

جميعا -

(١٠) حال مؤكدة لمضمون الجملة : وهي الاتية بعد جملة معقودة

من اسمين معرفتين جامدين وهي دالة على وصف ثابت -

مستفاد من تلك الجملة - مثل : زيد ابوك عطوفا -

ضابطه ٥٢ : حال حذف كقول جائزدي لكه : ربنا تقبل

مناته ورائدته يقولان محذوف دس ، چه هغه دما قبل نه حال

دے او دھن د عامل حذف ہم جائز دے، لکھ: بلی قادرین دا
حال دے چہ دھن د عامل جمعھا مقدر دے -

تمیز

ضابطہ ۵۳: دے علامت او شناخت دادے چہ دے

پہ معنی کہنے لفظ د (ازروئے، پہ اعتبار، پہ حیثیت) سرے راجی
لکھ: رایت احد عشر کوکبا - (دے عمدہ بحث پہ تنویر کہنے
او گوری!)

قائد ۵: د مفاعیل خمسہ او د حال او د تمیز شناخت: دے

خہ وضاحت شو دے، چہ ہن کہنے بعضے خبرے بالکل آسانے
دی، او بعضے مشکل خبرے د استاذان د طالبان د ذہن مطابق -
او لولوی، کہ چرے طالب علمان بالکل مبتدی وی، نو بیا دے
دا ضوابط ہیٹھلہ نہ لولوی - او دے شناخت د پارہ د ضابطے
اولولوی!

ضابطہ ۵۴: د فعل فاعل نہ پس را تلونکے اسم تہ او گورہ

چہ ہن اسم مصدر دے کہ نہ دے، کہ چرے مصدر وی نو بیا
او گورہ! چہ د مصدر د ماقبل فعل مصدر دے کہ نہ دے -

کہ چرے وی، نو مفعول مطلق بہ وی لکھ ضربت ضربا -

او کہ چرے نہ وی - نو بیا او گورہ چہ پہ دے مصدر کہنے معنی
د علت شتہ او کہ نہ، کہ چرے وی نو مفعول لہ بہ وی - لکھ:
ضربت تادیبا -

او کہ چرے د علت معنی پہ کہنے نہ وی نو بیا او گورہ چہ د غہ

اسم خواہ کہ مصدر وی یا غیر مصدر، د ماقبل خیل ابھام ختموی

کہ نہ۔ کہ چرے ابھام ختموی نودایہ تمیزوی - لکہ: فالعدل
خروجہ عن صیغۃ الاصلیۃ تحقیقا و تقدیرا، واشتعل
الرأس شیا۔ اوکہ چرے دغہ مصدر رفع دا ابھام نہ کوی نو
بیا بہ ہغہ خواہ کہ مصدر وی، یا مشتق وی، دما قبل نہ حال
جوہیری لکہ: والصلوة والسلام علی من ارسلہ ہدی -
ویوم ابعث حیا -

یا پہ اسان الفاظو کتبے داسے او وایہ! چہ دغہ بہ یا مبین
ذات وی، یا بہ مبین دو وصف وی، کہ چرے مبین ذات وی
نہ تمیز دے، اوکہ چرے مبین دو وصف وی، نو بیا حال دے -
اوکہ چرے مصدر نہ وی، نو بیا بہ گور، چہ مابعد والا اسم
ظرف زمان یا ظرف مکان دے کہ نہ دے ؟
کہ چرے وی نو مفعول فیہ بہ وی، اوکہ چرے نہ وی، نو
مفعول بہ بہ وی، لکہ: ضربت زیدا -

مستثنیٰ

ضابطہ ۵۵: ددے شناخت دادے، چہ دادا دوات -
استثناء نہ پس وی - اوادوات استثناء تہ دی (۱) إِلَّا (۲)
حاشا (۳) لیں (۴) لایکون (۵) خلا (۶) عدا (۷) غیر (۸) سوی -

الضوابط للمجروسات

ضابطہ ۵۶: دمجرور شناخت دادے، چہ پہ دے باندے
حرف جردا خلیزی، یا مضاف، لکہ: مرہیت بزید، غلام زید -
باقی تفصیل دمجرور بالحرف بہ دحروف جارہ پہ بحف کبے راشی -

او د مجرور بالا ضافه بحث به دا ضافت په ضوابطو کښه راشي -
ضابطه ۵۷ : د معمول دوه قسمه دي (۱) معمول اصلي
 (۲) معمول فرعي -

معمول اصلي هغه دے چه هغه په دوه ويشت معمولاتو
 کښه وي، هغه دوه ويشت معمولات دي، اته مرفوعات او دولس
 منصوبات - او دوه مجرورات -

معمول فرعي هغه دے چه هغه دوه ويشت کښه نه وي بلکه
 په هغه کښه ديو تابع وي -

ضابطه ۵۸ : د توابعو اقسام سره د تعريف او وجه د
 حصر نه (د تنوير نه يا د کړي!) -

ضابطه ۵۹ : د متبوع او تابع اعراب او عامل يو وي - لکه:
 قام ترديد و عمرو -

ضابطه ۶۰ : تابع او متبوع کښه فاصله د غير اجنبي جائز
 ده لکه: ذالك حشر علينا يسير، سبحان الله عما يصفون - ...
 عالم الغيب والشهادة، افي الله شك فاطر السموات والارض،
 بلى وربى، لتاتينكم عالم الغيب، وابوبكر الصديق اول الخلفاء
 ليكن فاصله بالا جنبي نا جائز ده -

ضابطه ۶۱ : تابع او متبوع کښه ديو مفرد کيدل ضروري ندی

ضابطه ۶۲ : والتوابع فضلات يصح الاستغناء عنها -

ضابطه ۶۳ : صحة القطع في ثلاثة منها المنع (الا -

كلمة كل وعطف البيان، والبذل -

ضابطه ۶۴ : قدم النعت، فالبيان، فالكه

ثم ابدل واختم بعطف الحروف

ضابطہ ۶۵: کہ چرہ تابع صفت وی، یا تاکید معنوی وی، یا عطف بیان وی، نود متبوع اسم کیدل واجب اوضروہی دی، لیکن د تاکید لفظی اود عطف نسق اود بدل متبوع دپارہ اسم جو پیدل ضروری نہ دی، کله به اسم وی اوکله به غیر اسم وی۔

صفت دپارہ ضوابط

ضابطہ ۶۶: د موصوف، صفت شناخت: کله تے چہ معنی کیوی نو لفظ (دایے، دایے) او بامجاوہ ترجمہ کینے تے لفظ (کوم چہ) رائج۔ **«العثماني کتابتون»**
ضابطہ ۶۷: دوه اسمہ چہ معرفے وی یادوارہ نکرے۔ وی، نو عموماً هغه موصوف، صفت وی، لکه: الرجل العالم، رجل عالم۔ پیه دے شرط چہ حکم نہ وی۔

ضابطہ ۶۸: اسم اشاره نہ پس چہ معرف باللام وی، نو اکثر صفت، موصوف وی، لکه: الله والذی خلقکم۔

ضابطہ ۶۹: کله چہ نکرے نہ پس فعل وی نو هغه صفت واقع کیدے شی لکه: الكلمة لفظ وضع لمعنی، و اتقوا يوماً ترجعون فيه **«العثماني کتابتون»**

ضابطہ ۷۰: د صفت او موصوف ترمینہ قاصله په کان زائده سره هم جائزده، لکه: اتيت لزيارة صديق کان مريض او دغه شان دمعطوف او معطوف علیه ترمینہ هم جائزده۔
فائدہ: صفت، موصوف او مبتداء او خبر کینے " فرق ۱:

لفظی دادے، چہ مبتداء خبر کینے اکثر یو اسم معرفه او دویم نکرہ وی، او صفت، موصوف کینے دوارہ اسم معرفے دی، یادوارہ نکرے

لکھ: اللہ لطیف - من اللہ العزیز الحکیم، کتاب مبارک -
فرق ۲: معنوی فرق دادے پہ دمبتداء اوخبر ترجمہ کہے
 (دے، یا دی، یا یو) لفظ راجی - او د موصوف، صفت پہ ترجمہ
 کہے (داسے، ہنسے او کوم) لفظ راجی -

ضابطہ ۴۱: د صفاتو اللہ قسموتہ دی، (۱) صفت
 مختصہ: لکھ دا قول دا اللہ تعالیٰ: فتحیر مراقبہ مومنہ -
 (۲) صفت موضحہ: نحو قوله تعالى: وهذا البلد الامين -
قائد ۵ فی عرف النخاة، التخصیص عبارة عن تقليل الاشترا
 فی النكرة، والتوضیح عبارة عن رفع الاحتمال فی المعرفة -
 (۳) صفت کاشفہ: ما يكشف عن معنى الموصوف وهو -
 تعریف له، نحو: الجسم الطویل العریض العمیق، هدی
 للمتقین الذین یؤمنون الخ -

(۴) صفت مادحہ: ما يكون لمجرد المدح نحو لیسم اللہ الرحمن
 الرحیم - (۵) صفت ذامہ: ما يكون لمجرد الذم، نحو: اعدو
 باللہ من الشیطان الرجیم -

(۶) صفت مؤکدہ: ما يكون لمجرد التأكيد نحو: نفخة واحدة
 (۷) صفت مبینہ: - (المقصود) - وما من دایة فی الارض
 ولا طائر یطیر بجناحیه، دلتہ کہے صفت نہ مراد جنسیت دے
 نہ فردیت -

(۸) صفت مفیدہ (لترحم) - نحو: اللہم انا عبدک المسکین

ضابطہ ۴۲: کلہ کلہ موصوف حذف کولے شی لکھ: ان
 اعمل سابقات ای درو عا - او کلہ کلہ صفت ہم حذف کولے
 شی، لکھ: وکان وراءہم ملک یاخذ کل سفینة غصبا - اے

لکه: اللہ لطیف - من اللہ العزیز الحکیم، کتاب مبارک -

فرق ۲: معنوی فرق دادے چہ دمبتداء او خبر ترجمہ کہے

(دے، یاد دی، یا یو) لفظ راجی - او د موصوف، صفت پہ ترجمہ

کہے (داسے، ہنسیے او کوم) لفظ راجی -

ضابطہ ۴۱: د صفاتو اتہ قسمونہ دی، (۱) صفت

مختصہ: لکہ دا قول د اللہ تعالیٰ: فتحیر مراقبہ مومنة -

(۲) صفت موصی: نحو قوله تعالیٰ: وهذا البلد الامین -

قائد ۵ فی عرف النخاة، التخصیص عبارة عن تقليل الاشترا

فی التکررة، والتوضیح عبارة عن رفع الاحتمال فی المعرفة -

(۳) صفت کاشفہ: ما یکشف عن معنی الموصوف وهو -

تعریف له، نحو: الجسم الطویل العریض العمیق، هدی

للمتقین الذین یؤمنون الخ -

(۴) صفت مادحہ: ما یکون لمجرد المدح نحو لیسم اللہ الرحمن

الرحیم - (۵) صفت ذامہ: ما یکون لمجرد الذم، نحو: اعود

باللہ من الشیطان الرجیم -

(۶) صفت مؤکدة: ما یکون لمجرد التاکید نحو: نفخة واحدة

(۷) صفت مبینة: - (للمقصود) - وما من دابة فی الارض

ولا طائر یطیر یجناحیه، دلته کہے صفت نہ مراد جنسیت دے

نہ فردیت -

(۸) صفت مفیدة (لترحم) - نحو: اللہم انا عبدک المسکین

ضابطہ ۴۲: کله کله موصوف حذف کولے شی لکہ: ان

اعمل سابقات ای درو عا - او کله کله صفت ہم حذف کولے

شی، لکہ: وكان وراءهم ملک یاخذ کل سفينة غصبا - اے

سفینه صحیحہ - زیات ضوابط تنویر نہ ضرور یاد کریں!

تاکید دپارہ ضوابط

ضابطہ ۴۳: د تاکید دوه قسمونه دی (۱۱)۔ تاکید لفظی (۲) تاکید معنوی۔ د تاکید لفظی شناخت او علامت خود اده۔
چه یو لفظ به دوه ځله ذکر کیدے شی، لکه: ضرب ضرب زید
قام زید زید۔ ان ان زید اقام۔

آود تاکید معنوی شناخت د اده چه اوځه الفاظو سره
راځي۔ (۱) نفس (۲) عین (۳) کلا، کلتا (۴) کل (۵) اجمع، اکتع
ابتع ابصع (۶) جمیع (۷) عامه۔

ضابطه ۴۴: تاکید لفظی د مفرد، جمله، اسم، فعل۔ او
حرف ټولونه راځي، لیکن تاکید معنوی صرف د اسم نه راځي۔
ضابطه ۴۵: که چرې الفاظ د تاکید متعدد وی نو صرف
د یو متبوع د پارې تاکید جوړیدے شی لیکن تاکید د پارې تاکید
هېڅکله نشي جوړیدے۔

ضابطه ۴۶: د تاکید معنوی د الفاظو نه لفظ د (نفس،
عین) به، زائده سره جوړولوستل هم جائز دی، لکه: جاء
زید بنفسه، بعینه۔

ضابطه ۴۷: تاکید معنوی که غیر تاکید حسب عامل
فاعل یا مفعول یا مبتدا یا خبر واقع کیږي، لکه: رأیت۔۔۔
جمیعهم، عامهم۔

ضابطه ۴۸: د تاکید معنوی ټول الفاظ معرفه وی۔۔
اصلیه خود اضافه ال الضمیر په وجه سره معرفه وی۔ او

ملحقه د علمیت په وجه سره، ځکه چه دا علم جنس دی -
 ضابطه ۷۹: د تاکید معنوی الفاظ که اصلی وی که ملحق
 حرف عطف په کښه راوړل جائز نه دی -

بدل د پاره ضوابط

ضابطه ۸۰: د بدل شناخت: د دې امر دو ترجمه کښه
 لفظ د یعنی راجح - د بدل د ټولو اقسامو پیژندنه گلي:-
 که چرې د بدل او مبدل منه مصداق یو وی، نو بدل الکل
 بدل مطابق به وی، لکه: رأیت زیداً اخاک،
 او که چرې بدل جزء وی، نو بدل بعض به وی - لکه:
 ضربت زیداً رأسه، - او که چرې د بدل او مبدل منه په
 مینم کښه د جزء او کل نه علاوه بل څه تعلق وی، نو بیا به
 بدل اشمال وی، لکه: سلب زید ثوبه، او که چرې د دوی
 مینم کښه مغایرت وی، نو بیا به بدل غلط وی لکه رایت رجلاً حماراً.
 ضابطه ۸۱: غالبه داده چه په بدل او مبدل منه کښه
 فاصله نه وی، هان البته که چرې مجرور نه بدل وی، نو په
 اعاده د حرف جار سره فاصله جائزه - لقد کان لکم فی
 رسول الله اسوة حسنة لمن کان، تګون عید الاولنا و اخرنا -
 ضابطه ۸۲: بدل چونکه مقصود بالنسبت وی، د دې وجه
 نه د دې اقوی کیدل یا کم از کم مساوی کیدل ضروری دی، د بدل
 او مبدل منه څلور صورتونه دی - (۱) دواړه معرفه وی، لکه:
 الی صراط العزیز الحمید، الله الذی -
 (۲) دواړه نکره وی، لکه: ان للمتقین مغازا حدائق واعنابا -

(۳) بدل منه نکره وی او بدل معرفه وی، لکه: الی صراط مستقیم صراط اللہ - (۴) - بدل منه معرفه وی او بدل نکره وی، اولی درے صورتوں نہ صحیح دی، او خلورم صورت غلط دے، حکہ چہ بدل (کوم چہ مقصود وی) ادنی کرچی، البتہ ددے دصحت دپارہ شرط دادے، چہ بدل د نکرے صفت واقع شی۔ لکه: بالناسیة، ناسیة کاذبة خاطئة -

ضابطہ ۸۳: یبدل کل من الاسم والفعل والجملة من مثله

ضابطہ ۸۴: حرف ھیکلہ ہم بدل نشی واقع کیدے، -

لأنه لا یصلح للحکم - « العثماني کتابتون »

عطف بیان

ضابطہ ۸۵: ددے شناخت او علامت، لفظی شناخت

دے دادے چہ ددہ اسمہ وی، یو علم وی، او بیل کنیت وی، چہ کوم ردستو وی ہنہ بہ عطف بیان وی، او چہ کوم مخکے وی ہنہ بہ متبوع او مبین وی،

معنوی شناخت دے دادے چہ ددے پہ معنی کنے لفظ دے -

(یعنی راجی، لکه: اقسم بالله ابو حفص عمر، قال عبد الله بن معمر -

ضابطہ ۸۶: کنیت او علم کنے چہ کوم یوزیات مشہور

وی، ہنہ بہ عطف بیان وی، حکہ چہ داموضع وی، او موضح دپارہ ضروری دے، چہ ہنہ داموضع، اعرف او اشہر وی -

فائدہ: عطف بیان اونعت کنے خو فرقونہ دی:

فرق ۱: صفت مَوْضِعِ دذات نه وی، او عطف بیان مَوْضِعِ او

مخصص دذات وی -

فرق ۲: صفت حقیقی په ضمیرد موصوف باندے مشتمل وی -

او عطف بیان داسے نه وی -

فرق ۳: صفت اکثر مُشْتَق وی، او عطف بیان اکثر اسم جامد وی -

وجه اشتراك: مابیه الاشتراك په دے کبے دوه څیزونه دی

(۱) دواړه مَوْضِعِ او مخصص دی (۲) دواړو کبے قطع جائزده -

قائد ۵: عطف بیان او بدل کبے یو څو فرقونه دی -

فرق ۱: عطف بیان نه ضمیر وی او نه تابع ضمیر وی، او بدل

دغه شان وی -

فرق ۲: عطف بیان نه فعل وی، او نه تابع فعل وی - او

بدل دغه شان وی -

فرق ۳: عطف بیان نه جمله وی، او نه تابع د جملے وی - او

بدل دغه شان وی -

قائد ۵: قال الرضی، انا الی الان لم یظهر لی فرق جلی بین

بدل الكل من الكل وعطف البیان، بل ما اری عطف البیان - الا

البدل، کما هو ظاهراً کلام سیبویه -

ضابطه ۸۷: د معطوف شناخت خواسان دے چه داد -

حروق عطف نه پس راځي، لیکن د معطوف علیه شناخت لږ مشکل

دے، هغه دپاره دا ضابطه یاده ساتي -

د معطوف علیه شناخت: که چرے معطوف د معطوف علیه په

ځائے قائم کرے شی، او معنی صحیح شی، نو دا عطف به صحیح وی،

او هم دابیه معطوف علیه وی، او که چرے معنی فاسده شی، نو بیا

عطف صحیح نہ دے، لکہ: قام زید و عمرو -

ضابطہ ۸۸: د عطف الفعل على الفعل د پارة اتحاد د زمانے

شرط دے، نہ اتحاد د نوع، مثلاً د فعل جمد عطف پہ ماضی باندے

اود ماضی پہ جمد باندے د وارة جائز دی -

ضابطہ ۸۹: عطف د فعل پہ اسم باندے اود اسم پہ فعل

باندے د وارة جائز دی، خو پہ دے شرط چہ معنی مشابہت ئے وی

لکہ: فالنغيرات صبا، فاشرون به نقعا، يخرج الحي من الميت

و يخرج الميت من الحي -

ضابطہ ۹۰: کہ چرے د حرف عطف پہ ذریعہ، د مبتداء

کنز خبر ونہ، یا د فعل کنز مفاعیل وی، یا صلہ جات وی، اود -

معطوف او معطوف علیہ تر مینئہ فاصلہ زیاتہ وی، نو ہلتہ کینے

دوہ قسمہ عطف جائز دے - (۱) - عطف د مفرد پہ مفرد باندے

(۲) عطف د جمل پہ جملہ باندے - لکہ: الباء للالصاق

للاستعانة الم -

ضابطہ ۹۱: د (امّا) عاطفہ اود (اکمّا) شرطیہ د شناخت

اولہ طریقہ: کہ چرے پہ جواب کینے فاء وی، نوبیا بکہ

اما شرطیہ وی، اوکہ چرے پہ جواب کینے فاء نہ وی نوبیا بہ اما

عاطفہ وی، -

دویمہ طریقہ: کہ چرے دے نہ پس یوبل اما وی، یا او وی

نوا اما عاطفہ بہ وی، اوکہ چرے نہ وی، نوبیا بہ اما شرطیہ وی،

لکہ: اما الذين سعدوا في الجنة، اما حقيقة واما مجازا - د دے

بنہ مثنیٰ او کروی! -

ضابطہ ۹۲: اما ہمیشہ تکرار سرہ وی، رومبئی بغیر د -

واونہ، آودومہ سرہ دواونہ وی، نورومہ (اما) تہ بہ تردید
تفصیلیہ ویلے شی، آودومہ تہ بہ عاطفہ ویلے شی، اوواو بہ -
زیاتی وی کوم چہ داماعطفہ دپارہ شرط دے -

ضابطہ ۹۳ : کلہ چہ ضمیر مرفوع متصل باندے عطف کول
او غوبنتے شی، نود معطوف علیہ اود معطوف ترمینحہ پہ خہ خیز
سرہ فاصلہ کول واجب دی، خواہ کہ ضمیر منفصل سرہ وی، لکہ:
لقد کنتم انتم و اباؤکم فی ضلال مبین - یا بل خیز سرہ وی،
لکہ: جنات عدن یدخلونها و من صلح الہ: ما اشکرنا ولا اباؤنا
ضابطہ ۹۴ : عطف الخبر علی الانشاء و بالعکس منعہ البیا
نیون و جہور النخاة و عند البعض یجوز استدلال بقولہ تعالیٰ:
و بشر الذین امنوا و عملوا الصالحات الہ فاعلم معطوفۃ علی جملة
خبریۃ قبلہا لکن الجہور یؤولون جمیع ذلک یعطف القصۃ علی
القصۃ، او بغير ذلک ما یناسب البقام -

ضابطہ ۹۵ : کلہ معطوف علیہ حذف کیری، لکہ: افلر تکن
ایاتی تتلی علیکم دلتہ کنبے معطوف علیہ الم تاتکم محذوف دہ -
او کلہ معطوف ہم حذف کیری، لکہ: فمن کان منکم مریضا او علی
سفر - دے نہ پس قافطر معطوف، محذوف دے -

ضابطہ ۹۶ : ددوا و مختلفو عاملو پہ دودہ معمولاتو باندے
پہ یوحرف عطف سرہ عطف جائز دے یا نہ ۹ - پہ دے کنبے د -
نحاتو اختلاف دے، پہ نیزد امام سیبویہ مطلقا ناجائز دے - او
دامام قرآء پہ نیز مطلقا جائز دے، پہ نیزد جہور و فقط پہ
یوصورت کنبے جائز دے چہ معمول مجرور مقدم وی، لکہ: فی
الدار زید و الحجر عمرو -

ضابطہ ۹۷ : حتی، لکن، بل اولاً عاطفہ کید و دیارہ یو

خو شرطونہ دی،

حتی : ددے دعطف دیارہ خلور شرطونہ دی - (۱) - دابہ
اسم وی (۲) دابہ اسم ظاہری - (۳) معطوف بہ د معطوف علیہ
بعضے وی (۴) ماقبل نہ بہ زیاتے وی، لکہ : مات الناس حتی
الانبیاء، یا بہ د ماقبل نہ کیے وی : المومن یجزی بالحسنات
حتی مثقال ذرۃ :

لکن : ددے عاطفہ گرخید و دیارہ درے شرطونہ دی - (۱) -
معطوف بہ مفرد وی - (۲) مقرون بالواو بہ نہ وی (۳) نفی یا
نہی نہ پس بہ وی، لکہ : ما مررت برجل صالح لکن طالح -
بل : ددے دیارہ دوکہ شرطونہ دی (۱) معطوف بہ مفرد وی
(۲) اثبات یا امر یا نہی نہ بہ بعد وی، لکہ : قام زید بل عمرو -
ددے عاطفہ گرخید و دیارہ خلور شرطونہ دی (۱) معطوف
کہ مفرد وی اوکہ جملہ وی خو محل د اعراب بہ وی (۲) اثبات
یا امر یا دعاء یا تخصیص نہ پس بہ وی - (۳) - او حرف عطف بہ
متصل نہ وی (۴) - معطوف او معطوف علیہ میں کہنے بہ عناد وی،
لکہ : جاء فی رجل لا امرأة - (د شرطونہ مبنہ یاد کریں!)
کہ چرے شرائط موجود وی نو دا حروف بہ عاطفہ وی، گنے
نہ بہ وی، لہذا هر خائے گنے دا حرف عطف کنرل غلط دی -

علم دیارہ ضوابط

ضابطہ ۹۸ : علم، تشبیہ او جمع راو رلوسرہ نکرہ کرخی، دے

وجہ نہ دے لرہ معرفہ کرخو لو دیارہ الف لام راو رک ضروری دی لکہ

الزیدان، الزیدون -

ضابطہ ۹۹ : دیوسری نوم جمع ذکرکول غوارہ نو دؤہ

صورتونہ جائز دی (۱) جمع مذکر سالم بہ را ورے شی، لکہ، زید نہ نریدون (۲) جمع مکسرہ، لکہ زید نہ از یاد، دغہ شان دیوے بنجے دنوم جمع ذکرکول غوارہ نو جمع مؤنث سالم یا جمع مکسرہ بہ را ورے، لکہ، زینب نہ زینیات، زیابہ - اوکہ چرے د علم مرکب اضافی جمع را ورے غوارہ نو رومبہ جزء بہ بدلے شی بہ صیغہ سالم سرہ یا بہ جمع تکسیر سرہ، نہ بل جزء -

ضابطہ ۱۰۰ : کلہ چہ تشنیہ یا جمع د چاد پارہ علم اوگر خولے

شی، نو بہ ہغے باندے بہ د مفرد منصرف اعراب لوستلے شی بغیر د تنوین نہ، پہ دے شرط چہ اٹھ حروفونہ کم وی، کہ چرے - اٹھ حروفونہ زیات وی، نو بیابہ اعراب حکائی لوستلے شی -

اوکہ چرے جمع مؤنثہ سالمہ چاد پارہ علم اوگر خولے شی، نو پہ ہغے باندے اعراب حکائی ہم جائز دے، او د مفرد منصرف والا اعراب سرہ د تنوین نہ، او بغیر د تنوین نہ ہم جائز دے -

ضابطہ ۱۰۱ : کلہ چہ علم نہ پس صفت واقع شی نو بیادے

ترکیبونہ جائز کیسری -

(۱) موصوف، صفت (۲) خبر محذوف المبتداء مرفوع، لکہ:

بسم اللہ الرحمن الرحیم، الرحمن الرحیم خبر دے، چہ د دے مبتداء محذوف دہ - (ہو) دغہ شان: والصلوة والسلام علی محمد المصطفیٰ (۳) فعل محذوف د پارہ بہ مفعول بہ منصوب وی لکہ، بسم اللہ الرحمن الرحیم ای اعنی -

ضابطہ ۱۰۲ : صفات او القاب نہ پس چہ علم ذکر شی نو

دغه علم به بدل الکل وی یا به عطف بیان وی، لکه: شیخ
القران غلام الله، قال الشيخ الامام عبد القاهر -

ابن

ضابطہ ۱۰۳: لفظ دابن) کہ چرے پہ مینے ددواو علّو
کینے وی، نو عام طور باندے درو مبنی علم دپارہ صفت وی - او
دویم علم طرف ته مضاف وی لکه: عبد الله بن عمر -
ضابطہ ۱۰۴: دابن ہزہ حذف کولو دپارہ (پہ کتابت کینے)
درے شرطونہ دی، (۱) لفظ دابن به ددواو علّو پہ مینے کینے وی
(۳) درو مبنی علم دپارہ به صفت وی (۳) د سطر پہ شروع
کینے به نہ وی -

اسم منسوب

ضابطہ ۱۰۵: اسم منسوب هغه اسم دے چہ هغه دیو قوم
یا مذہب یا بنار وغیرہ طرفته نسبت کولو دپارہ دهغه پہ اخر کینے
یائی مشددہ راوړلے شی، لکه قریشی، حنفی، پاکستانی، سعودی -
ضابطہ ۱۰۶: کوم خائے کینے چہ متعد د علّو توتہ پس اسم
منسوب راغلے وی، نو هلته کینے به درے صو، تونو کینے یو صورت
دی - (۱) درو مبنی علم صفت به وی - (۲) ددویم علم صفت به
وی (۳) ددواو د صفت به وی -

ضابطہ ۱۰۷: احقر پہ تنویر کینے لیکلی دی چہ د اسم مفعول
پہ شان اسم منسوب هم عمل کوی، یعنی نائب فاعل ته رفع ورکوی
کله اسم ظاهر ته، لکه: کتب رجل ملتانی ابوه، او کله اسم ضمیر ته
لکه: کتب رجل ملتانی -

ضابطه ۱۰۸ : کله (فَعَّالٌ) صیغه په طور د اسم منسوب —
 واقع کیردی، لکه : نجار، لبان، عطار، ومار بک بظلام —
 للعبيد ای منسوب الی الظلم -

موصول او صله د پاره ضوابط

ضابطه ۱۰۹ : د موصول دوه قسمه دی (۱) موصول اسمی
 (۲) موصول حرفی - موصول حرفی : پتځه حروف دی (۱) ان
 (۲) ان او مخففه من الشقلة (۳) ما (۴) کی (۵) لو -

ضابطه ۱۱۰ : د موصول اسمی دوه قسمه دی (۱) موصول
 اسمی خاص، داته الفاظ دی، الذی، اللذان الخ - (۲) موصول
 عام، یعنې مشترک ټولو معانیو د پاره، د اشیاء الفاظ دی (۱) ما
 (۲) من (۳) ال (۴) ذو (۵) ذا بثلاثة شروط (۶) ای -

ضابطه ۱۱۱ : هر یو موصول د پاره (اسمی وی که حرفی)
 صله ضروری ده -

ضابطه ۱۱۲ : صله همیشه د پاره جمله خبریه وی یا شبه
 جمله وی، او شبه جمله نه مراد جار مجرور، و طرق او صفت صریحه دی
 ضابطه ۱۱۳ : صله همیشه د پاره د موصول نه مؤخره او —
 متصله وی -

ضابطه ۱۱۴ : د موصول اسمی په صله کینه همیشه د پاره
 ضمیر عائد وی، لیکن کله په ځان د ضمیر باندې اسم ظاهر هم
 راځي، لکه : وانت الذی فی رحمة الله الطبع ای فی رحمة -

ضابطه ۱۱۵ : موصول خاص د پاره ضمیر عائد کینه مطابقت
 ضروری ده، او موصول عام د پاره دوه وجهه جائز دی (۱) دلغظ

رعايت كول (۲) د معنی رعايت كول، لكه: ومن الناس من يقول
امنا بالله و باليوم الاخر وما هم بمؤمنين -

ضابطه ۱۱۶: موصول اسمی د (ال) نه سیوا حذف کول بهر
دی، لكه: "قولوا امنا بالذي انزل الينا وانزل اليكم" اصل كنه للذي
انزل اليكم دے، - د حسان رضی اللہ عنہ شعر دے -

فمن يهجو رسول الله منكم: ويبد حه وينصرة سواء:
ليكن د موصول حرفی حذف بغیر دان نه تا جائز دے -

ضابطه ۱۱۷: حذف د صلی جائز دے، لكه: من رأيت
به جواب كنه او وئيل شي، زيد الذي -

ضابطه ۱۱۸: حذف د رابط هم جائز دے، لكه: فاقض ما

انت قاض -

فائدو: موصولات اسمیه او موصولات حرفیه كنه خو فرقونه
دی. فرق ۱:- د موصولات اسمیه سوا د (ای) نه اعراب محلی
وی، او موصولات حرفی دپاره اعراب بالکل نشته -

فرق ۲: د موصول اسمی صله همیشه دپاره په ضمیر عائد باند
مشمله وی، او د موصول حرفی صله نه وی -

فرق ۳: د موصول اسمی حذف هم جائز دے، په خلاف د -
موصول حرفی نه -

فرق ۴: د موصول اسمی صله جمله طلبیه هېڅکله نشي کیدے
په خلاف د موصول حرفی نه -

فرق ۵: موصول حرفی خپله صله په تاویل د مصدر سره گرځوی
ځکه په حرف مصدریه دی، په خلاف د موصول اسمی نه -

فائدو: اسماء موصوله په ترکیب كنه فاعل، مفعول، مبتداء

خبر، موصوف اور صفت وغیرہ جو ریزی، لیکن اعراب نے محلاوی -
فائدہ : الجملۃ الخبریۃ مالا یتوقف تحقق مضمونها علی النطق
 بها والجملۃ الانشائیۃ ہی تتوقف علیہا فلذا لا تقع صلة للموصول

معرب اومبئی دیارہ ضوابط

ضابطہ ۱۱۹ : د معرب اومبئی شناخت، د مطالع پہ وخت
 کینے اوکورو چہ کلہ حرف دے کہ فعل دے کہ اسم دے، کہ چرے
 حرف وی، نو ہفہ بہ مبنی وی، حکہ چہ تول حروف مبنی دی، او کہ
 چرے فعل وی، نو اوکورو چہ ماضی دے کہ امر حاضر معلوم دے، کہ
 مضارع دے، کہ چرے ماضی وہ (معلوم وی کہ مجہول) یا امر حاضر
 معلوم و، نو مبنی بہ وی، حکہ چہ دادوارہ ہمیشہ دیارہ مبنی وی،
 او کہ چرے مضارع وی نو بیا اوکورو چہ نون تاکید ثقیلہ او خفیفہ
 یا نون جمع مؤنث و سراسرہ شتہ او کہ نشہ، کہ چرے وی نو مبنی
 بہ وی، او کہ چرے نہ وی نو معرب بہ وی ۔

یاد ساقی : محمد، نقی، امر او نہی تول پہ مضارع کینے داخل دی
 (حکہ چہ داہ تول د مضارع نہ جو ریزی) کہ چرے اسم وی نو بیا
 اوکورو چہ د اسم خیر ممکن داتہ اقتسامونہ دے او کہ نہ دے ؟
 کہ چرے وی نو مبنی دے او کہ چرے نہ وی نو معرب دے ۔

الحاصل د معرب فقط دودہ قسمہ دی (۱) اسم ممکن کلہ چہ
 ترکیب کینے واقع وی (۲) فعل مضارع چہ کلہ ہفہ د نون تاکید اونون
 جمع مؤنث نہ خالی وی ۔

آو د مبنی شہر قسمونہ دی (۱) تول حروف (۲) فعل ماضی (۳) فعل
 امر حاضر معلوم، دے درے وار دتہ مبنی الاصل ویٹیلے شی (۴) اسم غیر

ممکن (۵) اسم ممکن چہ کلہ ترکیب کینے واقع نہ وی (۶) فعل مضارع
چہ ہنغ کینے نون تاکید یا نون مؤنث وی -

ضابطہ ۱۲۰ : حروف او فعل امر حاضر او فعل ماضی پہ دے
شرط چہ ہنغ باندے اداة شرط جازم داخل نہ وی، او اسماء افعال
او اسماء اصوات، الف لام اسم موصوف، او اوکہ جملے او حروف مقطعات
کوم چہ دستور، تونو پہ ابتداء کینے راجی، داہول بہ ہیشہ دیارہ د-
اعراب نہ خالی وی یعنی دوئی دیارہ، اعراب محلاہم نہ وی - او د-
فعل مضارع او د اسم غیر ممکن باقی اقسام او د جملے تھے اقسام او دیارہ
اعراب محلاہم، مبنی دیارہ اعراب محلاہم وی، او فعل ماضی چہ ہنغ
باندے اداة شرط جازم وی، نو د اعراب محلی نہ پکینے فقط جزم
محلاہم وی -

ضابطہ ۱۲۱ : الغالب علی الاسماء البنیۃ انھا تضاف وبعثا
یضاف مثل حیث، وکہ خبریہ، واذا، واذا -

ضابطہ ۱۲۲ : کل اسم یجب اضافتہ بجملة وجب بناءہ -

ضابطہ ۱۲۳ : د معرب تابع ہم معرب وی او د مبنی تابع
ہم معرب وی، لکہ د منادی پہ تابع کینے: یا ایہا الرجل - لا حول
ولا قوۃ الا باللہ -

اعراب دیارہ ضوابط

ضابطہ ۱۲۴ : د اعراب درے قسمونہ دی (۱) اعراب لفظی

(۲) اعراب تقدیری، دا دوارہ د معرب سرہ خاص دی (۳) اعراب
محلی، دا مبنی پورے خاص دے -

ضابطہ ۱۲۵ : اعراب حکائی: کلہ چہ یولفظ باندے من

حیث اللفظ حکم لکول مقصود وی نو د عامل مطابق اعراب لوستل

هم جائز دی، اوپہ دغہ مسموعہ حالت کینے لوستل هم جائز دی -
چہ هغہ ته اعراب حکائی و تیلہ شی -

ضابطہ ۱۲۶ : اعراب علی سبیل التوهم : یوم معدوم خیر
باندے دموجود حکم لکول اود هغہ اعراب لوستل چہ هغہ دپارہ دلیل
کثرت استعمال وی، لکہ : مازید قائم پہ دے کینے اگرچہ قائم -
باندے (باء) جارہ موجود نہ دے، معدوم دے، لیکن مونہ دماوجود
فرض کووپہ قائم بہ جر لوستل شی - اودغہ شان داشعردے ہ

بدالی انی لست مدرک ما مضی

ولا سابق شیئا اذا کان جائیا

پہ دے کینے (سابق) باندے باء متحقق الوجود فرض کولے شی
اوجر پرے لوستل شی، چہ هغہ دپارہ دلیل دادے، چہ دمنفی پہ
خبر باندے دخول دباء کثیر دے، دیتہ اعراب علی سبیل التوهم
وائی -

ضابطہ ۱۲۷ : جرجوار : درو مبنی اسم مجرور سرہ دجوار او
اتصال پہ وجہ سرہ کہ پہ دویم اسم باندے هم جر او لوستل شی
نو هغہ ته "جرجوار" وائی، پہ دے شرط چہ معنوی اشتباہ نہ وی
لکہ : وامسحوا برءوسکم وارجلکم -

ضابطہ ۱۲۸ : کہ چرے کلمہ ثنائی وی چہ د هغہ بل حرف،
حرف علت وی او اعراب ورا کول مقصود وی، نو دویم حرف بہ مشدد
کرے شی او اعراب بہ او لوستل شی، لکہ (لو) حدیث کینے راجی :-
ایاکم والوفان اللو تفتح عمل الشیطان، او کہ چرے اخر کینے
الف وی نو دویم الف بہ ہمزے سرہ بدل لے شی، لکہ : ما، لا -

جملے دیارہ ضوابط

: جملہ کہنے خلور تقسیمونہ دی -

تقسیم اول : د جیلے خلور قسمہ دی، (۱) جملہ اسمیہ (۲)

جملہ فعلیہ (۳) جملہ ظرفیہ (۴) جملہ شرطیہ -

جملہ اسمیہ : ددے علامت او شناخت : پہ دواوا اجزاء -

مقصودہ و کہنے رومینے جزء بہ اسم وی، او دویم جزء اسم وی کہ

فعل، لکہ : زید قائم، زید قام -

جملہ فعلیہ : ددے علامت او شناخت : پہ دواوا اجزاء

مقصودہ و کہنے بہ رومیہ جزء فعل وی، لکہ : قام زید -

جملہ ظرفیہ : ددے علامت او شناخت : دودہ مقصودی

اجزاء و کہنے رومیہ جزء بہ ظرف وی، لکہ : لاقیہا غول، بہ داع -

جملہ شرطیہ : ددے علامت او شناخت : چہ پہ شروع کہنے

بہ لے دادوات شرطیہ نہ یواداة وی، لکہ : من جاء بالحسنة

فله عشر امثالها -

تقسیم ثانی :

د جیلے دودہ قسمونہ دی (۱) صغری، (۲) کبری -

جملہ صغری : ہفہ جملہ دہ، کومہ چہ خبر واقع کبری،

لکہ : زید ابوہ قائم -

جملہ کبری : ہفہ جملہ دہ چہ ہفہ کہنے خبر جملہ وی، لکہ :

لکنا ہواللہ ربی - اصل کہنے لکن ان ہواللہ ربی و، ہمزہ احتیاطاً

حذف کرے شوہ، او پہ نیزد بعضو باندے قیاسا حذف کرے شوہ

دہ - زیات تفصیل مفتی اللیب کہنے او گوری! - پہ دے جملہ کہنے

دره مبتداء کان دی، الله ربی جمله صغری ده، او مکمل جمله
کبری ده - _____ تقسیم ثالث : د جیل دوه قسمونه دی -

_____ (۱) خبریه (۲) انشائییه -

د جیل خبریه او د جیل انشائییه علامت او شناخت : که چرته
دیارلس اقسامو کښه یو قسم وی، نو جمله انشائییه به وی او که چرته
نه وی، نو جمله خبریه به وی، او هغه دیارلس اقسام دادی - (۱)

(۲) نهی (۳) استفهام (۴) تمنی (۵) ترجی (۶) عقود (۷) نداء (۸)
عرض (۹) قسم (۱۰) تعجب (۱۱) تخصیض (۱۲) دعاء (۱۳) مدح او ذم -
تقسیم رابع : د جیل دوه قسمونه دی - (۱) الجملة التي لا

محل لها من الاعراب - (۲) الجملة التي لها محل من الاعراب

هغه جمله چه هغه پامره اعراب محلی

نشته هغه اووه دی :

(۱) ابتدائییه، مستانفه (۲) جمله معترضه (۳) جمله صله (۴) جمله
جواب قسم (۵) جمله مفسره (۶) د جمله شرط غیر جازم جواب، یا
د شرط جازم جواب چه هغه مقترک بالفاء او اذا مفاجاتییه نه وی،
(۷) په دغه ذکر شوو جملو کښه په یوه عطف وی -

د دغه تفصیل : قسم اول جمله ابتدائییه

د مستانفه دوه قسمه دی (۱) افتتاحیه، یعنې چه هغه نه کلام
شروع وی، لکه الحمد لله رب العالمین (۲) منقطعه، یعنې مخکښی
کلام نه منقطع وی، لکه : ولا یحزک قولهم، ان العزة لله -
جیعا - دا (ان) والا جمله مقوله نه دی، بلکه دا مستانفه ده -
قائده : په نیز د بیا نیو جمله مستانفه هغه ده، چه هغه

د سوال مقدر جواب وی، لکه: فقالوا سلاماً، سوال مقدر دادے
 اما قال ابراهیم (چہ دھغ جواب تے ورکرو) (قال سلام) -

دویم قسم جملہ معترضہ: جملہ معترضہ خو حایونو کینے

واقع کیری، پہ مینم دفعل فاعل کینے، فعل مفعول، مبتداء خبر۔
 شرط جزاء، موصول صلہ، موصوف صفت، د قسم او جواب قسم
 پہ مینم کینے واقع کیری -

دسایم قسم جملہ مفسرہ مبینہ:

دا ہنہ دہ، چہ دیو خیز حقیقت واضعہ کری، چہ دھغ دے

قسمہ دی (۱) بغیر د حرف تفسیر نہ، لکہ: هل اد لکم علی تجارة

... تؤمنون بالله - (۲) ای حرف تفسیر سرہ، لکہ: ان زیدا

قام ای حقت قیام زید - (۳) (ان) حرف تفسیر سرہ، لکہ:

فاوحینا الیہ ان اصنع الفلک -

ما اضر عامله علی شریطۃ التفسیر، پہ نیزد -

تنبیہ

نخا تو داد جملہ مفسرہ نہ دے -

ثلوم قسم جملہ صلہ: خواہ کہ د موصول اسمی صلہ وی

او کہ د موصول حرفی، لکہ: الذین يؤمنون بالغیب -

پنجم قسم جواب قسم: لکہ: والعصران الانسان لفي

خسر۔ لينبذن في الحطمة - واذاخذ الله ميثاق.... لتبيننه

خکہ چہ ميثاق هم قسم دے -

شپرم قسم د جواب شرط غیر جازم جواب:

لکہ: لو۔ لولا، لما، کیف، یا د شرط جازم جواب پہ دے شرط

چہ مقترن بالفاء او اذ اما جاتیہ نہ وی، د شرط تے وے لگوے دے

ضابطہ ۱۲۹: کہ چہ د شرط جازم جواب مقترن بالفاء او

اذا مفاعلاتيه نه وي، نوفرل به مجزوم وي، جمله به نه وي، كه
چرته مقترن وي، نوجمله به مجزومه وي، -

فائده: قال الدماميني: واقرة الشمني (الحق ان جملة الجواب
لا محل لها مطلقا اذ كل جملة لا تقع موقع المفرد لا محل لها خلافا
لصاحب المغني وصاحب الكشاف -

اووم قسم: چه په دغه مذكوره جملوكې په يوباند ۷ -
عطف وي، لكه: قام زيد ولم يقم عمرو -

هغه جمله چه هغه د پامره اعراب محلي شته
هغه نه دي:

(۱) هغه جمله چه خبر وي (۲) چه حال وي (۳) هغه چه مفعول به
وي (۴) هغه چه مضاف اليه وي (۵) هغه چه مسند اليه وي (۶)
جمله مستثناة وي. (۷) د شرط جازم جواب چه هغه مقترن بالفاء
يا اذا مفاعلاتيه وي (۸) جمله دمفرد تابع وي (۹) په دغه ذكر
شو و جملوكې ديوم جملے تابع وي -

تفصيل: قسم اول: چه جمله خبر وي، لكه: هو الله احد،
قسم ثاني: چه جمله حال وي، لكه: انا مرون الناس -
بالبر... وانتم تتلون الكتب -

فائده: جمله حالیه او جمله معترضه كې يو خو فرقونه دي -
فرق ۱: جمله معترضه انشائيه هم وي په خلاف د جمله حالیه نه -
فرق ۲: د جملے معترضے په شروع كې حرف استقبال او حرف
شرط او حرف ناصب راتلے شي، په خلاف د جمله حالیه نه
فرق ۳: جمله معترضه مقترنه بالفاء هم وي، په خلاف
د جمله حالیه نه -

درایم قسم جمله مفعول به : چه دهغه دره قسمه دی.

(۱) مقوله، لکه، قال انی عبد الله - (۲) - د باب د علت مفعول
ثانی، او د باب د اعلمت مفعول ثالث (۳) جمله مفعول به چه
هغه عامل معلق وی، لکه، ولتعلن اینا اشد عذابا، فلینظر
ایها ازکی طعاما، لیبلوکم ایکم احسن عملا -

فائده : تعلیق په هر فعل قلبی کښه یا دهغه په اسبابو کښه کیږي
لکه تیرشوی مثالونو کښه (نظر) او (بلا) - د اسباب علم نه دی
چه هغه فعل قلبی ده -

خلوړم قسم مضاق الیه :

ضابطه ۱۳۰ : اته اسماء دایه دی چه دهغه جملے طرف ته
اضافت کیږي، (۱) اسماء زمان، لکه : والسلام علی یوم ولدت
(۲) حیث مکانیه (۳) لدن - (۴) ریث مصدر - (۵) بینما (۶) ذو
په معنی د صاحب سره (۷) قول (۸) قائل -

پنجم قسم : مسند الیه، لکه : سواوعلیم او نذر تضرع

شپږم قسم : جمله مستثناة، لکه : الا من تولى وكفر -

اووم قسم : د شرط جازم جواب : چه هغه مقترن بالفاء

یا اذا مفا جایتیه وی، -

اتم قسم : چه جمله د مفرد تابع وی : یعنی د مفرد صفت یا

بدل یا عطف وی، لکه : واتقوا یوما ترجعون فیہ الی الله - و -

اسرو النجوى الذین ظلموا - زید منطلق وابوه حاضر -

هفتم قسم : چه په مذکوره جملو کښه دیو تابع وی، یا عطف بالعرف

وی، یا بدل وی، بدل د پاره شرط داده، چه ثانی په مقصد کښه

اوفی وی، لکه : واتقوا الذی امدکم بها تعلمون، امدکم بانعام وبنین -

شرط دپارہ ضوابط

ضابطہ ۱۳۱ : ادوات شرط ددواؤ جملو تقاضا کوی، دیونوم شرط دے، اودبیل نوم جزاء ۵۳ -

ضابطہ ۱۳۲ : شرط ہمیشہ دپارہ جملہ فعلیہ وی -

ضابطہ ۱۳۳ : شرط فعل طلبیہ اوفعل جامد نشی کیدے -

ضابطہ ۱۳۴ : دجیلہ شرطیہ پہ شروع کینے حرف (قد) نشی راتلے

ضابطہ ۱۳۵ : جملہ شرطیہ حال ہم نشی واقع کیدے -

ضابطہ ۱۳۶ : اما شرطیہ اکثر پہ دواؤ خیزونوباندی داخیبری

رومبے خیز قائم مقام دشرط وی، اودویم خیز قائم مقام دجزاء

وی - پہ دے باندے فاء ہم داخیبری، هغه ته جواب دامآوائی -

اوعسوماً دامآود فاء پہ مینے کینے مبتداء یا مفعول یا ظرف فاصل وی -

جزاء دپارہ ضوابط

ضابطہ ۱۳۷ : جزاء دپارہ دا ضروری نہ دے، چہ کئے جملہ

فعلیہ وی، بلکہ جملہ اسمیہ ہم جزاء واقع کیدے شی، لکہ دا -

شعردے ه فان تتقوا شرا فمثلکموا اتقی :

وان تفعلوا غیرا فمثلکموا فعل :

ضابطہ ۱۳۸ : جزاء معنی جدید ہفائدہ کوی، چہ هغه د -

شرط نہ نہ معلومیری، : کہتولہ علیہ السلام: لکل امری مانوی

فن کانت ہجرتہ الی اللہ وسولہ فہجرتہ الی اللہ وسولہ -

ای فہجرتہ مقبولہ -

ضابطہ ۱۳۹ : کلہ دواؤ ادوات شرط جمع شی او جزائے یوہ وی

هَلْتَه كَيْتِي يَوْه جزاء محذوفه وی، لکه: فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنْ أَصْحَابِ
الْيَمِينِ فَسَلِّمْ لَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ - فَسَلِّمْ دَا دَا مَا جزاء ده -
ضابطه ۱۴۰: د جزاء حذف کید و د پاره شرط دادے، چه
د شرط نه مخکې به یوه جمله وی، چه هغه به په جزاء دلالت کوي
لکه: وَلَقَدْ هَمَّتْ بِه وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا اَنْ رَمَى بِرِهَاتٍ بِه -

بَعْضُ نَحْوِيَانِ دے ته جزاء وائی، اَوْ بَعْضُ دے ته عِوَض وائی،
اَوْ هَمَّ دَا ضابطه ده د جواب قسم حذف کید و د پاره -

نُوبت: په خومره صورتونو کې به په شرط او جزاء باندے -
جزم وی، او په خومره صورتونو کې به په جزاء باندے دخول د -
فاء واجب دے یا ممتنع دے یا جائز دے؟ (شرح تنویر کېږي او کورئ)
ضابطه ۱۴۱: که چرې شرط او قسم جمع شي نو جواب به د
مقدم وی، او د مؤخر جواب به محذوف وی، لکه: اِنْ قَتَلَ وَاللّٰهُ
لَا قَوْمَ، وَاللّٰهُ اِنْ قَتَلَ لَا قَوْمَ، قُلْ لَنْ اَجْتَمَعَ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ
عَلَى اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِه - په دے -
کې لا يَأْتُونَ بِمِثْلِه جواب قسم دے -

ضابطه ۱۴۲: د شرط جازم جواب نه پس که چرې فعل مضارع
مقرون بالواو یا بالفاء (اَوْ بَعْضُهُمْ ذَكَرَكُمْ دے) وی، نو دا
په درې وجو هوسره لوستل جائز دی (۱) مرفوع لوستل (بنا بر
جمله مستانفه) (۲) منصوب لوستل (ان) مقدر په وجه سره
(۳) مجزوم لوستل، لکه: وَاَنْ تَبْدُوا مَا فِيْ اَنْفُسِكُمْ اَوْ تَخْفَوْهُ يَحَاسِبْكُمْ
بِه اللّٰهُ فَيَغْفِرْ، په دے (يعفِر) باندے درې وجو هوسره اعراب
لوستل جائز دی -

ضابطه ۱۴۳: که چرې په مينه د شرط او جزاء کې واقع وی -

نودوہ وجے لوستل جائز دی، (۱) جزم (وہوالاکثر) (۲) نصب
لیکن رفع مبتنع دہ - حکہ چہ مستانفہ نشی جو رید لے، لکہ: ان
تستقمہ و تجتهد اکرمک -

ضابطہ ۱۴۴: کہ چرے فعل مضارع بغیر د حرف عطف نہ -
شرط او جزاء نہ پس وی لیکن جواب مقصود نہ وی، نوبیا دودہ
وجے جائز دی (۱) جزم (بنا بر بدل) (۲) رفع (بناء بر جملہ حالیہ)
لکہ: ومن يفعل ذلك يلقى اثمًا يضاعف له العذاب، پہ دے
کشیہ (يضاعف) باندے رفع او جزم دوا رہ جائز دی -

ضابطہ ۱۴۵: اووہ خیزونونہ پس فعل مضارع کہ چرے
بغیر دفاء نہ وی نو مجزوم وی، آو کہ چرے فاء سرہ وی نو منصوب
بہ وی، حکہ چہ ہلتہ کبیہ اَنّ مقدّر وی، او هغه اووہ خیزونہ
دادی - (۱) امر (۲) نھی (۳) استفہام (۴) تہنی (۵) عرض (۶)
دعاء (۷) جحد -

ضابطہ ۱۴۶: د امر، نھی وغیرہ پہ جواب کبیہ د فعل مضارع
د مجزوم کید و دودہ شرطونہ دی - (۱) د اَنّ شرطیہ دخول بہ صحیح
وی (۲) د فعل بہ خیل ماقبل نہ مقصود کیدل صحیح وی،

احترازی مثال: لا تشرك بالله تدخل النار - لا تمنن تستكثر -
ضابطہ ۱۴۷: خنکہ چہ د امر نھی وغیرہ پہ جواب کبیہ -
مضارع مجزوم وی، نودغہ شان د اسماء افعالو پہ جواب کبیہ -
ہم مجزوم وی، لکہ: حسبك الحديث ينم الناس - صہ عن
القيح، تؤلف -

ان اولو و صلیہ دیارہ ضوابط

فائدہ : دان اولو و صلیہ استعمال ہفہ خائے کیہی کوم خائے
 چہ د حکم یعنی (جزاء) ثبوتہ بشرط مذکور نقیض دپارہ پہ
 طریقہ اولی سرہ وی، یعنی د حکم تعلق بشرط مذکورہ سرہ ہم وی
 او دھغ نقیض سرہ ہم وی، لیکن نقیض سرہ نے تعلق زیات وی
 لکہ: اطلبوا العلم ولو بالصین، بلغوا عنی ولوایة -
 پہ دے کہنے بشرط یوایت دے، دھغ نقیض دؤہ خلور آیتونہ
 دی، اوس دتبلیغ تعلق دوارہ سرہ دے، لیکن دؤہ خلور آیتونو
 سرہ نے تعلق زیات دے -

مطلب نے داشو، چہ کہ چرے تاسوتہ یوایت معلوم وی، نو
 دھغ تبلیغ اوکری، اوکہ چرے زیات آیتونہ معلوم وی - نو بیجا
 خو پہ طریق اولی سرہ نے تبلیغ فرض دے -

الحاصل دان اولو و صلیہ استعمال بہ ہفہ خائے کہنے صحیح
 وی، کوم خائے چہ د شرط مذکور دپارہ ثبوت د حکم بعید وی او
 دھغ نقیض دپارہ اقرب و انسب وی، لہذا اطع امیرا ولو فاسقا
 و بیل صحیح دی، لیکن دا وئیل چہ اطع امیرا ولو مطیعا غلط دی -
ضابطہ ۱۴۸ : "ان اولو چہ واو سرہ وی او دھغ دپارہ جزاء
 محذوف وی، او ماقبل جملہ پہ جزاء دلالت کوی - نو دھغ تہ -
 و صلیہ وئیل شی -

ضابطہ ۱۴۹ : کو و صلیہ نہ پس اکثر جار مجرور وی، پہ داسے
 خائے کہنے کان فعل ناقص یا دھغ مشتقات محذوف کنزلے شی، او
 ہفہ ظرف دھغ دپارہ خبر وی، لکہ: ولو علی انفسکم -

ضابطہ ۱۵۰ : دان اولو و صلیہ فائدہ داوی، چہ نقیض
 شرط دپارہ پہ وقوع حکم کہنے تاکید او مبالغہ پیدا کوی -

ضابطہ ۱۵۱ : ددے علامت او شناخت : عام طور سرہ
 پہ کتابونو کینے دھغے لاندے ئے لفظ دو صلیہ لیکے وی، آو دو یسہ
 علامہ ئے دادہ چہ ددے پہ اُردو معنی کینے لفظ د (اگرچہ) راجی
ضابطہ ۱۵۲ : "ان او لو" سرہ چہ کوم واڈوی، پہ هغے کینے
 د بخویانو درے مذہبونہ دی۔ (۱)۔ پہ نیز د جھورو و او حالیکہ
 دے، شرط سرہ د جزاء نہ ماقبل خیل نہ حال گرجی۔
 (۲) عند الجزری : و آو عاطفہ دے، شرط مذکور عطف وی پہ
 خیل تقيض مقدّر باندے۔ (۳) عند الرضی : جزاء مقدم او
 شرط مؤخر، د شرط او جزاء پہ مینم کینے و آو اعتراضیہ دے۔

قسم د پارہ ضوابط

ضابطہ ۱۵۲ : عموماً خلور حروف قسم د پارہ راجی۔ و آو،
 باء، تاء، لام، کوم خائے چہ قسم وی، هلته کینے خلور خیزونہ وی
 (۱) مُقْسِمٌ (۲) مقسم یہ (۳) حرف قسم (۴) جواب قسم، لکھ:
 والعصران الانسان لفي خسر۔

ضابطہ ۱۵۳ : حروف جارہ قسمیہ همیشه د پارہ اقسیم
 فعل محذوف سرہ متعلق وی۔

ضابطہ ۱۵۴ : جواب قسم ضروری دے او د حذف کولو شرط۔
 تیر شوے دے۔

ضابطہ ۱۵۵ : د جواب قسم مؤکد کیدل ضروری دی۔

ضابطہ ۱۵۶ : لام او لَقَدْ نہ مخکینے قسم مقدّر وی۔

ضابطہ ۱۵۷ : جملہ قسمیہ همیشه د پارہ انشائیہ وی۔ او

جواب قسم جملہ خبریہ وی۔

د غیر منصرف ضوابط

ضابطہ ۱۵۸ : د غیر منصرف علامت او شناخت : د غیر

منصرف فقط دوه قسمه دی، باقی ټول منصرف دی (۱) - نکره
(۲) علم -

اول قسم علم : که چرې په دغه شپږ و اسمونو کښه یو اسم

وی نو غیر منصرف به وی، کته هغه علم به منصرف وی، هغه شپږ

اسماء دادی (۱) مونث لفظی یا معنوی، لکه : طلحة، زینب (۲) الف

نون زائد تان، لکه : عثمان، سلیمان، عمران - (۳) وزن فعل

دی، لکه : احمد، یشکر، (۴) مرکب منع صرف، لکه بعليک، (۵) -

عجبه به وی، لکه : ابراهيم (۶) عدل به وی، لکه : عمر، نافر -

دویم قسم نکره : که چرې نکره وی نو بیا او کوره چه دغه

شپږ اسم او کښه یو اسم دے او که نه دے، که چرې وی نو غیر منصرف

دے او که چرې نه وی نو منصرف دے، هغه شپږ اسماء دادی -

(۱) افعَل صفتی وی، لکه : احمر (۲) فعْلان صفتی وی، لکه : سکران

(۳) اسم عدد چه د فُعَال یا مفعَل په وزن سره وی لکه : ثلاث و

مثَلث (۴) الف مقصوره تانیثی وی لکه : حبلى (۵) الف ممدوده

زائد ه وی، لکه : حمراء (۶) جمع اقصی : لکه مساجد، مصایع، دے

نه علاوه باقی ټول منصرف دی -

ضابطہ ۱۵۹ : هر که چه د غیر منصرف مشابحت د فعل سره -

دے، دے و چې نه غیر منصرف باندے کسره او تنوین نه راځي -

ضابطہ ۱۶۰ : د ضرورت شعری او مناسبت په وجه سره

کسره او تنوین راځي - (زیات تفصیل کا شفه کښه او کورای)

ضابطہ ۱۶۱ : کله غیر منصرف سره د مناسبت په وجه سره

منصرف غیر منصرف گرځولے شی۔ (تنویر او گورئ!)

ضابطہ ۱۶۲ : کل مصغر لم یذهب تصغیره احد سببه فهو

غیر منصرف والا فینصرف -

ضابطہ ۱۶۳ : په غیر منصرف چه الف لام داخل شی یا ئے -

اضافت اوشی نو بیا پرے کسره داخلیدے شی -

د ایتیا کرامو او ملائکو او د قبیلو او د ځایونو

په نومونو کښه کوم کوم منصرف دی، او کوم کوم غیر منصرف دی

(تنویر نه ئے یا د کرئ)

اسم اشاره

ضابطہ ۱۶۵ : د اسم اشاره ترکیب: (۱) اسم اشاره نه پس

چه نکره وی، نو اسم اشاره به مبتداء وی، او مابعد به ئے خبر وی،

لکه: هذا ذکر مبارک - (۲) که چرے علم نه پس وی یا مضاف وی

بیا هم مبتداء، خبر به وی، لکه: هذا زید، هذا غلام زید -

(۳) او که چرے مابعد د اسم اشاره نه معرف باللام، یا اسم

موصول وی، نو عموماً څلور ترکیبونو کیدے شی - (۱) موصوف

صفت، لکه ذلك الكتاب، هم د ترکیب زیات چلیږی (۲) عطف

بیان (۳) مبدل منه او بدل، (۴) مبتداء، خبر - د اقلیل الاستعمال

دک لکه: اولئك الذين اشتروا - تلك الجنة التي - (زیات بحث

تنویر کښه او گورئ) -

تذکیر او تانیث د پار ضوابط

ضابطہ ۱۶۶ : د مذکر او مؤنث شناخت: که چرے د څلور

علامات تانیث نه یوه علامه په کښه وی، نو هغه کله به مؤنث

اوکه چیه نه دی، نو بیابه مذکروی -

ضابطه ۱۶۷: د ټولو ملګرو او ښارونو نومونه مونږ سمه

دی (۲) د بدن ټول اعضاء سواد آنګی (رخصار) او ورېځې خاڅې
نه مونږ سمه دی (۳) د مشراو ټول اسماء مونږ سمه دی (۴)
د وړاخ ټول نومونه مونږ سمه دی (۵) د هواګانو ټول نومونه
مونږ سمه دی - (۶) د زنا نو ټول نومونه او د ښځو د مخصوص
صفاتو الفاظ مثلاً - طالق، حائض، غیره مونږ سمه دی -

ضابطه ۱۶۸: د مونږ سمه هغه الفاظ چه هغه واجب

التانیث دی، دادی، عین، اذن، نفس، دار، ولو، سن، کف
جهنم، جهیم، سعیر، نار، لظی، عقرب، ارض، است، عضد -
ید، عصا، فردوس، ریح، خبر، فلك، غول، ثعلب، فارس -
وړاك، قوس، ارنښ، بیر، ذهب، تبر، ینبوع، درع، قدم، کبد
عقب، فرس، افعی، سقر، حرب، کاس، ثدی، عنکبوت، موسی،
یین، شمال، اصبع، رجل، سراویل، ضبع، ساق، شمس -

ضابطه ۱۶۹: د مونږ سمه هغه الفاظ چه هغه جائز -

التانیث دی - سماء، سلم، قدر، مِسْك - حال، بیت، طریق -
ثری - عنق - لسان، سبیل، ضمی - صلاح، قفا، رحم - سرطان -
سِکِن -

ضمائم و د پاره ضوابط

ضابطه ۱۷۰: د ضمايمو تعداد او اقسام ثومره دی او ثومره

پکار و - (تویونه یاد کړی) -

ضابطه ۱۷۱: کوم ضمايمو مسترکيدے شی، صرف ضمير

معناه متصل کيدے شی، او هغه هم په ټولو صيغو کې نه دے -

بلکہ پہ دو آو صیغہ ماضی کہے چہ یو واحد مذکر غائب او یو۔
 واحد مؤنثہ غائبہ، او پنچہ د مضارع کہے چہ ہن کہے دو۔
 مذکورہ دی، او یو واحد مذکر مخاطب، واحد متکلم اوجع متکلم
 یا ماضی آخری درے قسمونہ واجب الاستتار دی، نور جائز
 الاستتار دی، او د صفت پہ تمامو صیغو کہے مستتر کیدے شی۔
ضابطہ ۱۴۳: ضمیر مرفوع متصل ترکیب کہے صرف فاعل۔
 یا نائب فاعل جو رہید لے شی، او ضمیر مرفوع منفصل مرفوعاتو
 کہے ہر شے جو رہید لے شی۔

ضابطہ ۱۴۴: ضمیر منصوب متصل د فعل سرے مفعول، او۔
 حروف مشبہ بالفعل سرے اسم جو رہی۔

ضابطہ ۱۴۵: ضمیر مجرور ہیشہ د پارہ متصل وی، منفصل
 نہ وی، ددے ترکیب واضح دے چہ حرف جار سرے مجرور او مضاف
 سرے مجرور مضاف الیہ وی۔

ضابطہ ۱۴۶: ضمیر باندے۔ د حروف جار و نہ د احروف
 داخلیدے شی۔ باء، لام، مِن، فی، علی، الی، رَبِّ، عدا۔

ضابطہ ۱۴۷: ضمیر غائب د پارہ مرجع ضروری دے، د مرجع
 درے قسمونہ دی (د تنویر بحث د ضائرو کہے او گوری)۔

ضابطہ ۱۴۸: ضمیر شان، ضمیر قصہ او د ضمیر فصل۔
 تعریف یاد کری: (کاشفہ شرح کافیہ)۔

ضابطہ ۱۴۹: ضمیر منصوب متصل او مجرور متصل واحد
 مذکر غائب کہ چرے کرے نہ پس واقع وی نو کسرۂ اشباعی۔
 اولاد زبیر، بہ لوستے شی، لکھ، یہ، ارمیم، کہ چرے یائی سا کہ
 نہ پس وی نو کسرۂ بہ لوستے شی، لکھ، علیہ، او کہ چرے حرف

صحيح ساکن يا و او ساکن يا الف نه پس وی، نوبيا به مضوم
لوسلے شی، لکه: من نعمة، انزلنا، خذوه، عنه، مسلوب
او که چرے ضمتے يا فتحے نه پس وی، نوبيا به ضمه اشباعی
لوسلے شی، لکه: يضربه، له، -

هغه هاء کومه چه جمع مذکر غائب او غائبات او تثنیه مذکر
کچے ده، که چرے یائی ساکنه یا کسرے نه پس واقع وی، نوبیه
هغه به کسره وی، لکه: علیهم، بهم - دے نه علاوہ به مضوم
وی، لکه: لهم -

فائدة: انسانيه، وينجد فيه مهاندا اقليل دے -

إضافة دياره ضوابط

ضابطه ۱۸۰: مضاف همیشه اسم وی، چه دهغه اعراب د
عامل مطابق وی، -

ضابطه ۱۸۱: مضاف دالف لام نه خالی وی، لیکن یو خو
صور، تو نو کچے: (۱) ان توجد في المتضافین معاً، لکه: الولدان
هاالرجما القلب (۲) ان توجد في المضاف دون المضاف اليه - و
يكون المضاف الى اسم مبدوء بجا نحو: اعاون المؤسسي فحضة
البلاد - (۳) في المضاف فقط ويكون المضاف الى ضمير يعود الى
لفظ مشتمل عليها، نحو: المجد انتم المدرکون قيمته - (۴) -
في المضاف فقط بشرط ان المضاف مثني او جمع المذكر السالم:
نحو: انتما الصانعا معروف -

ضابطه ۱۸۲: اضافت دعلم جائز نه دے او نه پرے دخول
دالف لام تعريفی صحيح کبری، حکه چه دعلمیت په وجه سره هغه

دورانده نه معرفه ده -

ضابطه ۱۸۳: مشهوره قاعده ده چه اعلامو باندے
الفلام نه داخلیری، لیکن یاد ساتل پکاری، چه کوم اعلام
دوصفیت نه علیت طرفه منتقل شوے وی، په هغه باندے
دخول دالفلام جائز دے، لکه: الحسن، الحسين، الحارث -
العباس وغيره -

ضابطه ۱۸۴: مضاف مضاف الیه کښه فاصله جائز نه ده -
لیکن خوځایونو کښه جائز ده، والتفصیل فی البطولات -
ضابطه ۱۸۵: مضاف الیه اودهغه معمول په مضاف -
باندے مقدم کول جائز نه دی -

ضابطه ۱۸۶: وجوب استفادة (کل و بعض) من
المضاف الیه الظرفیّة -

ضابطه ۱۸۷: يجوز حذف التاء من المضاف كقوله تعالى:-
واوحينا اليهم فعل الخيرات واقام الصلوة -

ضابطه ۱۸۸: اذا توالى الاضافات، انتقل التعريف، و
التخصيص من المضاف الیه الاخير الذی قبله، فالذی قبله، حته
یصل الی المضاف الاول، نحو: هذا بیت والد محمود، - (صبيان،
مفصل) (نور ضوابط دتنویرنه یاد کړئ!)

مشترکه ضوابط

ضابطه ۱۸۹: قول: داماده دخپلو متعلقاوسره قول، او
مابعد جمله مقوله کیری، او مقوله په حکم دمفعول به کښه وی -
ضابطه ۱۹۰: کله کله یا د ضمیر متکلم مجرور تخفیفاً حذف

کولے شی، اوکله کله یاء مبنی بر سکون باندے فتحه هم لوستلے
شی، لکه: ولی دین ای دینی -

ضابطہ ۱۹۱: کہ چرے یکه حرفی کلمه فعل وی نو ترکیب
کینے به دهغه دذات نه تعبیر کیدے شی، لکه: قی، اوکه چرے
یکه حرفی کلمه اسم یا حرف وی، نو اسم خاص یا اسم مشترک سره
به ترے تعبیر کیږی، لکه: اء نذرت،

اوکه چرے دوه یا ددواونه زیاتو حروف و الا کلمه وی، خواه
که اسم وی، یا فعل وی یا حرف وی، ددے تعبیر دخیل ذات نه
کول جائز دی، او اسم مشترک نه هم جائز دے، لکه: (ان)، ما وغیره
ضابطہ ۱۹۲: دماضی مخاطب اود متکلم صیغه په وخت د -
ترکیب کینے به دهغه نه په فعل فاعل سره تعبیر کولے شی، لکه:
ضربت، ضربنا، سیوا د افعال ناقصه نه -

ضابطہ ۱۹۳: اسم اشاره نه پس که چرے معرف باللام وی
نواکثر دهغه صفت وی، لکه: ذلک الکتاب، دنکرے صفت جمله
خبریه کیدے شی، لکه: قام رجل ابوة عالم -

ضابطہ ۱۹۴: دنکرے نه پس جمله خبریه صفت اود معرف
نه پس حال واقع کیدے شی -

ضابطہ ۱۹۵: جمله اگرچه په حکم دنکرے کینے وی، لیکن کله
چه دهغه مضمون معرفه کینے بند وی، نو هغه د معرفه صفت کیدے
شی، لکه: لا اله الا هو - اذا لله صفت دے -

ضابطہ ۱۹۶: ضمیرات نه موصوف واقع کیږی، اونه
صفت، او اعلام موصوف جوړیدے شی، صفت نه جوړیږی -
او آئی صفت جوړیږی او موصوف نه جوړیږی -

ضابطہ ۱۹۷: کوم خائے کینے چہ دوہ اسمہ معرفہ وی، یا نکرہ وی نو اکثر موصوف بہ وی، کہ چرے رومیہ معرفہ وی، او دویم نکرہ وی، نوبیا بہ مبتداء، خبر وی، کہ چرے رومیہ نکرہ وی، او دویم معرفہ وی، نوبیا بہ مضاف، مضاف الیہ وی، -

ضابطہ ۱۹۸: صفت د جمع مکسر جمع راجی، کہ چرے جماعۃ سرے تاویل او کرے شی، نو دھغے صفت واحد مؤنثہ ہم جائزہ، لکہ: النساء المسلمات، النساء المسلمة -

ضابطہ ۱۹۹: موصول سرہ دصلے نہ جزء دجملے جو ریڈے شی، لیکن جملہ نہ جو ریڈی -

ضابطہ ۲۰۰: قرآن مجید کینے، آفَنُّ او اَوَمَنْ پہ شان الفاظ چہ کوم خائے کینے وی، نو مَنْ موصولہ بہ معطوف او وَاو بہ حرفِ عاطفہ وی، او دھزۃ استفہام دفاء او وَاو نہ بکہ مخکینے معطوف محذوف وی -

ضابطہ ۲۰۱: عَلَى الْبَفْعُولِيَّة، عَلَى الْفَاعِلِيَّة، عَلَى التَّمْيِيز، دا قسم الفاظ دا بناء پورے متعلق وی، او جار مجرور مفعول لہ وی، یا مفعول مطلق جو ریڈی، بَكَيْنًا دپارہ -

ضابطہ ۲۰۲: د مُسْتَشْنِي مَفْرَغْ اعراب موافق د عامل وی، او د مُسْتَشْنِي مِنْ اعراب ہم موافق د عامل وی، او د ابہ د د قسمہ الفاظونہ مستثنیٰ گر خولے شی: شَيْءٌ مِنَ الْاَشْيَاء، فرد من الافراد، شخص من الاشخاص، وقت من الاوقات، اسم من الاسماء، فعل من الافعال، حرف من الحروف -

ضابطہ ۲۰۳: الفلام موصول نہ اسم فاعل او اسم مفعول معرفہ نہ جو ریڈی، بلکہ نکرہ وی -

نو عمو ما هغه مضاف، مضاف الیه جوړیږي، لکه: رب العالمین
 رأس خالد وغیره - (۲) - که چرې د اسم نه بعد ضمیر راشي، نو
 هغه هم مضاف، مضاف الیه جوړید لے شي، لکه: من ربهم -
 ایما نکم، - عنده، دغه شان که چرې دوه اسم به غیرد الفلام
 نه وی او دوی نه پس ضمیر راشي، نو هغه هم مضاف او مضاف الیه
 جوړیږي، لکه: بعد موکھا، قد نری تقلب وجهک -

دغه شان که چرې د اسمونه غیرد الفلام نه وی - او
 ضمیر ترینه روستوراشي، یا جار اسم وی بیا ضمیر راشي، نو دا
 ټول مضاف، مضاف الیه جوړیږي، لکه: و مسح ربع رأسه -
 حسن وجه ابن عمه - (۳) که چرې دوه اسمونه غیرد الف
 لام نه وی، یا د اسم وی یا څلوروی، بیا دوی نه پس الف لام
 والا اسم راشي، نو دا مضاف، مضاف الیه جوړیږي، لکه: باب
 صلوة الجنابة، نور وجه رسول الله صلى الله عليه وسلم - و
 سبب نفس وجوب صلوة الظهر -

د مضاف او مضاف الیه اړ دو ترجمه کښه رکا - که، کی - نا، نه -
 فی - را - ری، ری (الفاظ راځي) -

یاد ساتل پکار دی چه دمضاف مضاف الیه په ترجمه کښه - د
 مضاف الیه ترجمه مخکښه راځي او دمضاف روستوراځي: مثالونه:-
 جدی: حمایکه - خالتي: حمایه - اجدادی: زما ټکونه -
 غلام زید: د زید غلام - کتاب سعید: د سعید کتاب - یتاب خالد
 دخالد جامه، لبست ثوبي: ما خپله جامه واغوسته - غسلت قمیصی
 ما خپل قمیص او وینځلو - اخذت دراهمی: ما خپله روپۍ واغسته
 ضابطه ۲۱۸: پس دفعل نه جرلو ستل حرام دی - باقی -

رأيت مسلمات كُتِبَ مسلمات باندے جرنہ دے نصب دے ۔
 ضابطہ ۲۱۹ : واحد مذکر غائب او واحدہ مؤنثہ غائبہ
 نہ علاوہ، ہیخ یو فعل نہ پس رفع لوستل جائز نہ دی ۔

د مائة عامل تشریح

عامل اندر نحو صد باشد چنین فرمودہ اند
 شیخ عبدالقادر جرجانی پیر ہدی

د عامل تعریف — ما اوجب کون اخرا الکلمۃ علی وجہ

مخصوص من رفع او نصب او جرا و جزم
 شیخ :- د لفظ شیخ صرفی تحقیق ؛ عند البعض ددے اصل
 شیوخ و، پہ قانون د قویل سرہ شیخ شو ۔ بیا پہ قانون د
 رخی سرہ شیخ شو ۔ عند البعض داپہ خیل اصل دے، شیخ
 بروزن فعل دے داراج دے، حکہ چہ ددے جمع اشیاء دے ۔ او
 ضابطہ دادہ چہ داجوف نہ د فعل جمع د افعال پہ وزن سرہ
 راخی ۔ دارنک ددے تصغیر شیخ دے، نہ شویخ ۔ کلہ ددے
 جمع شیخان او شیوخ ہم راخی ۔

معنوی تحقیق :- د لفظ شیخ درے معنی دی (۱) لغوی ۔

(۲) عرفی (۳) شرعی ۔ (۱) لغوی معنی ئے دادہ چہ د پنچوس کالو
 عمر نہ زیات شی، ہفہ تہ شیخ وائی (۲) من کان لہ مہارۃ
 کاملۃ فی فن من الفنون ولو کان شابا (۳) شیخ شرعی : من
 یحیی السنۃ ویبیت البدعۃ ویكون افعاله واقوالہ حجة للناس ۔
 اودلتہ کنبے مراد د شیخ نہ شیخ عرفی دے، حکہ چہ جرجانی صاحب
 متعصب معتزلی دے ۔ پہ نیز د شیخ باندے عوامل تثل دی، لیکن

دامسلك دجھو سرونه دے -

معنوی ازوے دو باشند جملہ دیگر لفظیند : باز لفظی شد سماعی قیاسی

تقسیم عامل : د عامل دوه قسمه دی (۱) لفظی (۲) معنوی

عامل لفظی : ما يعرف بالقلب ویتلفظ باللسان -

عامل معنوی : ما يعرف بالقلب و لیس للسان فیہ حظ -

د عامل لفظی دوه قسمه دی - (۱) سماعی (۲) قیاسی -

عامل سماعی : ما یمکن ضبطه بالجزئیات -

عامل قیاسی : ما لا یمکن ضبطه الا بمفهوم کلی -

شد نو دیک زان سماعی هفت دیگر مر قیاس

آن سماعی سیزده نوع است بے رو ریا

عامل لفظی سماعی یونوی دی، او قیاسی او ده دی، او معنوی دوه

دی - ټول ستل شول - عوامل سماعی په دیار لس نوعو کښه بیانېږي.

النوع الاول

نوع اول هغه حرف جر بود میدان یقین

کان درین یک بیت آمد جمله بے چون و چرا

باو و تا کاف و لام و او منذ مذ خلا

رب حاشامن عدا فی عن علا حته الی

داد عوامل سماعی اولنی نوع ده چه دے کښه ټول او ولس عوامل

دی، چه دهغه نوم حروفی جاره دے، او د دے عمل داد دے، چه داپه

اسم باند دے داخلېږي، او هغه ته جر وړ کوي -

فائدة : حرف الجر علی ثلثة اقسام، اصلی وزائد وشبيه

بالزائد، فالأصلی : ما يحتاج الی متعلق، وهو لا يستغنی عنه معنی

ولا اعراباً فهو : کتبت بالقلم - والزائد : ما يستغنی عنه اعراباً ولا

یحتاج الی متعلق، ولا یستغنی عنه معنی لانه انما حیٰ به لتوکید
مضمون الکلام، نحو: و ما جاءنا من احد، و نحو: و لیس سعید
بمسافر۔ و الشیبه بالزائد: مالا یبکن الاستغناء عنه لفظا
ولا معنی، غیرانه لا یحتاج الی متعلق و هو خمسة احرف: رب
و خلا و عدا و حاشا و لعل۔

ظرف

ضوابط: پنچہ ضوابط دتئویرد حروف جارہ بحث نہ یاد کریں
دارنگہ دجارا و دجر لتقریف ہم دہفہ خاکے نہ یاد کریں۔

ضابطہ ۲۲۰: ہر جار مجرور تہ ظرف وائی او ظرف یوکمزور
خیزدے، ہفہ تہ دمد ضرورت وی، دکوم خیز نہ چہ دے مدد
اخلی ہفہ تہ متعلق وائی، او پچلہ ظرف تہ متعلق وائی، ہر ظرف
دپارہ متعلق ضروری دے (زیات تفصیل تنویر کینے او گوری)۔
ضابطہ ۲۲۱: دظرف دودہ قسمونہ دی۔ ۱۔ ظرف مستقر
۲۔ ظرف لغو۔

ظرف مستقر: ہفہ دے چہ دہفہ متعلق محذوف وی۔

اکثر حایونو کینے خلور و افعالو کینے یو فعل محذوف وی ہفہ تہ افعال
عامہ وائی، ہفہ دادی (۱) ثبوت (۲) وجود (۳) کون (۴) حصول۔
کلہ چرتہ بل فعل خاص ہم محذوف وی۔ مثلا: اقسام، استحق،
انلبس۔ دے تہ افعال خاصہ وائی۔

ظرف لغو: ہفہ دے، چہ دہفہ متعلق مذکور وی۔ د بعض

نویانوپہ نیز ظرف مستقر ہفہ دے چہ دہفہ متعلق محذوف وی
او افعال عامہ و نہ وی۔ او ظرف لغو ہفہ دے چہ دہفہ متعلق د۔
افعال خاصہ و نہ وی، خواہ محذوف وی او کہ مذکور وی۔

ضابطہ ۲۲۲ : د ظرف متعلق بہ محذوف وی یا بہ مذکور وی، کہ چرے مذکور وی، نودھغے د تلاش کولو کوشش اوکری۔ او طریقہ د تلاش دادہ چہ کہ چرے حرف جر د حروف جارہ قسمیہ نہ وؤ، نودھغے متعلق بہ اقسام فعل محذوف وی، او کہ چرے۔ قسمیہ نہ وی نوبیا بہ ماقبل کیشے غورا اوکری، کہ چرے دیو متعلق د محذوف کیدو خہ قرینہ وی، نودھغہ بہ محذوف تسلیم کوؤ، او کہ چرے خہ قرینہ وی، نو افعال عامہ کیشے بہ یو فعل محذوف تسلیم کوؤ۔

ضابطہ ۲۲۳ : ظرف لغویہ ترکیب کیشے ہیئ نہ واقع کیری نہ مسند الیہ او نہ مسند، او ظرف مستقر سرہ دخیل متعلق نہ کلہ پہ ترکیب کیشے مسند الیہ واقع کیری او کلہ مسند۔

ضابطہ ۲۲۴ : ظرف مستقر بہ ددواو حالا تونہ خالی نہ وی یا بہ معرفہ نہ پس واقع کیری، یا بہ نکرے نہ پس، کہ چرے معرفہ نہ پس واقع وی، نو پہ ترکیب کیشے دخلور وخیرو تونہ یوخیز بہ واقع کیری۔ (۱) کہ چرے معرفہ مبتداء وی نوداہہ ئے خبرشی۔ لکہ: الحمد للہ۔ (۲) او کہ چرے موصول وی، نو داہہ ئے صلہ واقع کیری۔ لکہ: والذین من قبلکم۔ (۳) او کہ چرے معرفہ موصوف وی، نوداہہ ئے صفت وی، لکہ: بحل۔ مشکلات الکافیۃ للعلامۃ، للعلامۃ جار مجرور، صفت د الکافیۃ دے۔ (۴) کہ چرے دغہ درے صور تونو کیشے ہیئ یو صورت نہ وی، نوبیا بہ ظرف مستقر معرفہ نہ حال واقع کیری۔ لکہ: فاللفظیۃ منها، اللفظیۃ ذوالحال منها جار مجرور، ظرف مستقر دھغے نہ حال دے، کہ چرے ظرف مستقر د نکرے نہ پس واقع

کیڑی، نو همیشه به د نکرے د پاره صفت جو ریڑی، لکه: علی
معنی فی نفسها - فی نفسها جار مجرور، ظرف مستقر متعلق بپہ
کائن پورے د ا صفت د معنی شو، چہ د ا نکرہ دہ -

ضابطہ ۲۲۵: کہ چرے د دواو جار مجرور ویو متعلق محذوف
وی، نو اولی جار مجرور، تہ بہ ظرف مستقر آو دویم جار مجرور
تہ بہ ظرف لغو ویلے شی، حُک کہ چہ کلہ د اولی جار مجرور د پاره
متعلق بنکارہ کرے شو، نو گویا کہ ہفہ مذکور شو -

ضابطہ ۲۲۶: کہ چرے لفظ وَا حِدْ او شَیْءُ نہ پس مِن
راشی، نو دابہ سرہ د خیل متعلق نہ همیشه د پاره صفت وی -
او کہ چرے الواحد، الشیء نہ پس وی، نو بیا بہ حال وی -

ضابطہ ۲۲۷: حروف جارہ کنبہ چہ پہ یو حرف باندِ مشتمل
وی، نو ہفہ نہ بہ تعبیر کیدے شی پہ معرف باللام سرہ، لکہ:
الباء، واللام - او کوم حروف جارہ چہ پہ دواو یا دواونہ زیاتو
حروف باندِ مشتمل وی، نو ہفہ بغیر الف لام نہ مُستعلیہ ری -

ضابطہ ۲۲۸: حروف تہجی او حروف جارہ مذکرا و مؤنث
دواو طریقو سرہ استعمالیڑی، پہ دے وجہ سرہ ہفہ تہ ضمیر
دمذکرا و مؤنث دواوہ راجع کیڑی، لیکن اغلب تانیث دے -

ضابطہ ۲۲۹: جار مجرور، چہ کوم فعل یا شبہ فعل سرہ
متعلق وی، نو ہفہ د دے صلہ وی، پہ دے وجہ سرہ پہ بعض
کتا بونو کنبہ پہ دے باندِ دے آو د دے پہ متعلق باندِ دے د ص
نشان وی -

ضابطہ ۲۳۰: مِن بَیَانِیہ پس د معرف نہ حال واقع کیڑی
اوپس د نکرے نہ صفت واقع کیڑی، او اکثر اوقات مِن بَیَانِیہ

دَمَا اَوْ مَهْمَا نه پس واقع کيڙي، لکه : مايفتح الله للناس من
 رحمة فلا ممسك لها - ماننسخ من اية ، مهما تاتنا به من اية
 ضابطه ۲۳۱ : کوم خائے کيڙي چه دجملے يوجزء ظرف وی اوبل
 اسم وی، نوکه چرے اسم مقدم وی، او ظرف مؤخر وی، لکه : زيد
 في الدار ، نو اسم به مبتداء وی، او ظرف به ئے خبر وی،

اوکه چرے ظرف مقدم وی او اسم مؤخر وی، لکه : به داء
 نوپه نيزد بصريا نوپه هم هغه تركيب وی، اوپه نيزد کوفياتو
 ظرف مستقر دپاره به اسم مؤخر فاعل وی او داجمله به ظرفيه وی
 فائدة : د حروف جارة خو قسمونه دی -

قسم اول : ادة حروف جارة په اسم ظاهر او ضمير د وارو کيڙي
 عمل کوي، هغه دادی : مِنْ، اِلَى، عَنْ، عَلَى، فِي، اَلْبَاءُ، اَللَّامُ -
 مثال دفي : وفيها ما تشتهي الانفس -

مثال دمن اوالی : فبطرنا من الجمعة الى الجمعة الحديث
 ما خطيئاتهم اغرقوا - هل من خالق غير الله
 مثال د عن : لترکبن طبقا عن طبق -

مثال د علي : وانه لذو مغفرة للناس على ظلمهم -

ه اذا رضيت عني كرام عشيرتي ÷

فلا نال غضبانا على لثامها ÷

مثال د باء : كفى بالله شهيدا - فيما نقضهم ميثاقهم لعناهم

بحسبك درهم - بعت هذا بهذا -

مثال د لام : لله لا يؤخر الا جل -

لدوا للموت وابنوا للخراب ÷

فكلکم يصير الى الذهاب ÷

دویم قسم : ا د ہ حروف جارہ اسم ظاہر سرکہ مختص دی چہ
 دھغ غلو سہ قسمونہ دی (۱) ہغہ حرف جر چہ ہغہ اسم ظاہر شعیس
 پورے خاص نہ وی، ہغہ د ر گے دی، حتی، کاف، او واو۔

مثال د کاف، ان زید کریم۔ مثال د واو، اشتریتہ بواللہ درہم
 (۲) ہغہ حروف جارہ چہ ہغہ زمانے پورے خاص وی، ہغہ
 د و ہ دی، مذ او منذ، لکہ : مارأیتہ مذ ان اللہ خلقہ یعنی مذ
 زمان ان اللہ خلقہ۔

(۳) ہغہ حروف جارہ کوم چہ نکرے پورے خاص دی، ہغہ
 رَبَّ دے، لکہ : رب کاسیۃ فی الدنیا عادیۃ یوم القیمۃ۔
 (۴) ہغہ حروف جارہ چہ کوم لفظ اللہ سرہ او رَبَّ سرہ خاص
 دی، ککہ چہ رب مضاف وی کجے طرف تہ یا متکلم طرف تہ، ہغہ
 تاء دہ۔ تاللہ لافعلن کذا، ترب الکعبۃ، تری، وندر تالرحمن
 وحمیاتک۔

ضابطہ ۲۳۲ : بعضے حروف جارہ ہغہ دی، چہ ہغہ حرفیۃ
 واسمیت کہے مشترک دی۔ او ہغہ پنچہ دی۔ (۱) کاف (۲) عن
 (۳) علی (۴) مذ (۵) منذ۔

(۱) د کاف اسمیت علی المذہب الاصح شعر پورے مختص دے۔
 لکہ : یضمن عن کالبرد الہنہم۔ او عند البعض کلام نثر کہے
 ہم شتہ۔ لکہ : محمد کالاسد ای مثل الاسد۔ علامہ زنجشیری
 کھیۃ الطیر فانفخ فیہ کہے کاف اسمیہ والی۔ (۲) عن (۳) علی :
 ککہ چہ دوئی باندے مِنْ داخل شی، لکہ : مِنْ عَنْ یَمِیْنِ۔ پہ
 دے کہے عَنْ اسم دے، پہ معنی د جہت سرہ۔ مِنْ عَلَیْہ پہ دے
 کہے عَلٰی اسم دے، پہ معنی د فوق سرہ او پہ دے باندے عَلٰی ہم

داخلیبری - (۴) مذ (۵) مند، داپه دواو حایونو کینے اسم وی
 اول حای : چه په اسم مرفوع باندے داخل وی، لکه : ما
 رأیتہ مذ یومان او مند یوم الجمعة - په داسے وخت کینے دادواږ
 مبتداء وی او ما بعد ثے خبر وی - او عند البعض یرعکس دے - او
 عند البعض ما بعد ظرف به فاعل وی -

دویم حای : کله چه داپه جمله داخل شی، جمله اسمیه وی
 که جمله فعلیه، په دے صورت کینے به بالا تفاق اسم ظرف وی .
 فائده : بعضے حروف فعلیت او حرفیت کینے مشترک دی، او
 هغه در دے دی، (۱) خلا (۲) عدا (۳) حاشا - چه ددے تفصیل
 لار وان دے، او دے نه علاوه باقی حروف حرفیت سره مختص
 دی -

ضابطه ۲۳۳ : حروف جار من، عن، باء نه پس مازائده
 راجی، چه هغه عمل کوی، -

ضابطه ۲۳۴ : رب او کافی مثلیه نه پس هم مازائده راجی،
 او اکثر کافه وی، کله کله عمل کوی -

ربها ضربة بسيف صيقل ÷

كما الناس مجزوم عليه وجازم ÷

ضابطه ۲۳۵ : مدخول در ب به نكرة موصوفه وی یا به

ضمير غائب وی چه دهغه تمييز به نكرة موصوفه وی - داخل
 غائب همیشه دپاره واحد مذکر غائب وی -

ضابطه ۲۳۶ : ما استفهامیه باندے چه کله حرف جار دا
 خل

شی، نوالف دما استفهامیه په کتابت او لوستو کینے ساقطیږی، لکه
 عم یتساءلون، لم تفعلون، فیمکنتم، فیم انت من ذکرها -

فیم تبشرون -

ضابطہ ۲۳۷: مدخول درجہ خیل مابعد دپارہ مفعول گرجی
کہ چرے مابعد کینے د عمل استعداد وی، لکہ: رب رجل کریم
لقیت - کہ چرے استعداد پہ کینے نہ وی، نو مبتداء یہ وی -
لکہ: رب رجل کریم لقیتہ -

فائدہ: کلمہ رَبِّ محذوف وی او عمل نے باقی وی لیکن واو
اوفاء نہ پس زیات او بل نہ پس لہ حذف کیری، او کلمہ بخیر
دے نہ ہم رَبِّ حذف کیری -

فائدہ: کلمہ رَبِّ او حروف جارہ حذف کو لے شی او عمل نے
باقی وی، خہ مقامات سماعی دی، لکہ: خیر والحمد لله - او خہ
قیاسی دی - مثلاً قسم کینے لفظ الله نہ وپاندے، لکہ: الله
لا فعلن کذا، قول دیارلس مقامات دی - ان مشت فاعل جمع
الی المطولات -

ضابطہ ۲۳۸: خلا، حاشا، عدا نہ پس کہ چرے اسم مجرور
وی، نو دابہ حرف جار وی، او کہ چرے منصوب وی، نو فعل بہ
دی، بھر صورت معنی بہ نے داستناء وی، یاد ساقی پہ صورت
د فعل کینے دے فاعل بہ ہمیشہ ضمیر مستر وی، بیا بہ دا جملہ
حال وی - والله اعلم و علمہ اتم و احکم -

ضابطہ ۲۳۹: خلا، عدا کہ چرے ما نہ پس وی یاد کلام
پہ شروع کینے وی نو بالیقین بہ بیا فعل وی، او خلا، عدا نہ پس
بہ اسم مرفوع وی، بناء بر فاعلیت ما خلا، ما عدا نہ پس بہ
اسم منصوب وی بناء بر مفعولیّت -

« النوع الثانی »

إِنَّ بَانَ كَانَتْ، كَيْتَ، لَكَيْتَ، لَعَلَّ

ناصب اسم اند رافع در خبر ضد ما ولا

داد عواملِ سماعیه دویمه نوعه ده، چه په دے کہے بتول

شپڑ عواملِ دی چه دھنخ نوم حروفِ مشبَّہ بالفعل دے، چه دا

پہ جملہ اسمیہ کہے عمل کوی، مبتداء ته نصب و رکوی، هغه ته

اسم وائی او خبر ته رافع و رکوی، هغه ته خبر وائی -

فائدہ ۵ : ددے حروفِ فعلِ سرہ پہ خلور و خیر و نو کہے -

مشابھت دے، لفظِ مبتدئ، عملاً، اقساماً، دے وجہ نہ دے ته

مشبَّہ بالفعل وائی -

فائدہ ۵ : - عملِ دفعِ اصلی دے، دے وجہ نہ هغه اول

اسم یعنی فاعل ته رافع و رکوی او دویم اسم یعنی مفعول ته نصب

و رکوی، او ددے عملِ فرعی دے، دے اول ته نصب و رکوی - او

دویم ته رفع و رکوی، پہ دے وجہ سرہ دا ضابطہ ده -

ضابطہ ۲۲۰ : چه ددے خبر پہ اسمِ نشی مقدم کیدے مگر

دا چه ظرفِ وی، لکه : ان الينا ايا بهم، ان من الشعر لحكمة -

ضابطہ ۲۲۱ : ددے حروفِ نہ پس مآزائدہ راخی، چه

هغه كافه وی یعنی عملِ نہ منع کوی، لکه : انا الحكم ال واحد

ضابطہ ۲۲۲ : حروفِ مشبَّہ بالفعل ته پس هریو ما كافه

نه وی بلکه دے نه پس ما موصولہ یا موصوفہ هم وی، چه

هغه مانعِ عملِ لره نه وی، عملِ باقی وی -

ضابطہ ۲۲۳ : ما كافه همیشه دپارہ دے حروفِ سرہ مشبَّہ

لیکے کیری، لکه : انا - او موصولہ او موصوفہ منفصلاً لیکے شی

دے دپارہ چه دوارو کہے فرق واضعہ شی -

ضابطہ ۲۴۴: کہ چرے ددے حروفیہ اسم باتدے عطف
 کول غواہے نو عطف بالنصب به وی، خواہ کہ ہنہ معطوف مقدم
 وی یا مؤخر وی، لکہ: ان سعیداً و خالداً مسافران، ان سعیداً
 مسافرو خالداً - لیکن کله کله مبتداء محذوف الخبریہ وجہ سرہ
 مرفوع لوستلے کیڑی، کله چہ معطوف خبر نہ مؤخر وی، لکہ:
 ان الله برئى من المشرکین ورسوله -

یاد ساقی! اَنِّ، اِنَّ، لکن سرہ مختص دی، اوکله خبر نہ
 وپاندے ہم وی، لکہ: ان الذين امنوا والذين هادوا والصابئون
 الخ دلتہ کہنے والصابئون مبتداء محذوف الخبرہ او جملہ معترضہ
 دہ -

د حروف مشبہ بالفعل معانی

اِنَّ او اَنَّ دوایہ د مضمون جملہ تحقیق او تاکید دپارہ راخی -
 لیکن پہ دوی کہنے فرق دے -

فرق ۱: اَنَّ جملہ پہ تاویل دمفرد کہنے کرخوی، پہ دے
 وجہ سرہ دا اَنَّ سرہ د خیلے جملہ نہ، فاعل مبتداء او مفعول -
 وغیرہ جو پیڑی، او اِنَّ دغہ شان نہ دے -

فرق ۲: اِنَّ د کلام ابتداء کہنے واقع کیڑی - او اَنَّ دغہ
 شان ہیشکلہ نشی واقع کیدے -

فائدہ ۵: د جملے د مضمون معنی د جملے خلاصہ دہ - د جملے
 اسمیہ د مضمون راویستلو طریقہ دادہ چہ کہ چرتہ خبر مشتق
 وی، نو دہغے مصدریہ راؤ باسے او مبتداء طرفتہ بہ مضاف
 کرے شی، لکہ زید قائم نہ قیام زید او ان زید قائم نہ
 حقت قیام زید او کہ چرتہ خبر جا مدوی نو پہ اُخر د خبر کہنے

به يائی نسبتی زیاتی کرے، او مبتداء طرفتہ به ئے اضافت او کرے
شی، لکہ: هذا زيد نه زيدية هذا -

او کہ چرے خبر ظرف وی، نو دهغ متعلق به را و باسی اود۔
هغ مصدر، به مبتداء طرفتہ مضاف کرے شی، لکہ: زيد في الدار
نه استقرار، يد في الدار۔ آو د جیل فعلیے د مضمون را و یستلو
طریقہ دادہ، چہ فعل نه به مصدر را و باسی ا و فاعل طرف
تہ به ئے اضافت او کرے شی، لکہ: قام زيد نه قیام زيد -

الکن: داد استدر اک دیارہ را حئی، چہ د دے معنی سابقہ
کلام نه پیدا کید و نک و هم دفع کول دی، دے دے نه دا -
ہیشہ دیارہ د د و آو جیلو پہ منج کینے واقع کیری، اولے جملے
تہ موہبہ۔ آو د و می یعنی مابعد والا جملے تہ دافعہ وائی -
لکہ: وان من شیء الا یسبح بحمدہ ولكن لا تفقهون - ...
تسبیحہم -

یا د ساق: چہ دے دوار و جیلو کینے مغایرت ضروری دے
خواہ کہ تغایر لفظی وی یعنی یوم شبت وی او بل منفی وی، لکہ:
قام زيد ولكن عمرا لم یقم - یا تغایر معنوی وی، لکہ:-
قام زيد ولكن عمرا غائب -

گان: دا حرف تشبیہ دیارہ را حئی، پہ دے شرط چہ خبر
جامد وی، چہ د خیل اسم تشبیہ د خیل خبر سرہ و را کوی، لکہ:
کان زيد اسد، کان هذا قمر، او کہ چرے خبر جامد نه
وی، نو بیاد دے تشبیہ معنی نه و را کوی، بلکہ پہ معنی د ظن
سرہ وی، لکہ: کانک مریض -

نو ت:- ان، ان، کان، لکن۔ پہ دے خلوت حروف نو کینے

نون مشد د دے، دا مخفف هم وی، تخفیف نه پس به دا عامل وی یا به غیر عامل وی، چه هغه دپاره ضوابط دادی.

ضابطه ۲۲۵: ان مخففه که چرے په فعل باندے داخل وی، نوبیا به غیر عامل وی، چه هغه دپاره لام تاکید ضروری دے، او هم دا د دے علامت دے، لکه: ان کنت من قبله لمن الغفلین - او که چرے په اسم باندے داخل وی، نوبیا غیر عامل کیدل ویردی او عامل کیدل ئے لږدی، لکه: وان کلا لما.

ضابطه ۲۲۶: ان مخففه همیشه دپاره عامل وی چه د -

هغه اسم همیشه دپاره ضمیر محذوف وی، لکه: علم ان سیکون

ضابطه ۲۲۷: ان مخففه همیشه دپاره په جمله باندے داخلیری، خوا که جمله اسمیه وی، لکه: اخردعوهم - ان الحمد لله رب العالمین - یا که جمله فعلیه وی، لکه: وان یس للانسان الاماسعی -

ضابطه ۲۲۸: که چرے ان پس دهغه فعل نه وی کوم چه مفید للعلم والیقین وی، نو مخففه من المشقله وی چه دهغه نه پس به رفع واجب وی - لکه: علم ان سیکون -

او که چرے پس دفعل نه وی چه هغه مفید للظن وی - نوبیا دوه صورتونه جائز دی (۱) مخففه (۲) ناصیه، لکه: وحسبوا ان لا تكون - کنبه دواړه قراءتونه شته.

ضابطه ۲۲۹: لکن مشد ده همیشه حرف مشبه بالفعل وی او لکن مخففه حرف غیر عامله عاطفه وی - په داسه وخت کنبه په اسم او فعل دواړو باندے داخلیری -

ضابطه ۲۵۰: که لکن نه وړاندے و آو وی، چه هغه

عاطفہ وی یا اعتراضیہ، لکہ: انک لا تھدی من احببت و
لکن اللہ یھدی من یشاء -

ضابطہ ۲۵۱: کَآنَ ہمیشہ دپارہ عامل وی، برابرہ دہ، کہ
مثقلہ وی یا کہ مخففہ وی، چہ ددے اسم اکثر ضمیر محمد وفوی
آوداپہ فعل داخلیری، لکہ: کان لم تغن بالامس، اصل
کینے دے۔ کَآنَہ لم تغن بالامس - اوکلہ اسم ظاہر کینے ہم
عمل کوی، لکہ: کان شد یاہ حقان -

نوٹ: دلیت، لعل تشریح پہ تنویر کینے اوگوری - پہ
اقسامودا نشاء کینے -

ضابطہ ۲۵۲: اَنَّ اوَانَّ دپارہ خمورہ مقامات دی
(تنویر شرح نحو میر کینے اوگوری)

ضابطہ ۲۵۳: کہ چرے علم پہ معنی ددانستن وی، نو
بیا بہ متعدی وی یومفعول تہ، اوکہ پہ معنی دیقین وی، نو
بیا متعدی کیری دواو مفعولوتہ - لیکن کلہ چہ دے نہ پس
اَنَّ وی نوبیا جملہ قائم مقام ددواو مفعولونوگرخی - لکہ:-
واعلم ان اللہ علی کل شیء قدیر -

امثلہ: ان هذا هو القصص الحق، واشهد ان محمدا
عبدة ورسوله، لعل اللہ یحدث بعد ذلك امرا، لعلک باخ
نفسک، یالیتنا نرد ولا نکذب بایات ربنا - کہ چرے واو
پہ معنی دفاع سرہ وی، نو ان اردنا ئے شرط شواو مابعد ئے -
جزاء شوه - اوکہ چرے واو صرف وی نو تقدیر عبارت بہ
دارنکشی - یالیت لنا ردا وانتفاء التکذیب -

— النوع الثالث —

مَاوَلَا المشبهتين بليس : داد عوامل سماعی دریمه نوعه
 ده چه په ده کبے دوه عاملان دی - ماوَلَا - ددوی عمل دا
 ده، چه دا په جُبله اسمیه باندے داخلیری، مبتداء ته رفع
 وراکوی او هغه ته اسم وائی، او خبر ته نصب وراکوی او هغه
 ته خبر وائی -

وجه تسمیه : ددے دلیس سره عملی او معنوی مشا
 بهت ده - عملی مشابحت خودادے چه لکه څنکه چه کیس پد مبی اسم
 ته رفع وراکوی او دویم اسم ته نصب وراکوی، دغه شان دوی
 هم پد مبی اسم ته رفع وراکوی او دویم اسم ته نصب وراکوی -
 معنوی مشابحت ددے چه لیس هم دنفی معنی وراکوی - او
 دوی هم دنفی معنی وراکوی -

ضابطه ۲۵۵ : دما مشابه به کیس په خبر باندے اکثر
 باء زائد راځي - لکه : وما الله بغافل عما تعملون - وما هم
 بمؤمنين -

دما مثال : ما هن امهاتهم ما هذا بشرا -

دلا مثال : تعز فلاشي على الارض باقيا ÷ ولادون رما
 قضی الله واقيا ÷ باقی تفصیل تنویر کبے او کورئ !

النوع الرابع

واو ویا هزه الا ایا اے هیا

ناصب اسمند پس این هفت حرف اے مقتداء

په ده څلورمه نوع کبے ټول اده عوامل دی، پنځه حروف نداء
 اولاد استثنایه، په ده شرط چه مستثنی مفرغ نه وی - آو او

پہ معنی د مَع سرہ چہ ہغہ پہ مفعول معہ باندے دا خلیبری
 ددے عمل دادے، چہ دا اسم تہ نصب ورکوی داد شیخ مذہب
 دے، اود جہور و پہ نیز دا غیر عامل دی، او عامل فعل
 یا شبہ فعل وی -

ضوابط : اقسام د مَنَادی او شپہر ضوابط د تنویر نہ یاد کرئ
 امثلہ : مثال وَاو : سرت والطریق، انا ساثر واللیل -
 مثال دِالَّا : فلولا کانت قریۃ امت فنفعها ایسا تھا الا قوم یونس
 الا پہ معنی دَلِکِنَّ سرہ دے، خیرے محذوف دے، لکن قوم
 یونس نفعها ایسا تھا -

مثال دِالَا : یبنی لا تشرک باللہ - یا للہ للمسلمین -
 منادی مستغاث باندے لام جارہ مفتوحہ راحی چہ ہغہ د -
 ادعو او استغیث مقدر تقویت کوی، اود ہغے مد خول مفعول
 بہ وی او ہغے نہ پس مستغاث لہ وی، پہ ہغے ہم لام جارہ -
 دا خلیبری، لیکن ہغہ مکسور وی، ددے دیارہ چہ فرق راشی
 اودا متعلق وی دادعو یا استغیث فعل مقدّر پورے -

مثال دایا : ایا سعید صل - مثال دہیا : ہیا سید
 القوم اقض - مثال دای : ای اخی فخیلی -
 مثال دہمزے : اشی قنارا -

النَّوْعُ الْخَامِسُ

ان ولن پس کی اذن این چار حرف معتبر
 نصب مستقبل کند این جملہ دائم اقتضاء
 پہ دے پنجمہ نوع کہے فقط ثلور عوامل دی چہ نوم نے حروف

نواصب دے، آحق رہ شرح تنویر کہے دے مفصل بحث کرے
دے، ہلتہ کہے یَا دکرئ!

مثال دان : — وان تصوموا خیر لکم، وحسبوا ان
لا تكون فتنة -

مثال دلن : الا وان نقصالن تبوت حتی تستكمل رزقه

مثال داذن : واذن لا یلبثوا، فاذا لا یوتوا -

ه اذن والله نرمیهم بحرب

یشیب الطفل من المشیب

مثال دکی : لکیلا تأسوا -

النوع السادس

ا ان ولم لما ولام امر لائے بھی نیز

پنج حرف این یازم فعلند ہر یک بے کفا

پہ دے نوع کہے پنچہ عوامل بیانیری، چہ نوم لے حروف
جازمہ دے، دے عمل دادے چہ دافعل مضارع تہ جزم
ورکوی۔ تفصیل پہ تنویر کہے اوگورئ۔

مثالونہ مثال دان : ان تبوا والصدقات فنعاہی -

مثال دلم : لم تسطع علیہ صبرا - مثال دلا : ولما -

یدخل الایمان فی قلوبکم - مثال دلام : لینفق ذو

سعة من سعته - ولنخمل خطیکم - مثال دنہی : اللهم

لا تمکنی حتی ترینی علیا (الحدیث) - ضابطے تنویر نہ یادے کرئ

النوع السابع

من وما لهما ای حیثما اذ ما متی
ایتما فی نہ اسم جازم آمد فعل را

پہ دے اوومہ نوع کتبہ فہ عوامل بیانیبری چہ دہغے نوم
اسماء شرطیہ جازمہ دے، چہ عمل دین شرطیہ کوی، یعنی پہ
دوا و جملو باندے داخلیری، یوجیلے تہ شرط وائی او دویئے تہ
جزاء وائی، او فعل مضارع تہ جزم ورا کوی، ضابطے د تنویر
نہ یادے کرئی۔

مثالونہ : مثال دمن : من یفعل ذلک یلق اثاما۔
مثال دما : وما تفعلوا من خیر یعلمہ اللہ۔ مثال دای :۔
ایا ما تد عوافلہ الاسماء الحسنی۔ مثال دایما : ایما
تکونوا یدرککم الموت۔ مثال دمہا : مہما تأتتا بہ
من ایتہ لتسحرنا بہما فما نحن لک بمؤمنین۔ مثال دحیثما :
حیثما تقعدا قعد۔ مثال دادما : اذما لتساخرا ساخرا۔
مثال دمتی : متی تذهب اذهب۔ مثال دانی : انی تکتب
اکتب۔

النَّوعُ الثَّامِنُ

ناصب اسم منکر نوع ہشتم چار اسم
ہست چون تمیز باشد آن منکر ہر کجا

اولین لفظ عشر باشد مرکب با احد

ہم چنین تا تسع وتسعین بر شمر این حکم را

باز ثانی کمر چون استفہام باشد نے خبر

ثالث ایشان گاین رابع ایشان گدّا

دعوامل سماعیہ دے اتمہ نوع کتبہ د خلوص و عواملو بیان

دے، چہ ددے عل دادے چہ دا اسم نکرہ باندے دا خلیہ دی، او
ہنغ تہ نصب و رکوی چہ ہنغ تہ تمیز وائی -

اول احد عشر نہ داخلہ تسع وتسعين پورے، لکہ، رأیت
احد عشر کوکبا والشمس والقمر رأیتهم لی ساجدین، فتم
میقات ربہ اربعین لیلۃ - تسع وتسعون نعلۃ -

دویم: کم استفہامیہ: لکہ: کم رجلا لقیت -

دویم: کاین: ددے تمیز اکثر د من پہ وجہ سرہ مجروری
لکہ: وکاین من دابة لا تحمل رثا قہا، اوکلہ منصوب دی، لکہ:

ہ اطرحو الیاس بالرجا ÷

فکای الما حم یسرہ بعد عسر ÷

ثلوثا م کذا :- داہم تمیز تہ نصب و رکوی، کلہ مکرہ وی

مع العطف اوکلہ بغیر عطف نہ، لکہ: ملک کذا او کذا درہما -

داد کذا اول تمیز دے او دویم کذا تاکید دے -

فائدہ: کاین کہنے یو خونو، لغات ہم دی -

ہست کاء مثل قاض نیز کی، ہم چون بیع

پس کا، پچو عم کی کطبی اے فتا

فائدہ: د کذا درے قسمونہ دی (۱) جار مجرور (۲) کذا -

کنائی د غیر عدد نہ، لکہ: یقال للعبد یوم القیمۃ اتذکر یوما

کذا وکذا و فعلت کذا وکذا (الحديث) -

یہ دے دوار و صور، تو نو کہنے تقاضا د تمیز نہ کوی -

(۳) کذا کنائی د عدد نہ لکہ: دے وخت کہنے تقاضا د تمیز کوی -

فائدہ: کذا او کاین ہمیشہ د پارہ خبریہ وی -

ضابطہ ۲۵۶: د کم دواہ قسمونہ دی (۱) استفہامیہ (۲)

خبریه - استفہامیہ: پہ معنی دایّ عدد تمیز دے مفرد منصوب
وی - او خبریہ بمعنی کثیر، دے تمیز مفرد مجرور، یا جمع مجرور
وی، ضابطہ ۲۵۷: دکم استفہامیہ او کم خبریہ پہ تمیز
باندے مِنْ داخل جائز وی - لکھ: کم من مال انفقته -

کہ چرے دکم او دھنہ د تمیز ترمینحہ فعل متعدی فاعل
و، نوبیا دخول دین واجب دے، لکھ: کم اهلکنا من قرية -

ضابطہ ۲۵۸: هرکله چہ قرینہ موجودہ وی، نوبیا
حذف د تمیز جائز دے، لکھ: کم مالک - کم ضربت - چہ
پہ اصل کہے کم دینارا مالک او کم ضربہ ضربت دے -

فائدہ: اسماء عدد: تعریف دے، ما وضع لکمیۃ
الشیء - ۲ اعداد د ولس دی - احد نہ واخلہ تر عشر پورے
او عقود ثانیۃ عشرون نہ تر تسعون پورے -

مأة الف دے سرے عدد غیر متناهی مرکب کیڑی -

۳ طریقہ استعمال: دو احد، اثنان استعمال مطلقا -
موافق د قیاس یعنی مذکر بغیر د تاء نہ او مؤنث سرے د تاء نہ
راخی خواہ کہ ترکیب کہے وی، یا غیر ترکیب کہے، مع العطف وی
یا بغیر عطف نہ وی، بیا د ثلثہ نہ تسعة پورے مطلقا خلاف
قیاس راخی -

لفظ د عشر ترکیب کہے موافق د قیاس راخی، او پہ غیر ترکیب
یعنی حالت افراد کہے خلاف القیاس راخی - عقود ثانیۃ او لفظ
د مأة الف مذکر او مؤنث د پارہ یوشان دی -

طریقہ ترکیب: احد عشر نہ تر تسعة عشر پورے بہ حرفی
عطف مقدر وی، او دواہ جزہ بہ مبنی برفتحہ وی، لیکن اثنا

عشر۔ بیا احد و عشرون نہ ذکر د حرف عطف ضروری دے۔
ضابطہ ۲۵۹: کہ چرے مختلف اسماء عدد ذکر کول وی،
 نَوَآلِفْ بہ پہ مِائَةٌ باندے او مِائَةٌ بہ پہ اَحَاد و باندے۔ او
 بیا اَحَاد بہ پہ عشر باندے مقدم کیڑی، لکہ: عندی الف و
 مائۃ و احد و اربعون دینارا۔

ضابطہ ۲۶۰: د واحد او اثنان تیز نہ وی د باقی تیز
 وی۔ اسماء عدد پہ اعتبار د تیز سرے پہ درے قسمہ دی۔
 (۱) عدد ادنی۔ دثلثۃ نہ عشرۃ پورے، ددے تیز جمع مجرور
 راجی، لکہ ثلثۃ رجال، ثلث نسوة۔ (۲) عدد اوسط: احد
 عشر نہ تر تسع و تسعون پورے۔ ددے تیز مفرد منصوب
 راجی، لکہ: احد عشر رجلا۔

-(۳)۔ عدد اعلیٰ: د مائۃ او د الف او د دوی د تثنیۃ او د جمع
 تیز مفرد مجرور وی، لکہ: مائۃ رجل، الف امرأة۔
ضابطہ ۲۶۱: اسم فاعل من العدد پہ دۃ قسمہ دے۔
 (۱) مفرد۔ لکہ: ثان، ثانیۃ۔ ثالث، ثالثۃ۔ دے نہ مراد د
 عدد د خیل حال بیانول وی، لکہ: والخامسة ان غضب الله
 علیہا۔

(۲)۔ دویم مرکب: بیا د مرکب دۃ قسمہ دی، یا خوبہ کہ
 د خیل مشتق منہ سرۃ مستعلیڑی، نو د غہ وخت بہ د مشتق
 منہ بعضے مراد وی، لکہ: ثانی اثنین، ان الله ثالث ثلثۃ۔
 او یا بہ د مشتق منہ نہ د عدد سابقہ سرۃ مستعلیڑی۔ او
 پہ دے کہنے بہ معنی د تصویر موند لے کیڑی۔ یعنی جعل الاقل
 مساویا لما فوقہ۔ لکہ: ثالث اثنین ای جاعل الاثنین ثلاثۃ۔

ضوابط: دوه ضابطے دکم تنویر نہ یاد مے کرئ۔

ضابطہ ۲۶۲: کله کله پہ کذا باند مے ہا د تنبیہ داخلی
دغہ وخت کینے بیا عدد بیا نول مقصود نہ وی، بلکہ پہ یو خاص
کیفیت باند مے تنبیہ مقصود وی۔ بنی کریم صلی اللہ علیہ وسلم
او فرمائل: هکذا نبعث یوم القيمة، حال داچہ بنی طرفتہ
حضرت ابو بکر صدیق رض او کس طرفتہ حضرت عمر فاروق رض و

ضمیر از عدد بر سه نمط دان

از سه تاده همه مجموع و مجرور

ز یازده تا صد همه فردند و منصوب

ز صد بالا همه فردند و مکسور !!

ضابطہ ۲۶۳: اسم عدد کہ چرے مفرد وی نو د باقی اسماء

پہ شان داہم معرف ذکر کید مے شی، لکہ: الواحد، الاثنان۔

او کہ چرے مرکب عددی وی نو بیا رو مے جزء بہ معرف وی

لکہ: الاحد عشر، او کہ چرے مرکب اضافی وی، نو جزء ثانی بہ

معرف وی۔ لکہ: ثلثة الاقدام،

او کہ چرے اضافت متعددہ وی نو آخری جزء بہ معرف

وی، لکہ: خمس مائة الالف، او کہ چرے عدد معطوف او معطوف

علیہ وی نو دواہ اجزاء بہ معرف وی، لکہ: الخمسة والخمسون رجلا

النوع التاسع

نہ بود اسماء افعال کزان شش تا صند

دُونُكَ بَلَّهْ عَلَيْكَ حَيْهَلْ بَاشْ وَهَا

پس مَوید باز رافع اسم را هِيَهَات دان

باز شَتَّانَ است سَرْعَانَ یا دیگر این بتیہا!

دَعَوَامِل سَمَاعِی پہ دے دے نوع کنبے تھے عوامِل بیانیہی، چہ
دے نوم اسماءِ افعال دے - دا خودی اسماء لیکن عمل او معنی
دفعَل و سَکوی، پہ دے وجہ سرہ دے تہ اسماءِ افعال وائی -

ضابطہ ۲۶۴: دے دپارہ خلوص حکومتہ دی - اول: دا -
مضاف نہ واقِع کیہی - روید زید، دا مصدر دے فعل نہ دے
ثانی - ددہ معمول نہ مُقَدِّم کیہی، لَهْذَا انْفُسْکُمْ عَلَیْکُمْ
وِثْلُ بَہ غلط وی، لیکن پہ نیز د امام کسائی جائز دے،
دلیل ئے دا پیش کوی - کتاب اللہ علیکم -

ثالث: ددے پہ جواب کنبے بہ مضارع منصوب نہ وی مجزوم
بہ وی - رابع: پہ دے کنبے بہ متون نکرہ وی او غیر منون
بہ معرفہ وی -

ضابطہ ۲۶۵: پہ ہَا کنبے یو خولغات دی (۱) - ہَا، ہَاءِ ا -
ہَاوِا ہَاءِی، ہَاءِ ا، هُنَّ - (۲) ہَاءِ بکسر ہمزہ ہَاءِی، ہَاءِ یَا
ہَاوِ، ہَاءِی، ہَاءِ یَا، هُنَّ - (۳) تَاءِ سرہ، ہَاتِ، ہَاتِیَا -
ہَاتو (۴) ہمزہ مفتوحہ او تشنیہ او جمع کنبے د میم اضافہ
کول، ہَاءِ، ہَاءِ مَا، ہَاءِ م، ہَاءِ مَن -

ہِیْہَاتِ ہِیْہَاتِ لِمَا تَوَعَدُون، عَلَیْکُمْ انْفُسْکُمْ -

وی کا نہ لا یفلح الکافرون، حی علی الصلوٰۃ، ہَاؤُم اقرءوا کتابہ
امین رب العالمین - اَلِیْکُم اَیْمَا الْمُشْرِکُوْنَ -

النَّوْعُ الْعَاشِرُ

نوع عاشرسیزدہ فعلند کایشان ناقصند

رابع اسمند ناصب در خبر چون ما ولا
كَانَ صَارًا أَصْبَحَ أَمْسَى أَضْحَى ظَلَّ بَاتَ
مَا قَتَى مَا دَامَ مَا انْفَكَ پس باشد از قفا

په دے لسمه نوع کنبے افعال ناقصه بیانبری، دوی دای عمل
کوی چه اسم ته رفع و رکوی او خبر ته نصب و رکوی -
فائدہ : دے افعالو پیشان ددوی مشتقات هم عمل کوی
زیات تفصیل تنویر کنبے او گوری !

مثالونه : کان الله علیها حکیم - لایزالون مختلفین -
یبتون لربهم سجدا و قیاما، و اوصانی بالصلوة و الزکوة
مادمت حیا، لن ابرح الارض، اصبحوا نادمین، لیسوا
سواء من اهل الکتاب، ما انفک القاضی عادلا - فظلت
اعناقهم لها خاضعین -

النوع الحادی عشر

دیگر افعال مقارب در عمل چون ناقصند

هست آن گادگرُبْ اَوْشَكَ دِیگر عَسَى

په دے نوع کنبے افعال مقاربه بیانبری چه هغه خلوص دی -
ددوی عمل په شان د افعال ناقصه دے، لیکن ددوی خبر به
همیشه دپاره فعل مضارع وی -

مثالونه : عسی الله ان يجعل بینکم و بین الذین عادیتکم
منهم مودة، یکاد البرق یخطف ابصارهم - یوشک ان یأتینی
رسول ربی فاجیب -

ضابطه ۲۶۶ : عسی ... ان یمخرج زید په شان مثالونو -

درے ترکیبونه (۱) عسی فعل تام ان یخرج زید په تاویل
 دمصدرسره فاعل د عسی شو (۲) - ان یخرج جمله فعلیه خبر
 مقدم - زید ته مبتداء موخره، داجمله اسمیه فاعل د عسی
 شو - (۳) عسی فعل مقارب ضمیر اسم جمله خبر -

النوع الثانی عشر

د عوامل سماعیه په دے د ولسمه نوع کښه ټول اوڅه عوامل
 دی چه نوم ته افعال قلوب دی، ځکه چه د دے افعالو د معنی
 تعلق زړه سره وی، د دے عمل داد دے، چه داپه جمله اسمیه
 باند دے د اخلیری د وارو ته نصب ورکوی بناء بر مفعولیت -
 ضابطه ۲۶۷: که چرے عِلِمَ په معنی د عَرَفَ سره، رَأَى
 په معنی د أَبْصَرَ سره، ظَنَّ په د اَتَهَمَّ، وجد ت په معنی د
 اصبت سره وی، نویا به یو مفعول ته متعدی وی -

ضابطه ۲۶۸: افعال قلوب دپاره درے احکام دی تئویر
 فائده: افعال تصییر هم دا عمل کوی، چه هغه دادی:-

جعل، صیر، رد، تحن، هم، وهب

هم چون قلب این فعل تحویل اندرین میمون لقاء

مثالونه: انی لاظنک یا فرعون مشیورا، و وجدوا ما عملوا

حاضرا - فان علمتموهن مومنات، انهم یرونه بعیدا -

ه ÷ زعمتی شیخا ولست بشیخ ÷

÷ انما الشیخ من یدب دبیا ÷

— النوع الثالث عشر —

پہ دے نوع کہنے دخلور و عوا ملو ذکر دے (۱) نعم (۲) بئس۔
 (۳) ساء (۴) حبذا، چہ ددے نوم افعال مدح او افعال ذم
 دے۔ ددے د فاعل تفصیل پہ تنویر کہنے دے۔

ضابطہ ۲۶۹ : د نعم الرجل زید۔ ثلور ترکیبہ دی۔

(۱) نعم فعل، الرجل فاعل، داجملہ انشائیہ خبریہ
 زید مخصوص بالمدح مبتداء مؤخرہ داجملہ اسمیہ انشائیہ
 (۲) نعم فعل، الرجل مبین زید فاعل عطف بیان دے۔
 (۳) نعم الرجل جملہ انشائیہ او زید خبر مبتداء۔ د
 جملہ اسمیہ خبریہ۔ (۴) زید مبتداء محذوف الخبر۔ زید
 فاعل مدوح شو۔ یہ حَبَّذَا کہنے ہم ثلور ترکیبہ دی۔

ضابطہ ۲۷۰ : کہ چرے د جملے یو جزء انشاء دی نو جملہ
 بہ انشائیہ وی۔

ضابطہ ۲۷۱ : رَبِّ، افعال مقاریہ، افعال مدح و ذم،
 کم استفہامیہ جملہ انشائیہ وی، کہ چرے افعال مقاریہ تاقہ
 وی نو بیابہ جملہ خبریہ وی۔

ضابطہ ۲۷۲ : مخصوص بالمدح او مخصوص بالذم۔
 حذف کول جائز دی، نعم المولیٰ ونعم النصیر، فنعما ہی۔
 داپہ اصل کہنے نعم ماؤ یہ قانون د شہد سرہ پہ کہنے ادغام
 او شو۔ ددے دؤہ ترکیبہ دی۔ (۱) مایہ معنی د شیئ سرہ
 ہفہ فاعل (۲) نعم کہنے ضمیر مبہم، ضمیر د مایہ معنی د
 شیئ سرہ ہفہ تمیز۔ میّز سرہ د تمیز نہ فاعل، ہی پہ
 دوار و صور، تو نو کہنے مخصوص

بالمدح دے۔

العثماني كتابتوں ۸۵

بِسْمِ اللّٰهِ كِنَیَ تَرْكِیْبِ اَحْتِمَالَاتِ (۲۱۵۴۲۴)

اولہ مقدمہ : د فعل ماضی او د فعل مضارع صیغے بیا
ثقیلہ مشبّر دیرش او خفیفہ خلیریشث توله یوئسل د و ۴ -
دیرش، بیا امر حاضر او غائب سرہ د ثقیلہ او خفیفہ نہ تولا
(۸۲۳)، د اسم فاعل ۱۸ صیغے توله (۶۴۲۱) د ادبسم اللہ
متعلق جو ریبری، کلہ چہ دبسم اللہ متعلق محذوف افعال
عام نہ او منوا و مقدم تے او منوا، او کہ چرے مؤخر تے -
او منوا نو بیا (۲۴۶) ا حتمالات نورا هم شو،

تولا ا حتمالات (۴۹۲) جو ریبری، کہ چرے افعال خاصہ نہ
تے مقدم او منوا، او کہ مؤخر تے او منوا، نو ۹۲۲ ا حتمالات
نورا هم شو، تولا ا حتمالات بہ (۹۸۴) جو ریبری -
د الحمد لله متعلق ہم کیدے شی -

دویمہ مقدمہ : د بآء متعلق خلوا ا حتمالات دی (۱) باو
د استعانت د پارہ، کیا هو النجاء عند الزمخشري صاحب الکشاف
(۲) باء د مصاحبت د پارہ، کیا هو مختار القاضي البضاوی ۹۸۴
دلہ کینے ہم دی (۳) باء زائده اسم اللہ مبتداء خبر محذوف
د افعال عامونہ مبتدی یا افعال خاصونہ مقروئی -
(۴) باء قسمیہ عند القرطبی، بیا د مادے د قسم نہ فعل -
محذوف اقسام راجعی،

بیا تے مقدم منے او کہ مؤخر، تولا ا حتمالات (۴۹۲) شو، بیا
د اسم او مادے د قسم نہ اسم فاعل مقدّر، او کثرہ، د اسم فاعل

د باب (فعال مشیر صیغہ) بیا مقدم او مؤخر، تولے ۱۲ - تولے ۵۰۴ -

درجہ مقدمہ : پہ الرّحمن الرّحیم کہنے پہ اعتبار د
 اعراب سرہ نخلہ احتمالات دی - (۱۱) جرہا (۲) نصبہا (۳)
 رافعہا (۴) رافع الاول جرالثانی (۵) رفع الاول نصب الثانی
 (۶) جر الاول نصب الثانی (۷) جر الاول رفع الثانی (۸) نصب
 الاول جرالثانی (۹) نصب الاول رافع الثانی -

تخلو ما مقدمہ : کلمہ چہ یو موصوف پخپلہ واضحہ وی
 اوہنے نہ پس محض مدح د پارہ متعدد صفات ذکر شوی وی
 نو پہ دغہ صفاتو کہنے د درّیو ترکیبونو احتمال وی (۱) اتباع
 جمیع یعنی ہول صفات د موصوف تابع لوستل (۲) قطع
 جمیع یعنی ہول صفات د صفتیت نہ منقطع منصوب لوستل
 «أَغْنِي يَا أَخَصُّ» فعل محذوف - د مفعولیت پہ وجہ سرہ، یا
 مرفوع لوستل بناء بر خبریت د مبتداء محذوف د پارہ -
 (۳) اتباع البعض وقطع البعض، رومینی د وہ صورتونہ
 پہ اتفاق سرہ جائز دی، او د سیم صورت عند البعض مطلقاً
 جائز دے، او عند الجمهور اتباع بعض کہ مقدم وی، نو
 جائز دی کہنے نا جائز دی -

تفصیل تراکیب

الاحتمال الاول جرّھا : د الرّحمن مجرور کید و کہنے
 درّے احتمالات دی -

اول احتمال : د ا صفت دے د لفظ اللہ د پارہ - د الرّحیم

پہ مجرور کید و کئے اوہ احتمالات دی (۱) لفظِ اللہ صفت
 دے (۲) د اللہ نہ عطف بیان دے (۳) لفظِ اللہ نہ بدل
 دے (۴) صفت دے (۵) عطف بیان (۶) بدل (۷) لفظِ رحمن
 و پارہ تاکید دے - دا اوہ ترکیبوں نہ شول - یا دماق د -
 بعضو پہ نیز الرّحمن علم دے -

دویم احتمال لفظِ رَحْمَن کئے - لفظِ اللہ نہ عطف بیان
 دے - اوس پہ دے صورت کئے پہ الرّحیم مجرور کئے پنچہ
 احتمالات دی (۱) الرّحیم صفت دے (۲) لفظِ اللہ نہ بدل
 دے (۳) صفت دے (۴) بدل دے (۵) لفظِ الرّحمن و پارہ
 تاکید دے - دا پنچہ ترکیبوں نہ شول -

دریم احتمال : پہ لفظِ رحمن کئے چہ لفظِ اللہ نہ بدل
 شی - پہ دے صورت کئے پہ الرحیم مجرور کئے اوہ سابقہ احتمالات
 او اوہ داشول - نو دا قول نولس ترکیبوں نہ شول -

الوا احتمال الثانی نصبھا : الرّحمن منصوب کید و کئے درے
 احتمالات دی - رومینے احتمال : الرّحمن منصوب دے اَعْنِ
 فعل محذوف سرہ بطریق القطع صفت دے لفظِ اللہ و پارہ
 پہ دے صورت کئے الرحیم منصوب کید و کئے پنچہ احتمالات
 دی (۱) صفت (۲) عطف بیان (۳) بدل (۴) تاکید دے لفظِ
 رحمن و پارہ (۵) اَعْنِ ثانی سرہ منصوب دے، او پہ طریق
 قطع سرہ صفت دے لفظِ اللہ و پارہ، دا پنچہ ترکیبوں نہ شول
 دویم احتمال : الرّحمن منصوب دے پہ اَخْصَر سرہ پہ
 طریق قطع سرہ صفت دے لفظِ اللہ و پارہ -

پہ صورت کئے م پہ الرّحیم منصوب کید و کئے سابقہ

پنجه احتمالات دی .

دریم احتمال: الرَّحْمَنُ منصوب دے پہ اَمْدَحُ سرکہ پہ
طریقہ دقطع سرکہ صفت دے لفظِ اللہ دیارہ - الرَّحِيمُ کہنے
بیا ہغہ پنجه احتمالات دی . داہول پنچلس ترکیبونہ شول .

الاحتمال الثالث رفعها : الرَّحْمَنُ مرفوع پہ طریقہ د
قطع سرکہ خبر دے د مبتداء محذوف چہ (ہو) دے - پہ
طریقہ دقطع سرکہ صفت دے د لفظِ اللہ دیارہ ،

الرَّحِيمُ مرفوع صفت دے یا عطف بیان دے یا بدل دے یا
تاکید دے د الرَّحْمَنُ دیارہ - یا خبر ثانی دے داوّلنی
مبتداء محذوف دیارہ - یا خبر دے د مبتداء ثانی محذوف دیارہ
چہ ہغہ ہودے - داہول شپہ ترکیبونہ شول

الاحتمال الرابع: جَرَّ الْأَوَّلِ نَصْبُ الثَّانِي: الرَّحْمَنُ مجرور
کہنے ہم ہغہ درے احتمالات دی (۱) صفت (۲) عطف بیان -
(۳) بدل ، پہ ہر صورت کہنے پہ الرَّحِيمُ منصوب کہنے درے
احتمالات دی (۱) منصوب پہ آغٹی سرکہ (۲) منصوب پہ
امدح سرکہ (۳) منصوب پہ اَخْصُ سرکہ .

پہ طریقہ دقطع سرکہ صفت دے لفظِ اللہ دیارہ - داغہ
احتمالات دی ، دغہ شان بہ داغہ احتمالات نور ہم حاصل
شی ، کلہ چہ دالرَّحِيمُ منصوب پہ طریقہ دقطع سرکہ صفت
شی دالرَّحْمَنُ دیارہ - پہ دے خلورم احتمال کہنے اتلس ترکیبونہ
شول -

الاحتمال الخامس جَرَّ الْأَوَّلِ رَفْعُ الثَّانِي: الرَّحْمَنُ مجرور
کہنے ہم ہغہ درے احتمالات دی (۱) صفت (۲) عطف بیان (۳)

بدل . پہ ہر صورت کنبے الرَّحِيمُ مرفوع پہ طریقے د قطع
سره صفت د لفظِ اللہ د پارہ ، یا د الرَّحْمَن د پارہ - دا -
شپڑ ترکیبونه شول .

الاحتمال السادس : نصبُ الاول وَجَرُّ الثَّانِي الرَّحْمَنُ ؛
منصوب دے پہ اَعْنِيْ يَا اَمْدَحُ يَا اَخْصُ سرہ ، پہ طریقے د
قطع سرہ صفت دے لفظِ اللہ د پارہ - او پہ ہر صورت کنبے
الرَّحِيمُ مجرور صفت دے یا عطف بیان دے یا بدل دے -
درے ترکیبہ جو پیری ، نو تول کھہ ترکیبونه شول .

الاحتمال السابع : نصبُ الاول وَرَفْعُ الثَّانِي الرَّحْمَنُ
منصوب کنبے ہم ہغہ درے احتمالہ دی او الرَّحِيمُ مرفوع پہ
طریقے د قطع سرہ صفت دے د لفظِ اللہ د پارہ یا الرَّحْمَن
د پارہ - تول شپڑ ترکیبونه شول -

الاحتمال الثامن : رفعُ الاول وَجَرُّ الثَّانِي الرَّحْمَنُ مرفوع
پہ طریقے د قطع سرہ لفظِ اللہ د پارہ صفت دے ، الرحيم
مجرور صفت دے یا عطف بیان دے یا لفظِ اللہ نہ بدل
دے - دے آتم احتمال نہ درے ترکیبونه حاصل شول -

الاحتمال التاسع : رفعُ الاول وَنصبُ الثَّانِي الرَّحْمَنُ
مرفوع پہ طریقے د قطع سرہ لفظِ اللہ د پارہ صفت شو -
الرحيم منصوب پہ اَعْنِيْ يَا اَمْدَحُ يَا اَخْصُ سرہ پہ طریقے
د قطع سرہ صفت دے لفظِ اللہ د پارہ یا الرَّحْمَن د پارہ -

پہ دے کنبے شپڑ ترکیبونه حاصل شو -
اوس الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ سرہ چہ کھہ احتمالات صحیحہ ملاؤ
کرے شی ، نو تول آتہ اثباً ترکیبونه صحیحہ حاصل شول -

بیا په متعلق د ابتداء کښه دوه احتماله دی (۱) فعل هذوف به وی (۲) اسم هذوف به وی - د اسم تفصیل به رو ستووی -

اول د فعل د متعلق بحث ذکر کیدی -

د بسم الله متعلق به فعل ماضی وی یا به مضارع وی یا به امر وی، لکه: شَرَعْتُ یا اَشْرَعُ یا اِشْرَعُ،

بیا په دغه فعل متعلق کښه په اعتبار د صیغو سره به هم هغه وړاندینی دوه سوه اته ویشتمه احتماله وی -

د احتمالات چه کله افعال عامه هذوف مُقَدَّم او منه او که مؤخَّر او منه نو دوه سوه اته ویشتمه احتمالات نور هم حاصل شول - ټول ټولور سوه شپږ پنځوس احتمالات حاصل شول -

بیا چه د افعال خاصو متعلق هذوف او منله شی لکه: قَرَأْتُ اَقْرَأُ - اِقْرَأُ - لِيَقْرَأُ - په صورت د تقدیم او تاخیر کښه (۲۵۶) احتمالات نور هم جوړیږي - ټول هغه سوه دولس احتمالات حاصل شول -

بیا په دغه احتمالات متعلقه کښه هر هر احتمال باندې الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ کښه د ۸۸ - ۸۸ ترکیبونو احتمالات جوړیږي نو چه ۹۱۲ لره په ۸۸ کښه ضرب وراکړو نو ټول احتمالات او ترکیبونه ایتا زره دوه سوه شپږ پنځوس (۸۰۲۵۶) جوړ شول - دا ترکیبونه هله دی کله چه بآء د مصاحبت د پاره وی او که بآء د استعانت د پاره شی نو (۸۰۲۵۶) نور احتمالات او ترکیب هم حاصلیږي -

اوس ټول ترکیب یو لکه شپيته زره پنځه سوه دولس ۱۴۰۵۱۲

حاصل شول - د بای مصاحبت او استعانت په صورت کښه داد
الحمد متعلق شول - د الرحمن الرحيم به هم هغه احتمالات
وی نویوسل شپږ او یا (۱۷۶) تراکیب نور هم حاصل شول
بیا دریم قول په باعزائده کښه دے -

اوس اسم الله مبتداء او خبر محذوف ئے مبتدئ وی یا افعال
خاصه نه مقروئ خبر محذوف او منل شی - په دواړو صورتونو
کښه د الرحمن الرحيم ۸۸، ۸۸ احتمالات شول، ټول احتمالات
یوسل شپږ او یا ۱۷۶ شول -

د باعزائده او د الحمد متعلق ۱۷۶ او ۱۷۶ جمع کولو سره به
(۳۵۲) نوی تراکیب حاصل شی - دادا و لنی تراکیبوسره د
ملاولو په صورت کښه به ټول تراکیب یو لکه شپيته زره اته
سوه څلور شپيته (۱۶۰۸۶۴) جوړ شی -

بیا څلورم قول په باع کښه داد د چه باع قسمیه شی - بیا چه
کله د قسم د ماد د نه فعل محذوف او منل شی نو په فعل متعلقه
کښه هم هغه ۲۲۸ احتمالات دی - بیا په صورت د مؤخر منلو
کښه ۲۲۸ ټول ۴۵۶ جوړیږي - او د قسم د ماد د نه اسم فاعل
محذوف منلو په احتمال باند د په صورت د تاخیر کښه شپږ
شپږ احتمالات چه د ولس جوړیږي، اوس د ولس چه د ۴۵۶
سره جمع کړه شی نو ټول ۴۶۸ احتمالات او تراکیب جوړیږي
بیا په ۴۶۸ احتمالات متعلق کښه په هر هر احتمال متعلق باند
د الرحمن الرحيم اته اتیا اته اتیا تراکیب جوړیږي -
بیا ۴۶۸ لره په ۸۸ کښه ضرب وړ کولو سره (۴۱۱۸۴) یو -
څلویښت زره یوسل څلور اتیا تراکیب جوړیږي -

دآبیا مخکنې تراکیبوسره جمع کولو په صورت کښه ټول تراکیب
حاصل شول، بیا چه د بِسْمِ الله متعلق اسم وی
د قَسَم د مادې نه علاوه بیا په دې کښه دوه احتمالات دی - یا
به دغه متعلق د مصدر وی یا به اسم مشتق وی، که چرې د
اسم مصدر متعلق وی، لکه: اِبْتَدَا اِیُّ بِسْمِ الله، نو دا به مبتداء
وی او خبر به ئې ثابت مخدوف وی -

په صورت د تقدیم او تاخیر کښه دالرَّحْمَنِ الرَّحِيم ۸۸ - ۸۸
احتمالات جوړیږي، دواړو صورتونو کښه ټول ۱۷۶ جوړیږي
بیا که چرې د افعال خاصه نه مخدوف او منل شي، قَرَأَتْ بِسْمِ
اللهِ حَسَنٌ سره ۱۷۶ احتمالات نور هم حاصل شو چه دا ورسره
جمع کړې نو ۳۵۲ جوړیږي - دا تراکیب دباءِ مَصاحبت په
صورت کښه دی او دباءِ استعانت په صورت کښه ۳۵۲ تراکیب
نور هم حاصلیږي - چه دا ورسره جمع شي ۷۰۲ تراکیب
جوړیږي -

آوچه دا اولنی تراکیبوسره جمع شي نو ټول تراکیب -
۲۰۲۵۲ جوړیږي - اوچه بِسْمِ الله د اسم مشتق متعلق
وی او د مبتداء مخدوف خبر وی، لکه اسم جامد - اسم مشتق
که افعال عامه نه وی په صورت د تقدیم یا تاخیر کښه یا که
افعال خاصه نه وی - اَنَا قَارِئٌ بِسْمِ الله -

بیا په تقدیم او تاخیر کښه ۳۵۲ احتمالات حاصل شول، بیا
د اسم فاعل ۱۸ صیغه چه ۳۵۲ ته په ۱۸ کښه ضرب ورکړې
شي نو ۶۳۶۳۶ احتمالات جوړیږي، دا احتمال په هغه صورت
کښه چه باعد مَصاحبت د پاره وی، او که چرې باعد استعانت

دپاره وی نو بیا ۶۳۳۶ احتمالات حاصل شول، داچه سره
جمع شی نو ۱۲۶۷۲ احتمالات جوړیږي - اوس چه داد مخکنو
تراکیبوسره جمع شی نو ټول تراکیب دوه لاکه پنځلس زره
څلورسوه خلیریشته (۲۱۵۲۲۳) حاصل شول -

یوولس تراکیب د لا اله الا الله

ترکیب نه مخکې یوه مقدمه او پیژنی! - کله د لا په دوه
قسمه ده (۱) الا استثنایه (۲) لا په معنی د غیر سره -
الا استثنایه بالاتفاق حرف دے او مبنی علی الشکون دے
لا محمل له من الاعراب - لیکن لا چه په معنی د غیر سره شی
دے کښه اختلاف دے،
په نیزد جمهور ودا حرف دے مبنی علی الشکون لا محمل له
من الاعراب دے - ځکه چه د اسمیت، فعلیت او حرفیت دارو
مدار په اصل وضع باند دے، اودا په اصل وضع کښه
حرف دے -

آوپه نیزد بعضه مخاتو باند د اسم دے، لیکن د الاعراب
په طریق د عاریت سره د دے په مابعد کښه جاری کیږي، لکه
لوکان فیهما الهة الا الله کښه، په نیزد جمهور و مجموعه د
الا الله صفت دے د اله بناء بر قول مشهور او عطف بیان
دے په قول د بعضو باند دے، صرف الا صفت نشی واقع کید د
ځکه چه د احرف دے، اونه یواځې لفظ الله صفت واقع کید د
شی، ځکه چه د اعلم دے - آوپه نیزد بعضه مخاتو ترکیب به دارنگ

وی، اِلَّا اسم پہ معنی دَغِیرُ سرہ مَبْنِی عَلَی السُّکُون مرفوع۔
مَحَلًّا مُضَاف، لفظِ اللہ مجرور تقدیراً مُضَافُ الیہ، مُضَافُ سرہ
د مضافُ الیہ نہ صفت دَالِہ دے یَا عَطْفِ بَیَان دے پہ قول
د بعضو باندے۔

اول ترکیب : — لَا لِنْفِی الْجُنُسِ اِلَہ مَبْنِی عَلَی الْفَتْحِ
مبدل منه اِلَّا اِسْتِثْنَائِیَہ اَللّٰہ مرفوع لفظاً بَدَلُ الْبَعْضِ دے
(ترجمہ)؛ نشتہ ہیٹھ یو مَعْبُود موجود مکر اللہ تعالیٰ دے۔
دویم ترکیب : — لَا اِلَہ مَوْصُوف، اِلَّا پہ معنی دَغِیرُ
سرہ مُضَاف، لفظِ اللہ مرفوع لفظاً مجرور تقدیراً مُضَافُ الیہ
مضاف سرہ د مضاف الیہ نہ صفت دَالِہ، موصوف سرہ د
صفت نہ اسم دَلَّ شَوْ، چہ خبرتے مَوْجُودٌ مَحذُوف دے۔ نو
تقدیرتے دار نک شو، لَا اِلَہ غَیْرُ اللّٰہ مَوْجُودٌ۔

(ترجمہ)؛ نشتہ ہیٹھ یو مَعْبُود چہ غَیْرُ اللّٰہ دے موجود۔
دس یم ترکیب : — لَا اِلَہ مَتَّبِعُ اِلَّا اللّٰہ پہ معنی دَغِیرُ
اللہ سرہ عَطْفِ بَیَان دے، خبرتے مَوْجُودٌ مَحذُوف دے۔
(ترجمہ)؛ نشتہ ہیٹھ یو مَعْبُود یعنِی غَیْرُ اللّٰہ موجود۔

خلو سہ ترکیب : ہم داسا بقہ ترکیب دے، اَلْبَتَّہ اِلَّا
اللہ پہ معنی دَغِیرُ اللّٰہ سرہ ہغہ بَدَلُ الْکُلِّ شَوْ د لاد اسم
د محمل نہ۔

پنجم ترکیب : — د ا ترکیب د اَوَّلِی ترکیب پہ شان دے
اَلْبَتَّہ د دے خبر مَسْتَحِقٌّ لِلْعِبَادَةِ مَحذُوف دے، اُو س عبارت
دار نک شو۔ لَا اِلَہ مَسْتَحِقٌّ لِلْعِبَادَةِ اِلَّا اللّٰہ۔
شیر م ترکیب : — اِلَّا اللّٰہ پہ معنی دَغِیرُ اللّٰہ سرہ خبر

دے، اوس عبارت دارنگ شو: لَا إِلَهَ غَيْرُ اللَّهِ -

اووم ترکیب : لَا إِلَهَ خیر مقدم دے، اَوَّالًا اللَّهُ مبتداء مؤخرہ دے۔ اودا قَضِيَّتْهُ مَعْدُ وَلَهُ الطَّرَفَيْنِ دے، نو عبارت دارنگ شو، غَيْرُ اللَّهِ لَا مَعْبُودُ پہ معنی دَالِلُهُ مَعْبُودُ سرہ لکہ غَيْرُ الْحَيِّ لَا عَالِمٌ پہ معنی دَالِحِيٌّ عَالِمٌ سرہ -

اتم ترکیب : پہ نيزد بِنُوتِيمِ لَا پہ معنی دَانْتَقِي دے إِلَهَ لے موصوف، اَلَا اللَّهُ پہ معنی دَغَيْرُ اللَّهِ سرہ صفت شو، موصوف سرہ دصفت نہ مرفوع محلًا قاعِل دَانْتَقِي شو، نو عبارت دارنگ شو۔ اِنْتَقَى إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ -

(ترجمہ) : منتفی دے ہفہ إِلَهَ چہ کوم غَيْرُ اللَّهِ دے -
نہم ترکیب : هُدًى غہ ترکیب دے البتہ اَلَا اللَّهُ عطف بیان دے -

لسم ترکیب : د اہم ہفہ ترکیب دے، صِرْفِ اِلَّا اللَّهُ بہ بَدَلُ الْكُلِّ وی -

یوولسم ترکیب : لَا إِلَهَ خیر مقدم دے اَلَا اللَّهُ مبتداء مؤخرہ دے، نو عبارت دارنگ شو۔ اَللَّهُ إِلَهٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَا غَيْرُ (ترجمہ) : خاص معبود دے نہ غیر۔ صاحب الکشاف -
دخبر د تقدّم اود مبتداء د اقتران نہ پہ اَلَا سرہ مقصود -
مصر دے -

د شپیتو نا اشنا الفاظو ترکیب

(۱) اَللّٰهُمَّ اِلَّا اَنْ يُقَالَ : دے متعلق دے تحقیقات ضروری دی، طیفوی۔ ترکیبی اومعنوی -

صیغوی تحقیق : — ددے دا اصل متعلق دُوہ قولہ دی
اول قول : اَللّٰهُمَّ اَصِلْ کَیْنِ یَا اَللّٰهُ وُو، حرفِ نداءِ پہ
 سببِ دِکثرتِ استعمالِ سرے حذفِ شو، او پہ عوضِ ددے کَیْنِ
 میمِ مشدّدہ راوړے شو، نو اَللّٰهُمَّ شو، لہذا پہ دے باندے
 بغیرِ ضرورتِ شعری نہ حرفِ نداءِ داخلول جائز نہ دی۔
 دے دپارہ چہ دِعوض او معوض اجتماع لازم نشی۔

دویم قول : د بعضو پہ نیز باندے دا پہ اصل کَیْنِ یَا اَللّٰهُ
 اُمّ لِي بِخَيْرٍ وُو بیا پہ سببِ دِکثرتِ استعمالِ حرفِ نداءِ حذفِ
 شو۔ او ام صیغہ دِامردہ، ہمزہ وصلیہ پہ مینمِ دِکلام کَیْنِ
 حذفِ شوہ او میمِ مشدّدہ پہ منزله دِجزء او کرزید و نو
 اَللّٰهُمَّ شو۔

ترکیبی تحقیق : ترکیب کَیْنِ دُوہ قولہ دی : **اول قول :**
 پہ حذفِ دِمضافِ سرے دِمصادر و ظرف واقع کیدل زیات دی۔
 لکه : اَتَيْتَكَ طُلُوعَ الشَّمْسِ اَيُّ وَقْتُ طُلُوعِ الشَّمْسِ۔ دغه شان
 دلتہ کَیْنِ ہم دے۔ اَنْ يُقَالَ پہ تاویل دِ مصدرِ سرے پہ حذفِ
 دِمضافِ سرے دا مُستثنی مُفرغ مفعول فیہ شو۔
 او اَللّٰهُمَّ نہ وړاندے مُستثنی مِنْہ مقدردہ او عام دہ۔
 تقدیر دِ عبارات دارنگ شو۔ هَذَا اَلْمَرْحَاضُ فِي كُلِّ وَقْتٍ
 اَللّٰهُمَّ اِلَّا وَقْتُ قَوْلِهِ كَذَا۔ او اَللّٰهُمَّ پہ حذفِ دِحرفِ نداءِ
 سرے جملہ ندائیہ مُعترضہ دہ۔

دویم قول : دا پہ اصل کَیْنِ وُو یَا اَللّٰهُ اُمّ لِي بِخَيْرٍ فِي كُلِّ
 وَقْتٍ اِلَّا وَقْتُ قَوْلِهِ كَذَا۔ یَا اَللّٰهُ جملہ ندائیہ دہ او اُمّ صیغہ
 دِامرِ سرے دخیل فاعل او ددرے متعلقا توتہ او سرے دِمفعول

فِيهِ نَهْ جُمْلَهُ فِعْلِيَّةٌ اِنْشَائِيَّةٌ مَقْصُودٌ بِالِتِّدَاعِ دَعَا - يَاد سَاتِي !
 کہ چرے معنی مہیج وی نو کلام موجب کہے مستثنی مفرغ -
 راتلے شی، لکہ : قَرَأْتُ الْاَيُّوْمَ کَذَا -

معنوی تحقیق : اَللّٰهُمَّ خَلِّوْهُ مَعْنُوْدِ پَارَةِ اسْتَعَالِيْرِ
(۱) : دُعَا دِ پارَةِ ، لکھ : اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَنَا (۲) د سائل پہ جواب
کے راجی ۔ دے د پارَةِ چہ جواب پہ ذہن کے رائے شی ، لکھ :
یوسرے پیوس اوکری اَقَامَ زَيْدٌ اَوْبِلَ جواب و رکری -
اَللّٰهُمَّ لَا - (۳) د پارَةِ د تنبیہ پہ قِلَّتْ دَا مَرَقِلِيلُ الْوَقُوْع
باندے خواہ کہ حقیقہ قلیل وی ، یا د ما قبل پہ اعتبار سرہ
قلیل وی ، لکھ : اَنَا اَزُوْرُکَ اَللّٰهُمَّ اِذَا لَمْ تَدْعُنِيْ - اودا
ظاہرہ خبرہ دے چہ ملاقات د دعوت پہ صورت کے کثیر
دے پہ مقابلہ دہغہ ملاقات کے چہ ہغہ بغیر د دعوت نہ
وی ۔

(۴) استثناء نہ مخکنے راجی پہ دے شرط چہ مستثنیٰ نادر
الْوُقُوعِ اَوْ يَوْمًا غَرِيبًا وَيَوْمًا غَرِيبًا وَيَوْمًا غَرِيبًا
اللَّهُمَّ ذَكَرْ كَوَلِّ شَيْءًا وَاللَّهُ تَعَالَى نَهْ مَدْدِ طَلَبِ كَوَلِّ شَيْءٍ -
يَا ابْتِدَاءُ ۱۱ مَرَّ اللَّهُ تَعَالَى تَهْ حَوَالَهْ كَوَلِّ شَيْءٍ - رُوَسْتُو دَا بِيَا
پہ صورتِ داستثناء سرے ثابتولے شی -

(۲) قَوْلُهُ تَعَالَى: کہ چرے پہ کلام د عربو کہنے والی لفظ
راہی نو ترکیب بہ لے دارنگ وی۔ قَوْل مُضَافٌ ؕ ضَمِير
ذو الحال۔ تَعَالَى فَعْلٍ مَاضٍ مَعْلُوم ضَمِير پَہ کہنے مُسْتَرِدِے
ہفتہ لے فاعل شو دا جملہ فعلیہ حال شو۔
حال سرہ د خیل ذُو الحال نہ مُضَافِ الیہ د قَوْل د پارہ، قَوْلُ

مُضَافُ سِرَّةٍ دُمُضَافٌ إِلَيْهِ نَهْ قَوْلُ شَوَاوٍ، وَسَتْوَ جُمْلَةٍ دَهْ
 دِپَارَةِ مَقُولِهِ شَوَهْ، اَوَكِهْ چَرِهْ كَقَوْلِهِ تَعَالَى رَاشِي نَوَدَهْ
 نَهْ مَحْکِنِهْ بِهْ هُوَ يَا مِفْأَلُهُ مَبْتَدَاءُ مَحْذُوفُهُ وَی اَوَكِهْ چَرِهْ
 قَالَ اللَّهُ تَعَالَى رَاشِي، نَوَلَفْظِ اللَّهِ ذُو الْحَالِ اَو تَعَالَى جُمْلَةٍ
 بِهْ حَالِ شِی -

(۳) سُبْحَانَ اللَّهِ: دَدَهْ تَرْکِیْبِ دَادَهْ چَهْ دَا مَفْعُولِ
 مُطْلَقِ وَی فَعْلِ مَحْذُوفِ دِپَارَةِ چَهْ هَغَهْ سَبَّحْتَ يَا اُسَیْمُ دَهْ
 (۴) لَا اُسَیْمَا: پَهْ دَهْ کِنَبِهْ صِیغُوی اَو مَعْنُوی تَحْقِیْقِ دَادَهْ
 چَهْ لَا لِنَفْیِ الْجِنْسِ دَهْ -

سِیِّیْ اَصْلُ کِنَبِهْ سِیُّوْ دَو، وَاوْ مَوِپَهْ یَاءِ سِرَّةٍ بَدَلِ کِرُوْ اَو
 یَاءِ مَوِپَهْ یَاءِ کِنَبِهْ مَدْغَمِ کِرَهْ، اَو مَاقِبِلِ دِیَاءِ تَهْ مَوِکْسِرَهْ وَرْکِرَهْ
 نَوِسی شَو، اَو دَا لَازِمِ الْاِضَافَةِ دَهْ - لُغَتِ کِنَبِهْ پَهْ مَعْنُو دِ
 مِثْلُ سِرَّةٍ دَهْ، لَکِهْ چَهْ وَیْلِهْ شِی، "هُمَا سِیَّانِ اَیْ مِثْلَانِ" -
 اَو کَلَا سِیِّیْ پَهْ مَعْنُو دِ بَهْ مِثْلِ سِرَّةٍ، اَو چَهْ کَوْمِ خِیْرَهْ مِثْلَهْ
 وَی، نَو هَغَهْ خَاصِ وَی، دَهْ وَجِهْ نَهْ مَجَازاً دَدَهْ مَعْنُو کِبَرِی
 خَاصِ طَوْرِ سِرَّةٍ، یَا خَاصِ کِر سِرَّةٍ -

تَرْکِیْبِ تَحْقِیْقِ — دَدَهْ پَهْ تَرْکِیْبِ کِنَبِهْ پَنْجَهْ اَحْثَمَالَاتِ

دِی -

اَوَّلِ اِحْثَمَالِ: لَا لِنَفْیِ الْجِنْسِ دَهْ، اَو سِیِّیْ مُضَافِ مَا زَائِدَهْ
 دَهْ، اَو دِیْمَا مَا بَعْدَ مَجْرُورِ مُضَافِ اِلَیْهِ دَهْ، مُضَافِ سِرَّةٍ دِ
 مُضَافِ اِلَیْهِ نَهْ مَتَصَوِّبُ لَفْظًا اِسْمِ دَلَا، اَو مَوْجُودُ تَهْ خِیْرِ مَحْذُوفِ
 دَهْ -

دَوِّیْمِ اِحْثَمَالِ: لَا لِنَفْیِ الْجِنْسِ، سِیِّیْ مُضَافِ، مَا مَوْصُولَهْ - یَا -

موصوفہ - ما بعد دے مرفوع خبر شو، مبتداء محذوف دپارہ
یا مبتداء محذوف الخبر شوه - مبتداء سرہ - مبتداء سرہ د
خبرہ جملہ اسمیہ سرہ وصلہ یا صفت نہ مضاف الیہ شو -
مضاف سرہ د مضاف الیہ نہ اسم دلشواو موجود خبر
محذوف دے -

دریم احتمال: لَا لِنَفِي الْجِنْسِ سَيِّئٍ مَّضَافٌ مَّا مَوْصُولُهُ يَا
مَوْصُوفُهُ، ما بعد منصوب مفعول بہ دے د فعل محذوفہ
چہ آغنی دے فعل سرہ د فاعل او مفعول بہ نہ وصلہ یا
صفت شوالخ -

خلورم احتمال: لَا لِنَفِي الْجِنْسِ سَيِّئٍ مَّضَافٌ مَا نَكْرَةٌ غَيْرُ مَوْصُوفٍ
مُمَيِّزٌ مَا بَعْدَهُ تَمْيِيزٌ شَو (پہ دے شرط چہ ہغہ اسم نکرہ وی)
مُمَيِّزٌ سَرَّهٖ تَمْيِيزٌ نَهْ، مضاف الیہ د مضاف شوالخ -

پنجم احتمال: پہ معنی د خاص کر سرہ مفعول مطلق دے د فعل
محذوف چہ ہغہ اخصہ خصوصاً دے او ما بعد دے علیحدہ
جملہ شوه -

(۵) سَوَاءٌ كَانْ: سَوَاءٌ نَهْ پَسْ ہمیشہ دپارہ دوہ خیزونہ
وی چہ دہغے پہ مینم کنبے مساوات قائم کیدل مقصود وی اودا
لفظ اسم مصدر دے - لَهْذ ادا ہم د مصدر پہ شان صفت
واقع کیری، لکہ: تَعَالَوْا اِلَى کَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنِنَا -

دے درے ترکیبونہ کیدے شی (۱) سواء پہ معنی د مستو
سرہ خبر مقدم اوکان سرہ د اسم او خبر خیل نہ مبتداء مؤخرہ
شوه -

(۲) سَوَاءٌ خَبَرٌ دے مبتداء محذوف دپارہ چہ ہغہ الّا مران

دے . نو عبارت دارنگی شوالاً مُرَانِ سَوَاءٌ - یاد ساقی ہرکله
چہ داسم مصدر دے نو پہ دے کنبے افراد، تشنیہ اوجہ برابر
دی . پہ دے وجہ سرہ دے دیارۃً اَلْمُرَانِ "خبر واقع کیدل
صحیح دی -

بیاد اُجملہ دلالت پہ جزاء کوی، او مابعد جملہ پہ منزلہ
دشرطہ چہ دہقے جزاء ہمیشہ دیارۃً محذوف وی، -
پہ تیزد علامہ رضی سَوَاءٌ خبر دے دَالْمُرَانِ مبتداء محذوف
دیارۃً - او مابعد جملہ د مبتداء محذوف دیارۃً بیان دے -
(۳) سَوَاءٌ پہ معنی د مُسْتَوِ سِرۃً خیر مُقَدَّم او کَانَ سِرۃً د
خیل اسم او خبر نہ مبتداء مؤخرہ دے - آویاد ساقی! ہرکله
چہ د فعل نہ فقط معنی مصدری مُراد وی، نو پہ ہقے باندے
احکام داسم جاری کیدے شی،

یا پہ بل عنوان سرہ فعل پہ اعتبار د معنی تَضَمُّنی سرہ مبتداء
کیدے شی، لکہ: تَسْمَعُ بِالْمُعِيدِی -
(۶) "اَلْاِغْرَابُ لُغَةً اِلَّا ظَهَارُ" اَلْاِغْرَابُ پہ حذف مضاف
سرہ مبتداء دے اِی مَعْنٰی اِلَّا غَرَابٌ - اَو لُغَةً تَبِيزُ، نسبت
اضافہ دے، اَو اِلَّا ظَهَارُ خبر د مبتداء شو -
يَا لُغَةً مَّفْعُولُ لَهُ دے فعل محذوف دیارۃً اِی قُلْنَا ذَاكَ
لِاجْلِ اللُّغَةِ - اَو داپہ مابین د مبتداء او خبر کنبے جملہ مُعَلَّلہ
مُعْتَرِضہ دے -

(۷) عَلَى هَذَا الْقِيَاسِ: کہ چرے دا کلبہ چرتہ راشی نو دے
درے ترکیبہ کیدے شی (۱) عَلَى هَذَا خبر مُقَدَّم دے اَو الْقِيَاسُ
مرفوع لفظاً مبتداء مؤخرہ دے (۲) الْقِيَاسُ منصوب لفظاً مفعول

یہ دے فعل محذوف "أَجْرٌ دِپَارَہِ" یعنی "عَلَى هَذَا أَجْرُ الْقِيَاسِ"
 (۳) عَلَی جَارِ هَذَا اسْمِ اِشَارَہِ مَوْصُوفٍ، الْقِيَاسِ مَجْرُورٍ لَفْظاً
 صِفَتِ مَثْوٍ، مَوْصُوفٍ سِرَہِ دِصِفَتِ نَہِ مَجْرُورٍ دِجَارِ شَوْ۔ جَارِ
 سِرَہِ دِجَرُورِ، نَہِ خَبَرٌ مُقَدَّمٌ۔ اَوْ مَا بَعْدَ جُمْلَہِ هُنَّ دِپَارَہِ مَبْتَدَءٌ
 مُؤَخَّرَہُ شَوْ۔

(۸) بِلَا سَبَبٍ: دے دوہ ترکیبہ دی (۱) لَا پَہِ مَعْنٰی دِغَيْرِ
 مُضَافٍ مَا بَعْدَ طَرَفِ تَہِ اَوْ سَبَبٍ مَجْرُورٍ بِالْإِضَافَةِ (۲) سَبَبٍ
 اسْمِ دَلَالِہِ اَوْ خَبَرِ دِمَوْقِعِ اَوْ مَعْلٍ مُطَابِقِ مَحْذُوفِ کِیڑی اَوْ دَا
 جُمْلَہِ پَہِ مَعْلٍ دِخَبَرِ کُنْیَہِ وَی۔ اَوْ دے مُطَابِقِ سَبَبٍ نِکَرِہِ۔
 مَفْرُودَہٗ مُتَّصِلَہٗ دَہِ۔ پَہِ دے وَجَہِ سِرَہِ مَبْنٰی بِرَفْتَحِہِ بَہِ وَی
 لٰکِن دَا دِنَا دِرَا تَوْتِہِ دَہِ۔

(۹) بِخِلَافٍ: دے ترکیب دَا دے چَہِ بِخِلَافٍ جَارِ مَجْرُورِ
 ظَرْفِ مُسْتَقَرِّ مُتَعَلِّقِ پَہِ ثَابِتٌ یَا مُتَلَبِّسٌ پُورِہِ، دَا خَبَرِ دِ
 مَبْتَدَءِ مَحْذُوفِ چَہِ هُنَّ هَذَا الْحُكْمُ دے۔ نَوْعِ بَارِتِ بَہِ دَا
 شَانِ وَی "هَذَا الْحُكْمُ ثَابِتٌ بِخِلَافٍ"۔

اَوْ بَعْضُ دَا تَرْکِیْبِ کَرِہِ دے چَہِ خِلَافِ خَبَرِ دے اَوْ بَاءِ
 زَائِدَہٗ دَہِ، لَکَہِ خُنْکَہِ چَہِ قُرْآنِ مَجِیدِ کُنْیَہِ دِی وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ
 بِمِثْلِهَا: کُنْیَہِ بَاءِ زَائِدَہٗ دَہِ اَوْ مِثْلُهَا لَہِ خَبَرِ دے۔

(۱۰) خِلَافًا: دے لَفْظِ دَوَّہِ تَرْکِیْبِہِ کِیْدِہِ مَثٰی (۱)۔
 مَفْعُولِ مُطْلَقِ دے دِفْعِلِ مَحْذُوفِ خَالَفَہٗ دِپَارَہِ اَوْ دَا اسْمِ
 مَصْدَرِہِ۔

(۲) پَہِ مَعْنٰی دِمُخَالَفَہٗ سِرَہِ قَالٌ یَا قَوْلٌ دِمَحْذُوفِ دِفَاعِلِ
 نَہِ بَہِ حَالِ وَی اَوْ مَا بَعْدَ بَہِ جَارِ مَجْرُورِ وَی چَہِ هُنَّ دِظَرْفِ

مُسْتَقَرَّ ثَابِتًا مَحذُوفٍ پورے متعلق دے اود خِلَافًا صِفَتِ شَوْ۔
 (۱۱) کَمَا مَرَّ: دے ترکیب بہ دارنگ وی کَافِ حرفِ جار
 مَا مَوْصُولَہ، مَرَّ فعلِ سرہ دفاعل نہ صَلَہ د مَوْصُول، مَوْصُول
 سرہ د حِلِّ نہ مجرور، د جار، جارِ سرہ د مجرور نہ ظرفِ مستقر
 متعلق پہ ثَابِتٌ مَحذُوفٍ پورے ہغہ خبرِ شَوْ د مبتداء مَحذُوف
 د پارہ۔ چہ دہغے مبتداء مِثَالُہ، یَا هُوَ ضمیر دے، عبارت
 بہ دارنگ شی۔ مِثَالُہ ثَابِتٌ کَمَا مَرَّ یَا هُوَ ثَابِتٌ کَمَا مَرَّ۔
 (۱۲) وَمِنْ شَمَّ: پہ دے کہنے مِنْ تَعْلِيلِیہ دے اول ثم اسم
 اشارہ دے۔

پہ اعتبارِ داصل سرہ وضع شوی دے مکانِ حِصِّی بَعِید
 د پارہ۔ لیکن کلہ مجازاً پہ دے سرہ اشارہ کیدے شی مکانِ
 بَعِید غَیْرِ حِصِّی طرفتہ۔ نو پہ دغہ وقت کہنے بہ دے تفسیر
 وَمِنْ هُنَاكَ سرہ کیبری۔

او کلہ مجازاً دے سرہ اشارہ کیبری مکانِ قَرِیبِ غَیْرِ حِصِّی
 طرفتہ، دے تفسیر وَمِنْ هُنَاكَ سرہ کیبری، پہ اول کہنے
 مجاز پہ یو وجہ سرہ دے، او پہ دویم کہنے مجاز پہ دواد و جو
 سرہ دے۔

اَوْ هَمِيشَہ پارہ مِنْ شَمَّہ جارِ مجرور، ما بعد پورے متعلق
 وی، اود غہ شان د مِنْ هُنَا اَوْ مِنْ هُنَاكَ ترکیب بہ ہم
 د وی چہ جارِ مجرور بہ ہمیشہ ما بعد فعلِ پورے یا شَبَّہ
 فعلِ سرہ متعلق وی۔

(۱۳) وَلِهَذَا: دے ترکیب بہ دارنگ وی، لامِ جارہ ہَذَا
 اسمِ اشارہ مجرور، محلا جارِ سرہ د مجرور نہ ظرفِ لغو متعلق پہ

ما بعد فعل یا شبّه فعل پورے -

(۱۳) کذا: دے دے دوہ قسمہ ترکیب کیدے شی (۱) کذا
د اسماء کنایا تونہ دے - پہ دے صورت کہے بہ دامیزوی
او ما بعد بہ تمیزوی - بیا میز سرہ د تمیز نہ مفعول بہ
جو پیزی ما قبل دیارہ -

(۲) کاف چہ جد اوی اوذا جد اوی نو دے وخت کہے بہ
د تشبیہ دیارہ وی او جار سرہ د مجرور نہ متعلق پہ فعل
یا شبّه فعل پورے -

(۱۵) فیہا: کوم خائے کہے چہ دیو امر متعلق دوہ جملے
شرطیہ وی یوہ مثبتہ آویلہ منفی وی نو د اکلہ د کلے
مثبت د جزاء پہ طور باندے مذکور یا محذوف راجی، لکہ:
إِنْ جِئْتَنِي فِيهَا وَاللَّأْضُرْبُكَ - دے دے د ترکیب متعلق
دوہ قولہ دی (۱) داپہ اصل کہے بھی وود بھی بھاء نہ
پہ معنی د حسن سرہ -

فاء جزائیہ پرے داخلہ شوہ نو فیہا شو د اجملہ فعلیہ دہ
(۲) فاء جزائیہ باء جارہ کا ضمیر مجرور، چہ راجع د خصلۃ
حسنہ طرف تہ - جار سرہ د مجرور نہ ظرف مستقر متعلق
پہ مَقْرُونٌ یا مَقْرُونَةٌ پورے - او د اسرہ د خیل متعلق نہ
خبر د مبتداء محذوف شو چہ ہفہ (ہی) دے یا (ہو) دے -
اوس عبارت دارنگ شو فہو مَقْرُونٌ بِالْخَصْلَةِ الْحَسَنَةِ -
مبتداء سرہ د خبر نہ جملہ اسمیہ خبریہ جزاء شوہ -

(۱۶) مُطْلَقًا: دے دے دوہ ترکیب کیدے شی (۱) عموما حال
جو پیزی د خیل ما قبل فعل نہ (۲) - د اطلاق فعل محذوف نہ

مفعول مطلق کرئی۔ پہ دے صورت کہنے بہ دا مصدر میسی وی۔

(۱۷) مَثَلًا: دا مفعول مطلق کرئی فعل محذوف مَثَلُکَ یا امثال دپارہ۔

(۱۸) عُمُومًا، خُصُوصًا، عَامَّةً، خَاصَّةً، صِدْقًا، حَقًّا، قَطْعًا، وَعَدًا۔ دا الفاظ چہ منصوب وی نو فعل محذوف دپارہ مفعول مطلق کرئی۔

(۱۹) بِنَاءً: دالفظ چہ کوم حائے کہنے راشی نو دے درے ترکیبہ کیدے شی (۱) مفعول مطلق بہ وی د فعل محذوف دپارہ یعنی بَنَيْنَا بِنَاءً (۲) مفعول لہ بہ وی فعل محذوف دپارہ یعنی قُلْنَا ذَا إِلَکَ بِنَاءً یا "فَعَلْنَا ذَا إِلَکَ بِنَاءً"۔ (۳) یا پہ معنی دَبَانِیًّا سِرہ حال دے د فاعل نہ یا پہ معنی دَمَبْنِیًّا سِرہ دے او حال دے د مفعول نہ۔

(۲۰) الْبَيِّنَةُ: داکلمہ چہ کوم حائے کہنے راشی نو پہ ترکیب کہنے مفعول مطلق کرئی د فعل محذوف بَتَّ دپارہ، او دالفظ مصدر دے، بَتَّ يَبْتُ (نَصَرَ) پہ معنی دَقَطَعَ سِرہ۔ دالفظ هغه حائے کہنے ذکر کیڑی کوم حائے کہنے چہ شک او تردّد ختمول مقصود وی، او دیقین معنی پیداکول مقصود وی۔ او دالفظ سِرہ دالف لام نہ او بغیر دالف لام نہ دواړہ قسمہ استعمالیڑی۔

یا دساتی: دالْبَيِّنَةُ پہ همزه کہنے اختلاف دے، بعضے دے ته فعلی وائی او بعضے ورته خلاف القیاس قَطَعُ وائی۔ (۲۱) أَيْضًا: دا همیشه دپارہ مفعول مطلق وی د فعل محذوف

دپاره داپه اصل کښه آخځ اَيضاً و- دا جملہ فِليہ خبريہ
مُعْتَرَضه وي -

فائدة : ددے استعمال دپاره درې شرطونه دي (۱)
دوه خيزونه به وي، لهذا جَاءَ زَيْدٌ اَيضاً وَيُلْ غلط دي
(۲) ددواړو خيزو يو حکم به يو وي، لهذا جَاءَ زَيْدٌ وَمَاتَ
عَمْرُو اَيضاً وَيُلْ غلط دي (۳) ددواړو خيزو نو استغناء به
هم ديوبل نه ممکن وي، لهذا اِخْتَصَرَ زَيْدٌ وَعَمْرُو اَيضاً
وَيُلْ هم غلط دي -

(۲۲) عَادَةٌ : دالفظ عموماً ترکیب کښه تميز واقع کيږي :
لکه : وَالثَّابِتُ عَادَةٌ كَالْمُتَيَقِّنِ بِهِ -

(۲۳) لُغَةً : دالفظ هم عموماً ترکیب کښه تميز واقع کيږي .
(۲۴) غَالِبًا : ددے لفظ څلور قسمه ترکیبونه کيدے شي -

(۱) دے نه دما قبل فعل مصدر به محذوف وي، او هغه به
موصوف وي او غالباً به دهغه صفت وي، بيا داصفت او موصوف
به دما قبل فعل دپاره مفعول مطلق گرځي -

(۲) دے نه مخکښ به ز ماناً موصوف محذوف وي، بيا صفت

سره د موصوف نه مفعول فيه گرځي دما قبل فعل دپاره (۳)

دما قبل فعل نه به داحال وي (۴) دامنصوب بِنَزْعِ الْخَافِضِ

دے يعنې غالباً په اصل کښه مجرور و و په في حرف جار سره چه

دے نه ماقبل محذوف دے، اصل عبارت دارنگ دے : فِي

غَالِبِ الْاِسْتِعْمَالِ -

بيا في حذف کره شواو غالباً منصوب شواو الْاِسْتِعْمَالِ مضاف

اليه مو حذف کړو او په مضاف باندې مومتوين دا ځل کړو

تو غالباً شو -

(۲۵) : اَيْنَقَا؛ ددے لفظ دؤہ ترکیبہ کیدے شی (۱) مفعول
فِيهِ کرئی دظرف ز مان کید و په وجه سره په معنی دْمُوْتِنَقَا
سره (۲) احتمال د حال هم لری لکه چه قرآن مجید کینه را غلی
دی؛ "مَاذَا قَالَ اَيْنَقَا" -

(۲۶) عَلٰی اَنْ نَّقُوْلَ؛ دا عَلٰی په معنی د علاوہ سره راځی
اودا هغه ځائے کینه ذکر کیدی کوم ځائے کینه چه ما بعد جواب
دما قبل جواب نه آقوی وی - دداسې قسمه عبارت دؤہ ترکیب
کیدے شی (۱) دابه ظرف لغو وی اود ما قبل فعل متعلق به
وی (۲) - دابه ظرف مُسْتَقَرّ وی او خبر به وی، اود دپاره
به مبتداء محذوف وی چه هغه "اَلتَّحْقِيْقُ" دے نو عبارت به
دارنگ وی - "وَالْتَّحْقِيْقُ عَلٰی اَنْ نَّقُوْلَ" -

(۲۷) فَصَاعِدًا؛ ددے دؤہ ترکیبہ کیدے شی (۱) فاء
عاطفه ده، فَصَاعِدًا منصوب لفظاً حال دے چه دد معطوف
عليه او ذوالحال او عامل درے واره مقدّر وی، نو عبارت به
دارنگ جوړیږی - "اَذْكُرِ الْعَدَدَ نَارًا لَا فَصَاعِدًا" -

(۲) فاء زائده ده او صاعدا په معنی د صُعُوداً مصدر سره
دامفعول مطلق شو فعل محذوف دپاره یعنې "اَصْعَدُ صُعُودًا" -

(۲۸) دَايِمًا؛ ددے درک ترکیبہ کیدے شی (۱) داصفت
دے زَمَانًا يَا وَقْتًا محذوف دپاره او موصوف سره دصفت نه
دامفعول فيه شو (۲) یا داصفت دے د مصدر محذوف دپاره
بیا موصوف صفت مفعول مطلق شو - (۳) دد ما قبل نه
حال دے .

(۲۹) أَضْلًا: دا ظرفِ زمان مفعول فیہ وی، ماضی منفی نہ پس پہ معنی دقٹ سرہ او د مَضَارِع منفی نہ پس پہ معنی د اَبْدَ اسرہ وی، او دا ترکیب دَرَأَسًا تھم دے۔

(۳۰) فَضْلًا: مَثَلًا وِیْلے کیڑی: "فَلَانٌ لَدَيْكَ دِرْهَمًا فَضْلًا عَنْ دِينَارٍ" یعنی فلا نے سر پہ نہ د درھم مالِک دے او نہ د دینار۔ د دے درے ترکیبہ کیدے شی (۱) دا فعلِ محذوف دپارہ مفعولِ مطلق دے یعنی "فَضْلًا فَضْلًا"۔

بیا دا جملہ خیل ماقبل اسمِ نکرہ دپارہ صفتِ گرخی (۲) دا حالِ گرخی د نکرے مَحْصَصے نہ چہ ہنغہ کینے تخصیص دنگر تَحْتَ النَّفْيِ واقع کید و سرہ راجی۔

(۳) دایہ د ماقبل نکرے صفت وی، بھر حال نفی بہ دقید او مُقَيَّد د وار ووی۔ لکہ: "فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ" کینے نفی د نفع او شَفَاعَت د وار وودہ۔

(۳۱) "أَهْلًا وَسَهْلًا": دا دوارہ کلے دخوشحالی دپارہ وِیْلے کیڑی، چہ ترکیب لے دادے، دا د فعلِ محذوف دپارہ مفعول بہ گرخی۔ عبارت دارنگ دے۔ آتیتِ أَهْلًا وَوَطِيتَ سَهْلًا تہ خیلو خلقوتہ راغلے۔ او تا نرمہ زمکہ پائمال کرہ، یعنی تہ خوش اخلاقہ، نرم خوئیہ او سخی خلقوتہ راغلے۔

(۳۲) مَرَحَبًا: دا کلمہ ہم دخوشحالی دپارہ وِیْلے شی۔ پہ معنی د مَكَانٍ ذَارِحِيَةٍ۔ یعنی فراخہ خائے۔

دایہ ترکیب کینے ظرفِ زمان مفعول فیہ گرخی فعلِ محذوف دپارہ یعنی "رَحِبْتَ مَرَحَبًا"۔ یعنی تہ بہ داخائے فراخہ بیاموے (۳۳) تَارَةً: دالفظ ماقبل دپارہ مفعول فیہ گرخی، لکہ: "أَمْ

أَمِنْتُمْ أَنْ يُعِيدَ كُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَى -

(۳۳) أَبَدًا: دالفظهم ظرف زمان مفعول فيه گرجی.
لکه: "وَلَنْ يَتِمَّتُوهُ أَبَدًا" -

(۳۵) بَيْنَ دُونَ: داد اسماء ظروفی مُعْرِبَهُ وَنَه دِی، او
لازم الاضافت دی، کله چه دامَنْصُوب وی نو مفعول فيه گرجی
(۳۶) أَلَا نَ الْثَنَ: دامَبْنی برفتمه ظرف زمان مفعول
فيه گرجی. لکه: الْثَنَ وَقَدْ عَصَيْتَ، دامفعول فيه دے
فعل محذوف اتو مِنْ دِیَارَه -

(۳۷) مَعًا: دالظرف لازم النَّصْب دے، په ظرف زمان
او مکان دوارو کبے مُستعملیری، لکه: جُنَّا مَعًا: اَى فِي
زَمَانٍ يَعْنِي: مونږ په یو وخت کبے راغلو. کُنَّا مَعًا اَى فِي
مَكَانٍ: یعنی مونږ په یو ځای کبے وو. دآدوه قسمی مُستعملیری
(۱) مَعَ التَّنْوِين - مَعًا (۲) بِغَيْرِ تَنْوِين نه مَعَ الْإِضَافَةِ -
لکه: "مَعَهُ" - تفصیل لے دارنگ دے چه مَعَ مُصَاحِبَتِ دِیَارَه
راځی چه هغه دِیَارَه دُوه خیزونه ضروری دی،

که چرے مَعَ ددغه دوارو خیزونو په مابین کبے راغلو، نو
دویم خیزنه به مُضاف وی، لکه: "إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ".
په دے صورت کبے دامفعول فيه گرجی -

او که چرے مَعَ ددوارو خیزونو نه پس راغلو نویابه مَعَ
التَّنْوِين بِغَيْرِ إِضَافَةٍ نه مُستعملیری، او په دے صورت
کبے لے بیا دوه ترکیبه کیده شی (۱) مفعول فيه (۲) په مَعَ
"مُجْتَمِعِينَ" سره به وی او ماقبل نه به حال وی -

(۳۸) جَمِيعًا: دالفظ چه منصوب راشی نو عُمُومًا حال واقع

کپی، لکھ، "اِهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا"۔

(۳۹) لَا يَدَّ: لفظ لَا نافیہ او بُدَّ پہ معنی دُمْفَارَقَتْ سرہ

مکرب دے، پہ دے اعتبار سرہ لَا بُدَّ پہ معنی دَا مُفَارَقَتْ

دے۔ آود دے دیارہ معنی دوجوب اولزوم لازمہ دے۔

اوس ددے معنی داشوہ۔ ضروری دے اولازی دے۔

ترکیبی حیثیت: (۱) پہ نیزد سیبویہ باندے لَا بُدَّ دِشَدَتْ

إِتِّصَالَ پہ وجہ سرہ دَحِیْدًا پہ شان مفرد گر خیدے دے۔

هَذَا لَا يَدَّ مَبْتَدَأ دے او مابعدے خبر دے۔

آودا ترکیب دبعضو نمّا تونہ دَحِیْدًا زَيْدٌ مَنْقُول دے۔

(۲) لَا لِنَفِي الْجَنَسِ - يَدَّ مَبْنِي بَرْفَتَحَ اسم دے، آود دے خیر

دَمِنْ تَه پس راجی، کلہ مذکور وی او کلہ "مِنْهُ" او یا "مَوْجُودٌ"

مَحْذُوف وی۔ آود دے نہ پس لام جارہ ہم راجی، ہنہ ہمیشہ

دیارہ دِیْدٌ متعلق وی۔

(۴۰) لَا مَحَالَةَ: ددے ترکیب دادے: لَا لِنَفِي الْجَنَسِ، مَحَالَةَ

مَبْنِي بَرْفَتَحَ اسم، او خبرے مَوْجُودٌ یا مِنْهُ اکثر مَحْذُوف وی،

آودا مَحَالَةَ دَحَوْلٌ نہ دے، مصدر میمی پہ معنی داوہ یدلو

سرہ، دا تاکید دیارہ راجی۔ چہ معنی نے ضروری اولابڈوی۔

(۴۱) لَا بَأْسَ: ددے ترکیب دادے: لَا لِنَفِي الْجَنَسِ۔ او

بَأْسَ نے اسم دے، او خبرے اکثر مَحْذُوف وی۔

(۴۲) لَا غَيْرُ: ددے پہ ترکیب کہنے دے قولہ دی (۱)۔ لَا

لِنَفِي الْجَنَسِ، غَيْرُ مَبْنِي عَلَى الضَّمِّ مَنْصُوب محلاً اسم دلّ، چہ

خبرے مَقُولٌ لَكَ مَحْذُوف دے۔

(۲) لَا لِنَفِي الْجَنَسِ غَيْرُ مَبْنِي بَرْفَتَحَ اسم دلّ (۳)۔ لَا مُشَبَّہ بِلَيْسَ

غَيْرُ مَرْفُوعٍ مُنَوَّنٍ اسْمٍ دَلَّ، چه خبر تے مَقُولًا لَكَ "مَحذُوفٍ دے۔
 (۴۳) اَوَّلًا وَبِالذَّاتِ : لَفْظِ اَوَّلًا بِنَاءٍ بِرُظْرَفِيَّتِ مَنْصُوبٍ
 مَفْعُولٍ فِيهِ دے۔ وَبِالذَّاتِ کہے وَاَوْحَرْفِ عَاطِفِهِ دے، اَوَّلًا
 تے مَعْطُوفٌ عَلَيْهِ دے، اَوْ بَاءٌ پے مَعْنٰی دَفِی سِرِّ دے۔ لَفْظِ
 اَوَّلِ کہ چرتہ دیو مَوْصُوفِ صِفَتِ وَاَقَعَ وِی یَا مِنْ تَفْضِيلِیَّةِ
 سِرِّ مُسْتَعْمَلِ وِی، نَوْدَغِ وَخْتِ بے بِیَا غَیْرِ مُنْصَرِفِ وِی۔
 اَوْ بَغَیْرِ دے دَوَا وَوُجُوهِ تَوْنُونِ بے مُنْصَرِفِ وِی بِنَاءِ بِرُ
 ظْرَفِيَّتِ اَوْ مَنْصُوبِ بِالتَّنْوِينِ بے وِی هِمِيشَہ دِیَارَہ -

(۴۴) مَاذَا : دے خَلُورِ تَرْکِیْبُونِہ کِیدے شِی۔
 (۱) مَا اسْتَفْهَامِیَّہ پے مَعْنٰی دَاۤی شِی سِرِّ مَوْصُوفِ - ذَا اسْمِ
 اِشَارَہ مَوْصُوفِ اٰخِرِ شَو۔

مَا بَعْدَ فَعْلٍ تے صِفَتِ شَو، صِفَتِ سِرِّ دے مَوْصُوفِ نہ مَفْعُولِ
 یہ شَو دے مَا قَبْلَ فَعْلٍ دِیَارَہ -

(۲) مَا مَوْصُوفِ اسْتَفْهَامِیَّہ ذَا اسْمِ مَوْصُولِ، مَا بَعْدَ فَعْلٍ
 وِرْلَہ صَلَہ شَو، مَوْصُولِ سِرِّ دَصِلَہ تہ صِفَتِ دَمَا شَو۔
 مَوْصُوفِ سِرِّ دَصِفَتِ نہ مَفْعُولِ بے دَفْعَلِ شَو۔

(۳) مَاذَا مُرْکَبُ اسْتَفْهَامِیَّہ پے مَعْنٰی دَاۤی شِی سِرِّ هَغِہ
 مَوْصُوفِ، مَا بَعْدَ فَعْلٍ تے صِفَتِ شَو، مَوْصُوفِ سِرِّ دَصِفَتِ
 نہ مَفْعُولِ بے دَفْعَلِ شَو۔

(۴) مَا اسْتَفْهَامِیَّہ مَوْصُوفِ ذَا زَائِدَہ، مَا بَعْدَ فَعْلٍ تے صِفَتِ
 شَو، دَاہِمِ مَا قَبْلَ دِیَارَہ مَفْعُولِ بے شَو، لَکَہ فَا نَظَرُ مَاذَا تَرٰی
 کہ چرے مَاذَا نہ وِی اَنَدے یَا رَوَسْتُو فَعْلِ مُتَعَدِّی وِی، اَوْ
 دِھِغِ مَفْعُولِ بے مَوْجُودِ نہ وِی، نَو مَاذَا مَنْصُوبِ مَحَلَّ مَفْعُولِ۔

بہ گرجی، اوکہ چرے دے نہ مکنے خہ فعل نہ وی یا مایعد
فعل وی، لیکن ہفہ مفعول بہ کہنے عمل کوی یا، وستو فعل
نہ وی، نو مآذا مبتداء یا خبر گرجی -

(۴۵) مَا قَبْلَهَا مَا بَعْدَهَا: ددے ترکیب بہ ہمیشہ دپارہ
داوی - مَا مَوْصُولُهُ، بَعْدَهَا ظرف مفعول فیہ دے فعل -
مَحْذُوفٌ ثَبَتَ وَغَيْرُهُ دپارہ -

(۴۶) کَیْفَ: کہ چرے دے نہ پس اسم وی نو دابہ خبر مقدم
وی او ہفہ بہ مبتداء مؤخرہ وی، لکہ: کَیْفَ اَنْتَ، کہ چرے
دے نہ پس فعل وی نو دابہ حال مُقَدَّم وی، لکہ: کَیْفَ -
تَقْرَأُ۔

اوکہ چرے کَیْفَ نہ پس واوی، نو کَیْفَ نہ پس جملہ بہ محذوف وی
(۴۷) فَمِنْ ثَمَّ - فَيَوْمَئِذٍ: داپہ اصل کہنے حَیْنٌ اِذْ کَانَ کَذَا
وَو۔ کَانَ کَذَا مَوْحَدٌ فَاکُر۔ اوپہ عَوَض ددے کہنے مَوَیہ اِذْ
باندے تنوین راورد - ددے ترکیب بہ ہمیشہ دپارہ داوی
فَا وَتَفْرِیْعِیْہ، حَیْنٌ مُّضَافٌ اِذْ طَرَفٌ تہ او اِذْ مُّضَافٌ دے کَانَ
کَذَا طَرَفٌ تہ -

کَانَ فِعْلٌ نَاقِصٌ، ضَمِيرُهُ اسْمٌ شَو، کَذَا لُے خبر شو۔ کَانَ
سَرَّہ داسم او خبر نہ جملہ فِعْلِیَّہ مُّضَافٌ اِلَیْہ شو۔ مُّضَافٌ
سَرَّہ دَمُضَافٌ اِلَیْہ تہ، مُّضَافٌ اِلَیْہ دَحَیْنٌ مُّضَافٌ شَو، مُّضَافٌ
سَرَّہ دَمُضَافٌ اِلَیْہ نہ مفعول فیہ مُقَدَّم شو، اوکہ چرے
حَیْنٌ باندے فَا وَ دَاخِلہ وی نو دابہ ہمیشہ دپارہ مفعول
فیہ مُقَدَّم وی فعلِ مُؤَخَّر دپارہ - اوکہ چرے بغیر دَفَاؤ نہ
وی، نو کَلہ دَفْعِ مُقَدَّم او کَلہ دَفْعِ مُؤَخَّر دپارہ مفعول فیہ گرجی

(۴۸) فَقَطْ: فَقَطْ كَيْسَ فَأَعْ جَزَائِيَّةً وَی - او دے نہ مخکنے دھر
مقام مُنَاسِبٌ شرط مُقَدَّرُ وَی - او قَطْ همیشه جَزَاءُ وَی -
أَلْبَتَّه دَقَطْ پہ معنی کہے درے قولہ دی (۱) د علامہ زنجیری
پہ نیز اسم فعل پہ معنی دَامْرُسَرہ دے - یعنی - قَانَتْو -
(۲) پہ نیز دَجَبْهُو - اسم فِعْل پہ معنی دَمُضَارِع سرہ دے
پہ معنی دِیْکَفِی سرہ -

(۳) د بعضو پہ نیز پہ معنی دَحْسَبُ سرہ دے - یاد ساقی!
أَوَّلَی دَوَارُ صُورَتُونُو کِسے بہ جُمْلہ فِعْلِیَّہ وَی، او پہ د ویم
صُورَت کِسے بہ جُمْلہ اسمیَّہ جَزَاءُ وَی -

(۴۹) وَخَدَّه: د اللفظ همیشه دپارہ پہ تاویل د مُتَفَرِّدِ اسرہ
د ماقبل نہ حال وَی -

(۵۰) تَاهِيكَ يَكْذَا: د دے درے ترکیبہ کیدے شی -
(۱) تَاهِيكَ پہ معنی دَكَا فَيْكَ سرہ - کَا فِی اسم فاعِل صِيغَةُ
صِفَت قائم مقام د مبتداء - او کاف ضمیر مفعول بہ بَاء زائِدہ
کَذَا فاعِل قائم مقام د خبر شو - د اَجْمَلہ اسمیَّہ خبریَّہ شَوہ -
(۲) تَاهِيكَ خبر مُقَدَّم بَاء زائِدہ - او کَذَا مبتداء مَوْخَرہ -
(۳) تَاهِيكَ پہ معنی دِیْکَفِیْكَ سرہ - کاف ضمیر مفعول بہ بَاء
زائِدہ - کَذَا مرفوع مَحَلَّ فاعِل -

(۵۱) وَيَحْك: د اسم فعل پہ معنی دَمُضَارِعِ اتَّسَفُ عَلَيْكَ سرہ

(۵۲) لَعَبْرِي: اصل عبارت داؤو - اَقْسِمُ لِوَاهِبِ عُمَرِي

یعنی زہ قسم کوم پہ ژوند بخینونکی باندے -

(۵۳) "الْحَقِيقَةُ مَا بِهِ الشَّيْءُ هُوَ هُوَ" د دے ترکیب دادے

الْحَقِيقَةُ مبتداء دہ - او باقی قول خبر دے، مَا مَوْصُولہ - بَاء -

سببیہ دہ - آو ضمیر مجرور مرجع مامو صولہ دہ - او بہ
 الشَّیْءُ تے صلہ دہ - داہول اُمور متفق علیہ دی، لیکن دیہ
 الشَّیْءُ ھو ھو بہ ترکیب کہے دۓ قولہ دی (۱) الشَّیْءُ مبتداء
 اوضیر اول فصل دے، آو دویم ضمیر تے خبر دے، او بہ جار
 مجرور دے متعلق دے، کوم چہ د مبتداء او خبر بہ منہ کہے دے
 (۲) اصل عبارت داد ہے: "مَا یَكُونُ بِهَ الشَّیْءُ ھو ھو" - پہ دے
 کہے جار مجرور دیکون معذوف متعلق دے، اولیٰ ضمیر فصل
 دیارہ دے - آو دویم ضمیر منصوب محلاً خبر دکان دے -
 یَا د ساقی ضمیر مرفوع منقصل او منصوب منقصل دیو بل پہ
 حائے مجازاً استعمالیری -

(۵۴) اَلْبَاهِیَّةُ مِنْ حَيْثُ ھِیَ ھِیَ: دے ترکیب داد ہے
 چہ اَلْبَاهِیَّةُ موصوف مِنْ زائِدہ، حَيْثُ مُضاف، او دوارو
 ضائر و کہے یو ضمیر مبتداء او بل خبر دے -
 کیا مبتداء سرہ د خبر نہ جملہ اسمیہ مُضاف الیہ د مُضاف،
 مُضاف سرہ د مُضاف الیہ نہ ظرفِ مستقر صفت د موصوف، بیا
 موصوف سرہ د صفت نہ، مبتداء، چہ خبر تے کلہ مقدم وی
 او کلہ مؤخر وی -

(۵۵) لَیْسَ ھَذَا کَمَا زَعَمَہُ فَلَا نَصَوَابًا: -
 دے ترکیب داد ہے، چہ ھَذَا لَیْسَ اسم دے، او صَوَابًا
 تے خبر دے -
 او کَمَا زَعَمَہُ ظرفِ مُستقر متعلق پہ کَائِنًا پورے، کَائِنًا
 حال د ھَذَا نہ یا ظرفِ لغو متعلق پہ صَوَابًا پورے -
 آو کہہ چرے معنول د مصدر ظرف وی، نو تقدیم تے جائز دے -

او کہ چرہ دلش خان تہ خبر نہ وی نوگماز عمہ نے خبر
جری۔

(۵۶) هَلُمَّ جَرًّا، ترکیب نے داد ہے۔ هَلُمَّ اسم فعل
پہ معنی مرائت سرہ دے، لیکن اتيان جیسی مراد نہ دے
بلکہ مراد ترینہ دوام او استمرار دے، لکہ: اُمِّش عَلٰی
هَذَا الْأَمْرِ وَسِرُّ عَلٰی هَذِهِ الْوَتِيرَةِ كَيْفَ مَشِي بِالْأَقْدَامِ
مُرَاد نہ دے، بلکہ مجازاً دوام او استمرار مراد دے، لہذا
هَلُمَّ جَرًّا جملہ لفظاً انشائیہ او معنی خبریہ وی۔
هَلُمَّ پہ لغت درجازی نو کسے غیر متصرف دے، او پہ
لغت د بنو تمیم کسے متصرف دے، هَلُمَّ، هَلُمَّا، هَلُمُّوا
، هَلِیْ، هَلُمِّنْ، لیکن د محققینو پہ نیز د لغت غیر فصیحہ
دے۔

جَرًّا: د دے گتر ترکیب نہ کیدے شی (۱) جَرًّا، مفعول
مطلق دے، او فعل نے محذوف دے یعنی جَرَّ جَرًّا۔
(۲) پہ اعتبار د معنی سرہ د هَلُمَّ د پارہ مفعول مطلق دے
حکہ چہ د هَلُمَّ او جَرًّا د وار د معنی دوام او استمرار دے
لہذا معنی داشوہ: اِسْتَمَرَّ اِسْتَمَرَّاراً۔

(۳) یا تمیز دے۔ یعنی مِنْ حَيْثُ اِلِ اِسْتَمَرَّاراً۔
(۴) دا پہ معنی د جَرًّا سرہ حال دے د ضمیر د هَلُمَّ نہ۔
(۵۷) کَمَا: د اطرف دے، ککہ چہ ماضی باندے دا خل شی
نو معنی د شرط لہ متضمن دے۔

اَوْجَاب د کَمَا مفعول فیہ وی۔ آمام سیبویہ فرمائی۔
چہ کَمَا عجیبہ کلمہ دے، کہ ماضی باندے دا خلہ شی۔ نو

ظرف وی، اوکه چرے مضارع باندے داخله شی، نوبیا حرفی
جایز وی، اوکه چرے دے دواړو نه علاوه وی، نوبیا -

حرف استثناء ده په معنی دالایسره -

(۵۸) هَذَا: علماء معقول یوضرو، مضمون بیانولو

ته پس لفظ هَذَا ذکر کوی، دے دپاره چه ددغه مضمون
أَهْبَيْتْ او وَقَعَتْ طرف ته اشاره شی -

هَذَا ددے مشارالیه الْفَظْ یا مَعَانِي مَحْصُوصَ وی، کومے چه
مخکنه بیان شوم وی -

اَوِيَاد ساقی! اسم اشاره کله کله تَرْغِيبْ او تَنْشِيط فِي
الطَّلَبْ دپاره عَلَى سَبِيلِ الْمَجَازِ غَيْرُ مَحْسُوسْ کښه استعمالیږي
كَتَابِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ -

اَو ددے په ترکیب کښه دوه احتمالات دی (۱) دابه دفعلي
مَحْذُوفْ دپاره مَفْعُولْ به شی -

او عبارت به داسه شی - خَذُ هَذَا -

(۲) هَذَا مُرَكَّبْ دے - هَا اسْمِ فِعْلٍ په معنی دَخَذُ

سره - اَوْ ذَا اسْمِ إِشَارَةٍ مَنصُوبٌ مَحَلُّ مَفْعُولٍ په دے

نَوَاسٍ عبارت دارنگ شو - خَذُ ذَا -

وَاللَّهُ أَعْلَمُ وَعِلْمُهُ أَتَمُّ وَأَحْكَمُ -

(خوش خبری)

محترمینو دالعثماني کتابتون سره یوځای شي بهترين
بناشته پښتو، عربي، فارسي، اردو کتابونه به ترلاسه
کړئ. زموږ دوتيساپ اوتيلیکرام چينل ته داخل شی
والسلام أخوكم في الله أبو محمد عثمانی الحقاني
أخوكم في الله أبوشبير أحمد فاتح الفاريابي

الغفران كتابي

أخوكم في الله أبو محمد حقاني

الغفران علي الترمذي

من افادات

شيخ الحديث الدكتور
سيد شير علي شاه الميرزا

المرتب
محمد عبد الله غفران

الكتاب

سخي محمد مزارى

الوزن

أخوكم في الله أبو شبير احمد فاتح الفاريابي

من يوت الحكمة فقد اوتي خيرا كثيرا

تسهيل الحساب في

تحقيق خلاصة الحساب

تأليف

العبد الضعيف المولوي

عبد الرزاق

احساس الحق القندهاري

« العثماني كتابتون »

« العثماني كتابتون »

فتاویٰ املا میرزا مسیحی

پشتو شرح

فرمانی

مؤلف

جامع التحقیق والتدقیق

ابو محمد حسن محب الله اخنذراده

الزبلی المیزانی الحنفی النقشبندی

مکتبہ رحمانیہ

بند میٹھا چوک کوئٹہ

ناشر